

अध्याय एक

शोध परिचय

अध्ययनको पृष्ठभूमि

अनुवाद शब्द संस्कृतको 'वद' धातुमा 'घञ' प्रत्यय लागेर बनेको हो 'वाद' धातुमा 'अनु' उपसर्ग लागेर अनु+वद+घञ मिलेर 'अनुवाद' शब्द बनेको हो । संस्कृतमा अनुवाद भन्नाले गुरूका भनाइलाई उनको चेलाद्वारा दोहोऱ्याउनु भन्ने अर्थ लाग्छ अर्थात् गुरूको भनाइलाई निर्धारित समयमा पुनः कथन गर्नु भन्ने हुन्छ । तर सामान्य अर्थमा अनुवाद भन्नाले कुनै एक भाषामा भएको पाठलाई अर्को भाषाको पाठमा रूपान्तरण गर्नु भन्ने बुझिन्छ । दुई भाषाबिच सम्प्रेषणात्मक कार्यलाई नै अनुवाद भनिन्छ । (अधिकारी, २०७१:३) अनुवादलाई अङ्ग्रेजीमा 'Translation' भनिन्छ । विश्व जगतमा अनुवाद वा रूपान्तरणलाई निकै अपरिहार्य आवश्यकता ठानिन्छ । वर्तमान समयमा पश्चिमी देशहरूमा यत्र अनुवादका माध्यमबाट अनुवाद भएको पाइन्छ । त्यसैले अनुवाद नवीन विधा भएकाले अनुवादको इतिहास त्यति लामो छैन । पश्चिमी मुलुकमा विभिन्न विश्वविद्यालयहरूमा अनुवाद विषयको पठनपाठन धेरै पहिला देखि नै भएको पाइन्छ । त्यसै गरी अनुवादका सम्बन्धमा नेपाल एक बहुभाषिक देश भएकाले अनुवादको आवश्यकता पर्दछ ।

नेपाल बहुजातीय, बहुभाषिक मुलुक भएका कारण एक भाषामा भएका पाठ अर्को भाषाको पाठमा अनुवाद हुँदै आएको पाइन्छ । यस्ता अनुवाद हुनु देशको पहिचान हो । हाम्रो देशमा एक अर्काको बिचमा अन्तर्क्रिया गर्न मौखिक वा लिखित सामग्रीको आवश्यकता पर्दछ । नेपालको राष्ट्रिय जनगणना २०६८को अनुसार १२३ भाषा नेपालमा बोलिने गरिन्छ । यही विविधताका कारण नेपालले विश्वमा विशिष्ट स्थान बनाएको छ ।

नेपाल बहुजातिय बहुभाषिक देश हो तर अनुवादको अध्ययन कहिलेबाट भएको हो भनेर किटान गर्न सकिएको छैन। अनुवाद र मौखिक लेखनबिचको भिन्नता हुनु कतिपय अनुदित कृतिहरू अनुवादका नाम र अनुवादका तिथिमिति उल्लेख नहुनु, अनुवाद सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धानको काम नहुनु आदि समस्याहरू रहेको गोविन्दराज भट्टराई अनुवादक बलराम अधिकारीले बताएका छन्। नेपालमा अनुवादको इतिहासलाई व्यवस्थित गर्ने क्रममा भट्टराई (ई. १९९७) ले वर्षका सीमा निर्धारण गरेको छ। उनले नेपाली अनुवादको इतिहासलाई प्रारम्भिक काल (१३०६-१७२३), विकास काल (१९२५-२००७), आधुनिक काल (२००८-२०५८) र समसमायिक काल (२०५९ देखि हालसम्म) यसरी चार चरणमा विभाजन गरेका छन्। अनुवाद सम्बन्धी सन् १९९७ देखि त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र सङ्काय नेपाली शिक्षा विभागमा प्रायोगिक भाषा विज्ञान विषयका रूपमा पठन पाठन कार्य हुँदै आएको छ। शिक्षाशास्त्र सङ्काय अङ्ग्रेजी विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर दोस्रो वर्ष एवम् स्नातक दोस्रो वर्ष, मानविकी नेपाली विभागको स्नातकोत्तर दोस्रो वर्ष र मानविकी अङ्ग्रेजी विभागको एमफिल दोस्रो सेमेस्टरमा अनुवाद अध्ययन पूर्ण विषयका रूपमा रहेको छ। नेपालमा विश्वविद्यालय तहमा अनुवाद सम्बन्धी अनुसन्धानको थालनी गर्ने कार्य गोविन्दराज भट्टराईबाट भएको पाइन्छ। भट्टराईले हैदरावाद विश्वविद्यालयको ' सन्टर 'इन अदर वर्डज : सेन्स भर्सेस वर्ड एज अ युनिट अफ ट्रान्सलेशन' शीर्षकमा विद्यावारिधि तहको अनुसन्धानमा नेपाली अनुवादका क्षेत्रमा भएको पहिलो अनुसन्धान हो। नेपालमा अनुवाद अध्ययनको क्षेत्र भाषाविज्ञान, साहित्य अध्ययन, दोस्रो भाषाशिक्षण, समाजशास्त्र मनोविज्ञान, कम्प्युटर विज्ञान आदि क्षेत्रहरू बाट प्रत्यक्षरूपमा प्रभावित छ भने यी क्षेत्रहरू पनि अनुवादबाट कुनै न कुनै रूपमा प्रभावित देखिन्छ (अधिकारी २०७१ पृ. ३७)। यसै क्रममा यस शोधकार्यमा कक्षा दुईको लिम्बू भाषाको पाठ्यपुस्तक नेपालीमा अनुवाद गरी अनुवादको सैद्धान्तिक स्वरूप

उक्त पाठ्यपुस्तकको प्राज्ञिक र परिधीय रूपमा व्याख्या विश्लेषण गरी अनुवाद नभएकाले यो अध्ययन नवीन अध्ययनका रूपमा रहेको छ ।

समस्या कथन

प्रस्तुत अनुसन्धानका समस्याहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

- (क) अनुवाद सिद्धान्तको सैद्धान्तिक स्वरूप के कस्तो छ ?
- (ख) लिम्बू भाषाको पाठ्यपुस्तक 'आनिपान' को नेपाली अनुवाद गर्न सकिन्छ ?
- (ग) प्राज्ञिक र परिधीय दृष्टिले उक्त पुस्तक के कस्तो रहेको छ ?

अध्ययनको उद्देश्य

प्रस्तुत अध्ययनका उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

- (क) अनुवाद सिद्धान्तको सैद्धान्तिक स्वरूप निर्धारण गर्नु
- (ख) लिम्बू भाषाको पाठ्यपुस्तक 'आनिपान' लाई नेपालीमा अनुवाद गर्नु
- (ग) प्राज्ञिक र परिधीय दृष्टिले 'आनिपान' पाठ्यपुस्तकको व्याख्या - विश्लेषण गर्नु ।

अध्ययनको औचित्य

शोधकार्यमा अध्ययन अनुसन्धान भएका विषयवस्तुको बारेमा जानकारी दिनका लागि महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको हुन्छ । यस शोधकार्यमा लिम्बू भाषाको पाठ्यपुस्तक नेपाली भाषामा अनुवाद गर्दा लिम्बू भाषाको सामाजिक, सांस्कृतिक, भाषिक र मौलिक पक्षहरू अध्ययन गर्ने अवसर पाईन्छ । साथै नेपाल एक बहुभाषिक, बहुसांस्कृतिक पहिचान भएको देश हो । यो शोधकार्यको अध्ययन अनुसन्धानबाट कुनै भाषामा अनुवाद गर्ने

शोधार्थीहरूलाई सहयोग मिल्नेछ । लिम्बू भाषाको जुनसुकै पाठ्यपुस्तकको अनुवादले प्रत्येक भाषाभाषि जात जाति र राष्ट्रका बिच सम्झदारी बढाउनका साथै ज्ञानको विस्तार गर्न र वैज्ञानिक आविस्कारलाई विश्वमा फैलाउन प्रत्येक समुदायलाई सचेत जागरूक तुल्याउन र प्रत्येक समुदायको स्तरोन्नति गर्नका लागि यस शोधकार्यमा अनुवाद महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । लिम्बू भाषाको पाठ्यपुस्तक निर्माण गर्दा आफ्नो भाषा संस्कृति, धर्म, रीतिस्थिति र रहन सहनसँग अरू भाषासँग समतुल्य बनाउन अनुवाद वा रूपान्तरण महत्त्वपूर्ण हुने गर्दछ । यस अध्ययनले लिम्बू भाषा सम्बन्धी जानकारी दिनका साथै पाठ्यपुस्तक निर्माण गर्दा आफ्नै भाषाका मौलिक वा मानक शब्दहरूको प्रयोग गरी अनुवाद गरिएको पाठ्यपुस्तकको अध्ययन गर्न पाउने छन् । विशेषतः लिम्बू भाषीहरूलाई थप सहयोग प्रदान गर्नुका साथै अनुसन्धानकर्ताहरूका लागि सहयोग पुग्छ । र अनुवाद सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान गर्न चाहने अध्येताहरूलाई आधार सामग्रीका रूपमा रहने भएकाले यो अध्ययन औचित्यपूर्ण रहेको छ ।

अध्ययनको परिसीमा

अनुसन्धान कार्य एउटा जटिल र कठिन र चुनौतिपूर्ण कार्य हो । अनुसन्धानमा विषयवस्तुको क्षेत्र परिवेश र सामग्रीको व्यापकता र विशाल हुन्छ । अध्ययनमा ती सम्पूर्ण पक्षलाई समेट्न क्षणिक समयमा सम्भव हुँदैन । त्यसैले खास क्षेत्रका खास पक्ष अध्ययनका लागि यसको सीमाङ्कन गर्न आवश्यक हुन्छ । प्रस्तुत शोधकार्यमा निम्नानुसारको परिसीमा निर्धारण गरिएको छ :

- (क) प्रस्तुत अध्ययन अनुवाद सिद्धान्तको सैद्धान्तिक स्वरूप निर्धारणमा सीमित रहेकोछ ।

- (ख) यो अध्ययन लिम्बू भाषाको कक्षा दुईको पाठ्यपुस्तक 'आनिपान' लाई नेपाली अनुवाद गर्नुमा मात्र सीमित रहेको छ ।
- (ग) यस अध्ययनमा प्राज्ञिक र परिधीय दृष्टिले उक्त पुस्तकको व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

अध्ययनको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधकार्यलाई निम्नानुसारको रूपरेखामा प्रस्तुत गरिएको छ :

अध्याय एक : शोध परिचय

अध्याय दुई : पूर्वकार्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक अवधारणा

अध्याय तिन : अध्ययन विधि र प्रक्रिया

अध्याय चार : लिम्बू भाषाको पाठ्यपुस्तक 'आनिपान' को नेपाली अनुवाद

अध्याय पाँच : प्राज्ञिक र परिधीय दृष्टिले 'आनिपान' पाठ्यपुस्तकको अध्ययन

अध्याय छ : सारांश, निष्कर्ष र उपादेयता

सन्दर्भ सूची

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक अवधारणा

पूर्वकार्यको पुनरावलोकन

अनुसन्धान प्रस्ताव तयार पार्नका लागि सर्वप्रथम अनुसन्धान गरिने विषयसँग सम्बन्धित ग्रन्थहरू अध्ययन गरिनु पर्दछ । सम्बन्धित विषयमा के कति खोज अनुसन्धान भएको छ र के कति अनुसन्धान हुन बाँकी छ भन्ने कुरा यसले स्पष्ट पार्दछ । साथै पूर्वकार्यको पुनरावलोकनले अनुसन्धान कार्यलाई पुनरावृत्ति हुनबाट जोगाउँछ । अनुसन्धानका क्रममा सम्बन्धित विषयमा सम्पन्न गरिएको पुस्तकका शोध प्रतिवेदन, लेख रचना, पत्रपत्रिका आदिको व्यवस्थित रूपमा अध्ययन गरी ती सबैको क्रमबद्ध रूपमा समीक्षा गर्नु नै सम्बन्धित साहित्यको अध्ययन हो । प्रस्तुत शोधकार्यसँग सम्बन्धित पूर्वकार्यको पुनरावलोकन अर्न्तगत पुस्तक समीक्षा र शोधकार्यको समीक्षा यस प्रकार गरिएको छ ।

अधिकारी (२०६२) द्वारा लिखित *सामाजिक र प्रायोगिक भाषा विज्ञान* नामक पुस्तक प्रकाशित गरिएको छ । यस पुस्तकमा अनुवादको परिचय, महत्त्व, अनुवाद, विज्ञान, अनुवादका प्रकार, अनुवादको आदर्श, स्थिति, अनुवाद प्रक्रिया, अनुवादका समस्या र अनुवादमा भाषा शिक्षणको उपयोगिता के कस्तो रहेको छ भन्ने बारे उल्लेख गरिएको छ । यस पुस्तकको अध्ययनबाट अनुवाद सम्बन्धी जानकारी प्राप्त भएको छ ।

आचार्य (२०६४) द्वारा *कक्षा चारको मेरो नेपाली किताब (२०५२) र नेपाली (२०६३) तुलनात्मक अध्ययन* शीर्षकमा शोधपत्र तयार पारिएको छ । उक्त दुवै पाठ्यपुस्तकका आन्तरिक र बाह्य पक्षको अध्ययन गर्नु, दुवै पाठ्यपुस्तकका समानता र भिन्नताको अध्ययन गर्नु, दुवै पाठ्यपुस्तकका विषयवस्तु, विधा र नमुना अभ्यासका आधारमा विश्लेषण गर्नु

जस्ता उद्देश्य राखेर शाधपत्र तयार पारिएको पाइन्छ । यस अध्ययनमा पुस्तकालयीय अध्ययन विधिको प्रयोग गरिएको छ । दुवै पाठ्यपुस्तक कक्षा चारको अनिवार्य विषयका लागि तयार पारिएको र दुवै पाठ्यपुस्तक पाठ्यक्रमअनुरूप रहेको र कागजको स्तर दुवै पाठ्यपुस्तकमा कमजोर रहेको जस्ता निष्कर्ष निकालिएको छ ।

लम्साल, गौतम र अधिकारी (२०६५) द्वारा 'सामान्य र प्रायोगिक भाषाविज्ञान' नामक पुस्तक प्रकाशित गरिएको छ । यस पुस्तकमा अनुवाद अध्ययन शीर्षक राखेर अनुवादको परिचय, परिभाषा, अनुवादको प्रयोजन र आवश्यकता, अनुवादको प्रकार, अनुवाद प्रक्रिया उपशीर्षक राखेर विश्लेषण गरेका छन् । अनुवाद गर्दा देखिने समस्या र शिक्षणका सन्दर्भमा अनुवादको महत्त्वबारे उल्लेख गरेका छन् । अनुवादसम्बन्धी महत्त्वपूर्ण जानकारी लिन सहयोग पुगेको छ ।

चेम्जोङ्ग (२०६८) द्वारा 'पान्थरे भाषिका एक अध्ययन' शोध शीर्षकमा शोध अध्ययन गरिएको पाइन्छ । प्रस्तुत शोधकार्यको उद्देश्य लिम्बू जातिको भाषा र भाषिकाको सामान्य परिचय दिनु रहेको छ । यस शोध पत्रमा पान्थरे भाषिकाको नामाकरण, शब्दवर्ग, वाक्य, लिङ्ग, वचन, पुरूष, काल, भाव, पक्ष, संयोजक, करण, अकरण, विश्लेषण, क्रिया, कारक र विभक्तिका बारेमा अध्ययन गरिएको छ । लिम्बू भाषामा लिङ्गभेद नहुने र वचन तिन प्रकारको भएको निकर्ष निकालिएको छ । पान्थरे भाषिका मानक भाषा भएको प्रस्तुत अध्ययनले सैद्धान्तिक आधार निर्माण गर्न सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

केरूङ्ग (२०६८) द्वारा लिम्बू भाषाको कक्षा ५को इच्छाधीन विषयमा आनिपान पाठ्यपुस्तकको विश्लेषणात्मक अध्ययन शीर्षकमा शोधकार्य गरिएको छ । यस अध्ययनमा लिम्बू भाषाको कक्षा ५ को इच्छाधीन विषयमा प्राथमिक तहमा आनिपान पाठ्यपुस्तक निर्माण भएको छ, छैन र स्थानिय भाषिक आवश्यकतालाई परिपूर्ती गर्ने प्रकृतिको पाठ्यक्रम

छ छैन पाठ्यपुस्तकमा हुनुपर्ने आन्तरिक र बाह्य विशेषताहरू छन छैनन् जस्ता प्रश्नलाई समस्याको रूपमा लिएर उक्त समस्यालाई उद्देश्यको रूपमा समाधान गर्ने प्रयास गरिएको छ । उक्त अध्ययन विशेषतः पुस्तकालयीय तथा वर्णात्मक विधिद्वारा व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । उक्त शोधपत्रको अध्ययनबाट पाठ्य शीर्षक अनुरूप विषयवस्तुको प्रस्तुति रहेको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

पौडेल (२०६९) प्रायोगिक भाषा विज्ञानका प्रमुख आयामहरू पुस्तक प्रकाशित भएको छ । यस पुस्तकमा पाठ दशमा भाषा पाठ्यपुस्तकको अध्ययन शीर्षक राखी पुस्तकको आन्तरिक र परिधीय विशेषता अध्ययन गरिएको छ । साथै अनुवादको परिचय, अनुवादका गुणहरू, प्रकार प्रक्रिया आदि उल्लेख गरिएको छ । यस अध्ययनले शोधकार्यमा अनुवाद र भाषा पाठ्यपुस्तक सम्बन्धी जानकारी प्राप्त गर्न सहयोग पुगेको छ ।

आचार्य (२०६९) द्वारा कल्याणी धर्ती उपन्यासको अनुवाद सिद्धान्तका आधारमा वाक्यगठन प्रक्रियाको अध्ययन, अनुसन्धानात्मक शोधकार्य गरेका छन् । यस शोधकार्यको उद्देश्य कल्याणी धर्ती उपन्यास अङ्ग्रेजीबाट नेपालीमा अनुवाद गर्दा प्रयोग गरिएको अनुवाद सिद्धान्त र अनुवाद मर्यादाक्रम पत्ता लगाउनु, अनुवाद गर्दा प्रयोग गरिने प्रायोगिक पक्ष पत्ता लगाउनु, अनुवाद गर्दा प्रयोग गरिने व्याकरणिक समस्याहरू र शैली पत्ता लगाउनु, यस्ता समस्या समाधानका लागि आवश्यक सुझाव दिनु रहेको छ । यसमा मूलतः पुस्तकालयीय अध्ययन विधिको प्रयोग गरी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ भने अन्य विषयका लागि पुस्तक, लेख, रचना शोधपत्रलाई समेत उपयोग गरिएको छ । यस शोधकार्यले अनुवाद गर्दा के कस्ता पक्षलाई ध्यान दिनुपर्छ । अनुवाद गर्दा कस्ता समस्याहरू आउँछन् भन्ने कुराको जानकारी दिने भएकाले यस शोधकार्यका लागि यसको अध्ययन गर्नु रहेको छ ।

बोखिम (२०६९) द्वारा *ताप्लेजुङ जिल्लामा बोलिने लिम्बू भाषाको व्याकरणात्मक कोटिको व्यतिरेकी अध्ययन* शीर्षकमा शोध अध्ययन गरिएको छ । प्रस्तुत शोधपत्रको उद्देश्य लिम्बू जाति र भाषाको परिचय दिनु, ताप्लेजुङ जिल्लामा बोलिने लिम्बू भाषा र नेपाली भाषाका व्याकरणात्मक कोटिका आधारमा व्यतिरेकी अध्ययन गर्नु रहेको छ । यस शोध पत्रमा लिम्बू जातिको परिचय, भाषा परिवारको जानकारीका साथै व्याकरणात्मक कोटिका आधारमा नेपाली र लिम्बू भाषा बिच तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ । अध्ययनमा पुस्तकालयीय प्रक्रिया र स्थलगत सर्वेक्षण विधि अपनाइएको छ । अध्ययनमा लिम्बू भाषा लिङ्ग भेदक नहुने र भविष्यत कालीन क्रिया व्यवस्था नभएको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

ढकाल (२०७०) द्वारा *प्रायोगिक भाषा विज्ञानका प्रमुख आयाम* पुस्तक प्रकाशित भएको छ । यस पुस्तक अन्तर्गत अध्याय पाँचमा अनुवाद अध्ययन शीर्षक राखी अनुवादको परिचय र परिभाषा, प्रयोजन र आवश्यकता, अनुवादका कारण, प्रकार, विशेषता, आदर्श स्थिति, अनुवादका प्रक्रिया, समस्या उल्लेख गर्नुका साथै अनुवाद र भाषा शिक्षण बारे थप प्रष्ट पारिएको छ । अनुवाद सिद्धान्तका प्रतिपादक सम्बन्धी मान्यता पनि राखि छलफल र अभ्यासका निमित्त प्रश्न राखि अनुवादको उपयोगिता सम्बन्धी जानकारी प्राप्त गर्न सहयोग मिलेछ ।

अधिकारी (२०७१) द्वारा *अनुवाद सिद्धान्त र प्रयोग* पुस्तक लेखिएको छ । उक्त पुस्तकले पनि अनुवादसम्बन्धी सैद्धान्तिक, ऐतिहासिक एवम् समसमायिक जस्ता विषयमा विश्लेषण गरिएको छ । अनुवादको परिभाषा, अनुवादको वर्गीकरण अन्तर्गत स्रोत पाठका आधारमा, अनुवाद विधिको आधारमा अनुवादकर्ताका आधारमा वर्गीकरण गरिएको छ । अनुवादका प्रचलित सिद्धान्तहरूको पनि उल्लेख गरेका छन् । यसबाट पनि अनुसन्धानकर्तालाई अनुवादसम्बन्धी सैद्धान्तिक ज्ञान, अनुवादका विधि तथा प्रक्रियाको

बारेमा धारणा स्पष्ट गराउनमा सहयोग पुग्ने देखिन्छ । नेपाली बहुभाषिक भूमिमा अनुवादको स्थान र भूमिका नेपाली अनुवाद साहित्यको वर्तमान स्थितिको बारेमा स्पष्ट पारेका छन् । तसर्थ उक्त पूर्वकार्यको अध्ययनले प्रस्तुत शोधकार्यमा अनुवादसम्बन्धी विधि प्रक्रिया, सामग्री सङ्कलन गर्ने तरिकाहरूको बारेमा आवश्यक जानकारी प्राप्त गर्न समेत सहयोग पुगेको छ ।

भट्टराई (२०७२) द्वारा लिखित *अनुवाद अध्ययन परिचय* भन्ने कृति प्रकाशित छ । यस कृतिले नेपालीमा अनुवाद अध्ययनलाई सरल सहज बनाएको छ । यस कृतिमा मूलतः अनुवाद अध्ययन, महत्त्व, अनुवादका प्रचलित सिद्धान्तहरू, अनुवाद प्रक्रिया, अनुवाद मूल्याङ्कन जस्ता सैद्धान्तिक कुराहरूको बारे चर्चा गरिएको छ । यसका साथै अनुवादकमा हुनुपर्ने गुणहरू, भाषाशिक्षणमा अनुवादको पुनरागमन, अनुवाद अभ्यास विषयमा केन्द्रित रही तयार पारिएको छ । यसले अनुसन्धानकर्तालाई अनुवादसम्बन्धी कुराको जानकारी गराएको छ ।

ओझा (२०७३) द्वारा *कक्षा नौको नयाँ (२०७३) र पुरानो (२०६४) नेपाली पाठ्यपुस्तकको तुलनात्मक अध्ययन* शीर्षकमा शोध अध्ययन गरिएको छ । प्रस्तुत शाधकार्यको उद्देश्य कक्षा नौको नयाँ(२०७३) र पुरानो (२०६४) नेपाली पाठ्यपुस्तकका आन्तरिक र बाह्य पक्षको अध्ययन गर्नु, दुवै पाठ्यपुस्तकमा रहेका समानतार भिन्नताको अध्ययन गर्नु, दुवै पाठ्यपुस्तकहरूको पाठ्यक्रमता अनुरूपताका आधारमा अध्ययन गर्नु रहेको छ । पुस्तकालयीय अध्ययन विधिको प्रयोग गरी शोधकार्य गरिएको छ । पाठ्यपुस्तक आन्तरिक र बाह्य पक्षका आधारमा अध्ययन पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा र दुवै पाठ्यपुस्तकमा रहेका समानता र भिन्नताको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

याक्सो (२०७३) द्वारा *तमरखोले लिम्बू भाषिको अध्ययन* शीर्षकमा नेपाली शिक्षा अर्न्तगत स्नातकोत्तर तहको द्वितीय वर्षको ने. पा. शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ शोधपत्र तयार पारिएको छ । उक्त शोधपत्र तमरखोले लिम्बू भाषिकाको वर्ण व्यवस्था के कस्तो छ; तमरखोले लिम्बू भाषिकामा के कस्ता शब्द भण्डार, वाक्यगठन र व्याकरणात्मक कोटि छन, लिम्बू भाषाको सापेक्षतामा तमरखोले लिम्बू भाषिकाको स्थिति के कस्तो छ भन्ने समस्यामा केन्द्रित रहेको छ । उक्त शोधपत्रको उद्देश्य तमरखोले लिम्बू भाषिकाको वर्ण व्यवस्थाको विशेषता पहिल्याउनु, तमरखोले लिम्बू भाषिकाको शब्द भण्डार र व्याकरणात्मक कोटिहरूको विश्लेषण गर्नु, लिम्बू भाषाको सापेक्षतामा लिम्बू भाषिकाको स्थान निरूपण गर्नु रहेको छ । उक्त शोधपत्रलाई तयार गर्दा विशेषतः स्थलगत सर्वेक्षण विधि र पुस्तकालयीय अध्ययन पक्रियाबाट शोधपत्र तयार पारिएको छ । यस अध्ययनमा व्याकरणात्मक व्यवस्था लिम्बू भाषिकामा फरक हुने कुरा निष्कर्ष निकालिएको छ ।

जोशी (२०७३) द्वारा *समर लभ उपन्यासमा भएका सांस्कृतिक शब्दशरू पहिचान र अनुवादमा देखिएको दूरी* नामक शीर्षकमा शोधकार्य गरिएको छ । यस शोधकार्यको उद्देश्य समर लभ उपन्यासमा भएका सांस्कृतिक शब्दहरूको पहिचान गर्नु , नेपाली सांस्कृतिक शब्दलाई अङ्ग्रेजीमा अनुवाद गर्दा प्रयोग गरिने प्रविधिको पहिचान गर्नु र अनुवादको शैक्षणिक अनुवाद पहिचान गर्नु रहेको छ । यस अध्ययनलाई पुरा गर्नका लागि सर्वेक्षण विधिको प्रयोग गरिएको छ । साथै द्वितीय स्रोतहरूबाट सामग्री सङ्कलन गरी अध्ययनलाई पूरा गरिएको छ । उक्त अध्ययनमा अनुवाद गर्दा केकस्ता पक्षलाई ध्यान दिएर गनुपर्छ भन्ने कुराको जानकारी गराई अध्ययन विश्लेषण गरी निष्कर्ष निकालिएको छ ।

जप्रेल (२०७४) द्वारा *'परालको आगो' कथाको बभाडी भाषामा अनुवाद* शीर्षकमा शोधकार्य गरिएको छ । प्रस्तुत शोधकार्यको उद्देश्य परालको आगो कथालाई बभाडी

भाषामा अनुवाद गरी भाषिक सम्पादन गर्नु, परालको आगो कथामा प्रयुक्त सांस्कृतिक शब्दहरूको अनुवाद गर्नु, अनुवाद सिद्धान्तका आधारमा 'परालको आगो' कथाको व्याख्या विश्लेषण गर्नु रहेको छ । अध्ययनमा पुस्तकालयीय विधिको प्रयोग गरिएको छ । नेपाली भाषा र बङ्गाली भाषा बिच कतिपय समानता भए तापनि यी दुई भाषाबिच धेरै भिन्नताहरू रहने र अनुवाद गर्दा कतिपय नेपाली शब्दहरू बङ्गाली भाषामा जस्ताको त्यस्तै बोलिने भएकाले यस अनुवाद कार्यमा मिल्दा जुल्दा शब्दहरूलाई जस्ताको त्यस्तै राखेर अनुवाद गरिएको छ भनी निष्कर्ष निकालिएको छ ।

भट्ट (२०७४) द्वारा कक्षा दशको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त नमुना अभ्यासको अध्ययन शीर्षकमा शोध अध्ययन गरिएको छ । प्रस्तुत शोधकार्यको उद्देश्य कक्षा दशको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त विधागतअनुरूपताका आधारमा नमुना अभ्यासको स्वरूप पत्ता लगाउनु, कक्षा दशको पाठ्यपुस्तकमा पाठगत आधारमा नमुना अभ्यासको अध्ययन गर्नु, कक्षा दशको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा भाषा सिपका दृष्टिले नमुना अभ्यासको विश्लेषण गर्नु रहेको छ । यस अध्ययनमा पुस्तकालयीय विधि प्रयोग गरिएको छ । वर्तमान समय सन्दर्भअनुरूप पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएका पाठको व्यवस्था र नमुना अभ्यासको तथ्यगत रूपमा व्याख्या विश्लेषण गरी निष्कर्ष निकालिएको छ ।

सुतार (२०७४) द्वारा कर्तव्य कथाको बैतडेली भाषामा अनुवाद शीर्षकमा शोधकार्य गरिएको छ । प्रस्तुत शोधकार्यको उद्देश्य अनुवाद सिद्धान्तका आधारमा 'कर्तव्य' कथालाई बैतडेली भाषामा अनुवाद गर्नु, अनुदित पाठ्यांशलाई मूल पाठका आधारमा अन्तिम सम्पादन गर्नु उक्त पाठ्यांशको अनुवादमा देखिएका शाब्दिक अर्थगत र व्याकरणिक कोटिगत समस्याहरूको विश्लेषण गर्नु रहेको छ । अध्ययनमा पुस्तकालयीय विधिको प्रयोग गरी शोधकार्य गरिएको छ । अनुवाद सिद्धान्तका आधारमा कर्तव्य कथालाई बैतडी भाषामा अनुवाद गरी उक्त कथाको प्रयुक्त नेपाली शब्दलाई बैतडी भाषा अनुरूप अनुवाद गरिएको भनी निष्कर्ष निकालिएको छ ।

पुनरावलोकनको उपादेयता

प्रस्तुत शोधकार्यमा पूर्वकार्यको पुनरावलोकन कार्य सम्पन्न गर्नका लागि केही न केही आधारहरूको आवश्यकता पर्दछ र ती आवश्यकता परिपूर्ती गर्न सम्बन्धित क्षेत्रमा भएका पूर्वकार्यहरूले सहयोग प्रदान गर्ने गर्दछन् । अनुसन्धानले आफ्नो अध्ययनका क्षेत्रमा पूर्ववत् रूपमा के कति खोज र अनुसन्धान भएका छन्, के कस्ता अनुसन्धान हुन बाँकी छन् जस्ता क्षेत्रलाई आफ्नो अध्ययनमा कसरी समेट्न सकिन्छ भनी एउटा महत्त्वपूर्ण आधारको रूपमा पूर्व अध्ययनलाई लिने गरिन्छ । यस पूर्वकार्यको पुनरावलोकनले आफ्नो शोधकार्यमा भएका समस्याहरूलाई स्पष्ट रूपमा परिभाषित गर्न, अनुसन्धानको औचित्यलाई स्पष्ट पार्न, उपयुक्त अनुसन्धान विधि छनोट गर्न, तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण पक्रियाबारे निर्णय लिन हालसम्मका अध्ययन अनुसन्धान हुन नसकेका क्षेत्रको पहिचान गर्न आदि पक्षहरूमा सहयोग पुगेको छ । अनुसन्धान गर्न खोजिएको विषयक्षेत्र उद्देश्यपूर्ण र गुणस्तरीय बनोस् भन्नका लागि अध्ययनको विषयवस्तु नदोहोरियोस् भन्नका लागि पूर्वकार्यको पुनरावलोकनले सहयोग पुगेको छ । यस अध्ययनमा शोधप्रतिवेदन र पुस्तक समीक्षा गरिएको छ । जसमा शोधप्रतिवेदन ११ ओटा र पुस्तक समीक्षा ६ ओटा गरिएको छ । उक्त शोधप्रतिवेदन र पुस्तक समीक्षा शीर्षक चयन, उद्देश्य निर्धारण, अध्ययन विधिको चयन, समस्याको पहिचान तथा विश्लेषण जस्ता कार्य गर्नमा सहयोग पुगेको छ ।

सैद्धान्तिक परिचय

लिम्बू भाषाको परिचय

लिम्बू जातिले बोल्ने भाषालाई लिम्बू भाषा भनिन्छ र लिम्बू जातिले यसलाई आफ्नो भाषामा 'याक्युड पाःन्दाड' भन्दछन् । यो भाषा भोटबर्मेली परिवारको समृद्ध भाषा हो । यस भाषाको आफ्नै लिपि रहेको छ र यसलाई सिरिजङ्गा लिपि भनिन्छ । सिरिजङ्गा लिपिले

लिम्बू भाषाको पहिचान बोकेको छ । यस भाषामा लिखित र मौखिक मुन्धुमहरू रहेका छन् । लिम्बू भाषा तीनवचन युक्त भाषा हो । त्यसैले यो भाषा समृद्ध भाषा मान्न सकिन्छ । लिम्बूहरूलाई लिम्बू भाषा पढ्न, लेख्न सिकाउने प्रथम व्यक्ति येहाड हुन् । त्यसपछि सिरिजङ्गाले यस भाषालाई समृद्ध बनाउँदै ल्याएको हो ।

वर्तमान नेपालको राष्ट्रिय जनगणना २०६८ का अनुसार ताप्लेजुङ र पाँचथर जिल्लामा सबैभन्दा बढी जनसङ्ख्याले बोलिने भाषा लिम्बू हो । ताप्लेजुङमा ९१.२७ प्रतिशतले लिम्बू भाषा बोल्दछन् भने पाँचथरमा ९५.२७ प्रतिशतले बोल्ने गर्दछन् । यी दुवै जिल्लामा दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषाको प्रयोग गर्दछन् । इलाम, धनकुटा र तेह्रथुम जिल्लाहरूमा लिम्बू भाषा दोस्रो स्थानमा रहेको छ । त्यस्तै इलाम ९१.२५ प्रतिशत, धनकुटामा ९५.३५ प्रतिशत र तेह्रथुम जिल्लामा ९५.९६ प्रतिशतले लिम्बू भाषाको प्रयोग गरिएको पाइन्छ । २०६८ को तथ्याङ्क अनुसार भ्रुवा जिल्लामा लिम्बू भाषा तेस्रो स्थानमा रहेको छ । यहाँ ८४.६६ प्रतिशतले लिम्बू भाषा प्रयोग गर्दछन् भने मनाङ, रोल्पा, रूकुम, सल्यान, डोल्पा, जुम्ला, हुम्ला, कालीकोट, बझाङ र दार्चुला जिल्लाहरूमा वर्तमान अवस्थामा लिम्बू भाषाको प्रयोग अवस्था शून्य रहेको छ । हाल २०६८ को तथ्याङ्कअनुसार सहरमा लिम्बू भाषा बोल्ने ७.९९ प्रतिशत छन् भने ग्रामीण भेगमा ८०.७२ प्रतिशतले बोल्दछन् । समग्रमा नेपालका सबै भाषाहरूमध्ये १२औँ स्थानमा लिम्बू भाषा रहेको छ । नेपालमा कुल जनसङ्ख्याको ३,८७३०० वा १.४६ प्रतिशत लिम्बूभाषी वक्ताहरू रहेका छन् ।

विश्वका धेरै भाषिका भएका भाषाहरूमध्ये लिम्बू भाषा पनि एक हो । लिम्बू भाषी वक्ताहरूको भौगोलिक दूरताका कारण लिम्बू भाषामा भाषिका जन्मिएको पाइन्छ । यस भाषाको प्रयोगकर्ता नेपालभित्रको एउटै ठाउँमा मात्र बसोबास नगरी नेपालकै विभिन्न ठाउँ र नेपालबाहिर समेत बस्दछन् । यसरी बस्ने लिम्बू भाषीहरूको बोलीमा एकरूपता पाइँदैन ।

यिनको उच्चारण, शब्दभण्डार र व्याकरणमा समेत अन्तर पाइन्छ । यस सन्दर्भमा लिम्बू भाषामा पनि पाँचथरे, फेदाप्पे, तमरखोले र छथरे गरी ४ भाषिकाहरू रहेका छन् । यिनीहरूमा भाषिक भेद रहे तापनि भाषा बुझिने हुन्छ । लिम्बू भाषालाई आधुनिक कालमा अध्ययन गर्ने स्वदेशी तथा विदेशी भाषाविद् र सम्बन्धित विज्ञहरूले स्थलगत रूपमा लिम्बू भाषाको भाषिकाको अध्ययन गर्ने डिग्री १९८६, वाइडर्ट र सुब्बा १९८५, का अनुसार पाँचथरे, फेदाप्पे, तमरखोले, छथरे, सिकिमे ५ वटा छन् भनी पुष्टि गरेका छन् । यसरी धेरै विद्वान्हरूको साझा मतलाई निष्कर्षमा भन्नुपर्दा लिम्बू भाषाका भाषिकाहरू पाँचथरे, फेदाप्पे, तमरखोले छथरे र सिकिमे छन् (काइला, २००५: २०) यी भनाइलाई आधार मान्दा नेपालमा बोलिने लिम्बू भाषाको पाँचथरे, फेदाप्पे, तमरखोले र छथरे गरी ४ वटा भाषिका प्रख्यात छन् । यी ४ भाषिका निम्नानुसार छन् :

(क) पाँचथरे

यो भाषिका नेपालमा ताप्लेजुङको याङ्गोक, धनकुटाको चौबीस थुम तथा इलाम र पाँचथर जिल्लामा र विदेशका ठाउँहरूमा पनि बोलिन्छ । यस भाषिकालाई मानक भाषाको दर्जा पाएको छ । लेखन, प्रकाशन, पठनपाठन र बोधगम्यताका दृष्टिले यो भाषिका अगाडि देख्न सकिन्छ ।

(ख) फेदाप्पे

यो भाषिका मूलतः तेह्रथुम जिल्लामा बोलिन्छ । मानक भाषिका भएका कारणले पाँचथरे भाषिका बोल्ने र लेखपढ गर्ने लिम्बू भाषिहरू धेरै भएपनि एकै ठाउँमा लिम्बूहरूको सबै भन्दा ठूलो जनसङ्ख्याले बोल्ने भाषिका फेदाप्पे हो ।

(ग) तमरखोले

ताप्लेजुङ जिल्लामा बोलिने विशेषतः तमरखोला र त्यसका सहायक मेवा खोला उपत्यकामा लिम्बूहरूको ठूलो जनसङ्ख्याले बोल्ने मुख्य भाषिका हो ।

(घ) छथरे

यो भाषिका मुख्यतः धनकुटा जिल्लाका ताङ्खुवा, हात्तीढुङ्गे, भिरगाउँ र पन्चरे तेह्रथुमका दक्षिण-पश्चिमी क्षेत्रमा पर्ने दाङ्गाप्पा, छथर पोखरी, हमरजुङ र ओखरबोटे आदि ठाउँमा बोलिन्छ । छथरे भाषिका अरू भाषिका भन्दा फरक प्रकृतिको छ । त्यसैले पारस्परिक बोधगम्यताका दृष्टिले छथरे बाहेक अरू भाषिका धेरै नजिक छन् । अरू भाषिका बोल्नेलाई छथरे भाषिका बुझ्न कठिन छ तर छथरे भाषिका बोल्ने लिम्बूहरू अरू भाषिका बुझ्दछन् र बोल्न पनि सक्दछन् ।

लिम्बू भाषाका विशेषता

लिम्बू भाषाका वर्णहरूको वर्ण वैज्ञानिक अध्ययन विश्लेषण भई अन्तराष्ट्रिय ध्वनितात्त्विक वर्णमाला अनुसार उच्चारण व्यवस्था पनि मिलाएको छ । क्याम्बेल (१८५५ ई) चेम्जोङ्ग (वि.स. २००५) र सुब्बा (१९७९ ई) ३ जना लिम्बू भाषाको वर्ण लेखका क्रममा दिएका अवधारणा वा मान्यतालाई आधारमानी लिम्बू भाषाका वर्णहरूको निर्धारण गरिएको छ । लिम्बू भाषाका विशेषताहरू निम्नानुसार छन् :

- (क) लिम्बू भाषामा अन्तराष्ट्रिय ध्वनितात्त्विक वर्णमाला अनुसार ९ वटा स्वर वर्ण र २५ वटा व्यञ्जन वर्ण गरी ३४ वर्णहरू छन्
- (ख) लिम्बू भाषामा 'ए/ ओ' स्वरूपमा बाहेक अरू सबै ह्रस्व र दीर्घ मात्राको भेद छ जसलाई जनाउन (:) चिन्हको प्रयोग गरिन्छ । जस्तै अक्मा/ खन्नु,

अ : क्मा - कराउनु

- (ग) लिम्बू भाषामा ल/र को व्यतिरेक पाइँदैन । 'ल' लाई लिम्बू भाषाको वर्ण मानिएको छ तर 'र' लाई 'ल' कै संवर्ण मानिन्छ ।
- (घ) लिम्बू भाषाका स्वर वर्णमा संवृत 'ए' र विवृत 'ए' पाइन्छ ।
- (ङ) लिम्बू भाषामा एकाक्षरी भाषा हो वा यस भाषामा हरेक अक्षरको स्वतन्त्र अर्थ हुन्छ, तर अहिलेसम्म यस भाषाका सबै धातुहरूको अर्थ ठम्याउन सकिएको छैन ।
- (च) पुरुष जनाउन लिम्बू भाषामा तीनवटा उपसर्ग छन् आ- के, मे तिनीहरूले क्रमशः उत्तम पुरुष, मध्यम पुरुष र अन्य पुरुष अनेकवचन बुझाउँछन् ।
- (छ) लिम्बू भाषा प्रत्यय प्रधान भाषा हो । एउटा लिम्बू भाषाको धातु पछाडी तेह्रवटासम्म प्रत्यय लाग्ने कुरा भान ड्रिम (१९८७ ई) ले बताएका छन् ।
- (ज) भारोपेली भाषामा जस्तो कतृवाच्य र कर्मवाच्यको भेद लिम्बू भाषामा पाइँदैन ।
- (झ) लिम्बू भाषाको क्रियामा करण र अकरणको फरक फरक रूपावली पाइन्छ ।
जस्तै: इम = सुत्छ मे- इम -नेन् = सुत्तेन इप्सा = सुत्यो, मे - इत्सा- न्
= सुतेन

अनुवादको परिचय

अनुवाद एउटा प्रायोगिक कार्य हो जसमा एउटा भाषामा भएको पाठ वा भाषिक एकाइहरूलाई अर्को भाषामा अर्थपूर्ण ढङ्गले रूपान्तरण गर्नु नै अनुवाद हो । वा एक भाषामा भएका विचारलाई अर्को भाषामा भाषिक एकाइद्वारा प्रतिस्थापन गर्नु नै अनुवाद

हो । त्यसैगरी यस शोध कार्यको मुख्य उद्देश्य लिम्बू भाषाको कक्षा दुईको पाठ्यपुस्तकको नेपालीमा अनुवाद गर्नु रहेको छ । अनुवाद कार्य एक प्राविधिक कार्य हो । अनुवाद कार्य गर्दा कुनै एक भाषाको भाषिक शब्दलाई अर्को भाषामा रूपान्तरण गर्दा भाषिक पक्षहरूलाई अर्थपूर्ण तरिकाले भाषिक सम्पादन गर्नु पर्दछ । भाषिक पक्षहरूलाई ध्यान दिई अनुवाद गर्न गर्दा लिम्बू भाषाको संस्कार संस्कृति रहन रहन मौलिक पक्षहरू बुझन सजिलो हुने गरी नेपाल एक बहुजातिय र बहुसांस्कृतिक भएको देश हो । त्यसैले आफ्नो संस्कार संस्कृतिलाई जोगाउन वा जगेर्ना गर्न अनुवाद कार्य महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । अनुवादले भाषा मा अभिव्यक्त कुनै विषयवस्तुलाई भाषा २ मा अभिव्यक्त गर्नुलाई बुझ्दछ (अधिकारी, २०६५ : १६४) यसरी अनुवादमा एक भाषामा व्यक्त भएको विचार, भावलाई अर्को भाषामा रूपान्तरण गरिन्छ । र स्रोत भाषाको पाठ्यसामग्रीलाई लक्ष्य भाषामा निकटताका साथ प्रस्तुत गर्न अनुवादले सहयोग पुऱ्याउँछ । अनुवाद अध्ययनले एकातिर कृति तथा विषयलाई एउटा भाषाबाट अर्को भाषामा अनुवाद गर्ने क्षमताको विकास गराउँछ भने अर्को तर्फ विद्यार्थीहरूमा सामाजिक सांस्कृतिक पक्षहरूको बारेमा जानकारी गराउँछ ।

अनुवाद फरक फरक प्रकृतिको हुन्छ । एक भाषाबाट अर्को भाषामा एउटै भाषाको भाषिकाबाट अर्को भाषिकामा र अन्य यान्त्रिक, साहित्यिक, साङ्केतिक जस्ता अनुवादहरू रहेको पाइन्छ । अनुवादले भाषिक सिप विकास गराउनुका साथै सम्बन्धित क्षेत्रको विषयवस्तुका बारेमा परिचित गराउन पनि जोड दिन्छ । अनुवादले विभिन्न भाषाभाषी बिचको अन्तर सम्बन्ध तिनीहरूबिचको तुलनात्मक अध्ययन गर्न पनि सघाउँछ । अनुवाद अभ्यासद्वारा गर्न सकिने अभ्यासात्मक कार्यकलाप हो । अनुवादका अधिकांश समस्या विधि तथा अनुदित पाठका विशेषतालाई वैज्ञानिक र वस्तुपरक ढङ्गले विश्लेषण गर्न सकिन्छ । त्यसै गरी कक्षा दुईको लिम्बू भाषाको पाठ्यपुस्तक नेपालीमा रूपान्तरण शीर्षकमा केन्द्रित

रहेर प्रस्तुत शोधकार्य तयार पारिएको छ र विश्व जगतमा भएका सूचनालाई साटासाट गरी सम्बन्धित क्षेत्रको बारेमा आवश्यक जानकारी गराउन अनुवादले महत्पूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ । अनुवादले मानिसहरूले गरेका ज्ञान, अनुभव, अध्ययन अनुसन्धान एवम् सूचनालाई परस्पर आदन प्रदान गर्न सहयोग पुऱ्याउछ । सर्जकहरूका कृतिलाई चिनाउन अनुवादका माध्यमबाट सूचनाहरू आदन प्रदान गर्न सहयोग पुऱ्याउने हुनाले अनुवाद अध्ययन अपरिहार्य ठानिन्छ । विभिन्न भाषामा रचिएका कृति, पाठ्यपुस्तकलाई अनुवाद गर्ने क्षमताको विकास गराउनुका साथै सामाजिक, सांस्कृतिक सभ्यता र विभिन्न भाषाभाषीबिच विचारको सम्प्रेषण गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ ।

अनुवादको वर्गीकरण

अनुवादको वर्गीकरणका विविध आधार देखिए पनि अर्थगत आधारलाई बढी महत्त्व दिई गौतम र चौलागाई (२०७० पृ. ७०) शब्दानुवाद, भावानुवाद, छायानुवाद गरी तीन प्रकारमा वर्गीकरण गरेका छन् जुन यस प्रकार छन् :

(क) शब्दानुवाद

शब्द शब्दमा ध्यान दिएर गरिने अनुवादलाई शब्दानुवाद भनिन्छ । स्रोत भाषाका प्रत्येक शब्दको समतुल्य अनुवाद लक्ष्य भाषा उचित भयो या भएन भनेर लेखाजोखा गर्न पर्दछ । शब्दानुवाद अन्य अनुवादको तुलनामा सरल भनिन्छ । यसमा शब्द पदावली, वाक्य आदि भाषिक एकाइहरूको समतुल्यतामा जोड दिइन्छ वा शाब्दिक अनुवादमा भाषा १ को संरचनाको समानान्तरतामा भाषा २ मा खोजी गरिन्छ ।

(ख) भावानुवाद

स्रोत भाषाको भाव वा विचारलाई लक्ष्य भाषामा अनुवाद गर्नलाई भावानुवाद भनिन्छ । यसमा समग्र पाठको भाव पक्षलाई जोड दिने भएकाले प्रत्येक शब्दको अनुवादमा ध्यान दिइदैन । स्रोत भाषामा रहेको भाव वा विचार लक्ष्य भाषामा आउन सक्यो कि सकेन भन्ने कुरामा ध्यान दिइन्छ । स्रोत भाषाको भावलाई सहज एवम् सरल किसिमको लक्ष्य भाषामा लैजाने हुँदा यसमा शब्दानुवादमा जस्तो कृतिमता र अस्वभाविकता हुँदैन ।

(ग) छाया अनुवाद

छाया अनुवाद भन्नाले मूल संरचनाबाट आंशिक रूपमा मुक्त हुने र मूल सन्दर्भलाई हेरेर मात्र अनुवाद गर्ने गरिन्छ, भने त्यसलाई छाया अनुवाद भनिन्छ । यो अनुवाद सारमूलक हुन्छ । यस्तो अनुवादमा स्रोत भाषाका सम्पूर्ण भाव वा विचार लक्ष्य भाषामा नआउन सक्छ । त्यसैले भाषा २ का पाठहरूको सम्प्रेषणीयताप्रति विशेष ख्याल राखिने हुँदा यस्तो अनुवाद सन्दर्भपूर्ण हुन्छ ।

अनुवादका प्रकार

अनुवादका प्रकारलाई विभिन्न विद्वानहरूले विभिन्न प्रकारमा वर्गीकरण गरेका छन् । याकोब्सन (१९५९)ले सञ्चारको माध्यमलाई प्रमुख आधार भनी तीन प्रकारका अनुवाद बताएका छन्, (१) भाषान्तरण, (२) अन्तरभाषिक र (३) रूपान्तरिक अनुवाद । भोलानाथ तिवारीले अनुवादलाई मुख्यतः तिन आधारमा विभाजन गरेका छन्, (१) बाह्य आधार, (२) आन्तरिक आधार र (३) अन्य आधार । यसैगरी जे. सी. क्याटफोर्डका अनुसार तीन प्रकारका अनुवाद रहेका छन् : (१) पाठ विस्तारको आधारमा, (२) भाषा स्तरको आधारमा र (३) श्रेणीको आधारमा गरी तीन प्रकारका अनुवाद उल्लेख गरेका छन् ।

यसरी विभिन्न विद्वानहरूले अनुवादलाई विभिन्न आधारमा यसका प्रकारहरूको चर्चा गरे तापनि भाषावैज्ञानिक आधारमा प्रायोगिक भाषाविज्ञानका प्रमुख आयाम अन्तर्गत माधव प्रसाद पौडेलको पुस्तकमा आधारित भएर अनुवादका प्रकारलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

विषय क्षेत्रका आधारमा

विषय क्षेत्रका आधारमा अनुवादलाई दुई प्रकारमा विभाजन गरिएको छ ।

(क) साहित्यिक अनुवाद

साहित्यिक कृतिलाई कुनै एक भाषाबाट अर्को भाषामा रूपान्तरण गर्नु नै साहित्यिक अनुवाद हो । वा साहित्यिक कृतिहरूको अनुवादलाई नै साहित्यिक अनुवाद भनिन्छ । साहित्यिक अनुवादमा भाषाशैली, विषयवस्तुको प्रस्तुति, प्रयोजन, लक्षित पाठ जस्ता तत्त्वहरूको निर्धारण हुनुपर्दछ । यस्ता साहित्यिक कृतिहरूमा कथा, कविता, निबन्ध, कारक, उपन्यास, खण्डकाव्य, महाकाव्य, जीवनी, गीत, गजल आदि जस्ता विधाहरू पर्दछन् । साहित्यिक अनुवादको इतिहास धेरै पहिला देखि रहेको छ । मूल भाषा नजान्ने वक्तालाई आफ्नो भाषामा सजिलैसँग साहित्यिक रसास्वादन गर्नको लागि साहित्यिक अनुवाद गरिन्छ (पौडेल, २०६९ : १५५) । ल्याटिन, ग्रीक र संस्कृत भाषाका साहित्यिक कृतिहरूको अनुवाद गरी ती कृतिहरूको अध्ययन गर्ने परम्परा वर्तमान समयमा पनि रहेको पाइन्छ । साहित्यका विभिन्न कृतिहरूमा पाठहरूले तथ्यपरक सूचनालाई भन्दा पनि उक्त कृतिको कलात्मक पक्षको खोजी गर्दछन् । साहित्यिक कृतिको प्रस्तुतिमा वैयक्तिकता हुनु अनिवार्य मानिन्छ । साहित्यिक क्षेत्रमा रूचि राख्ने साहित्यको ज्ञानलाई फराकिलो पार्न देशका जातजाति, संस्कृति आदिका भावनासँग परिचित गराउन साहित्यिक अनुवादको आवश्यकता पर्दछ । साहित्यिक अनुवाद जटिल अनुवादका रूपमा लिने गरिन्छ । साहित्यिक अनुवाद

शब्दानुवादका रूपमा अनुवाद गर्न सकिँदैन त्यसैले साहित्यिक अनुवादमा भावानुवादको बढी अपेक्षा गरिन्छ । तसर्थ साहित्य अनुवाद एक जटिल कार्य हो । विभिन्न कृतिमा रहेका शब्द भाव र विचारलाई नबिगाने गरी कुनै पनि कृतिलाई आफ्नो भाषामा रूपान्तरण गर्ने कार्य साहित्यिक अनुवादमा गरिन्छ ।

(ख) प्राविधिक अनुवाद

साहित्यिक विधाभन्दा बाहिरका सम्पूर्ण विषयवस्तुको अनुवाद नै प्राविधिक अनुवाद हो । यसलाई साहित्येतर र वैज्ञानिक अनुवाद पनि भनिन्छ । यस अन्तर्गत अर्थ, वाणिज्य, कानून, चिकित्सा, व्यापार व्यावसाय, धर्म, सञ्चार आदिजस्ता विभिन्न विषय क्षेत्रहरू पर्दछन् । सूचनार्थक प्रयोजनका लागि तयार पारिएका सम्पूर्ण पाठहरूलाई प्राविधिक पाठ अन्तर्गत राख्न सकिन्छ । यस किसिमका पाठहरूको अनुवादमा दुई किसिमका प्रवृत्तिहरू स्पष्ट रूपमा देखिन्छन् । (क) स्थानीयकरण (ख) विश्वव्यापीकरण (अधिकारी, २०७१ : १०) । स्थानीकरण गर्दा विदेशी भाषामा लेखिएका सामग्रीलाई नेपाली, हिन्दी र बंगालीजस्ता स्थानीय भाषाहरूमा अनुवाद गरिन्छ । अन्तराष्ट्रिय कम्पनीले उत्पादन गरेका सामग्रीको विज्ञापनलाई नेपाली भाषामा अनुवाद गर्न यसको उदाहरण हो । विश्वव्यापीकरणमा स्थानीय भाषामा लेखिएका सूचना वा सामग्रीहरूलाई अङ्ग्रेजी भाषामा अनुवाद गर्नु नै विश्वव्यापीकरण हो ।

प्राविधिक अनुवादको मुख्य उद्देश्य सूचनाहरूको आदन प्रदान गर्नु हो । यस्ता सूचनाहरू कुनै भाषा वा संस्कृति सम्बद्ध हुँदैनन् । त्यसैले यस प्रकारका अनुवादलाई संस्कृति निरपेक्ष र सार्वभौम अनुवादका रूपमा लिने गरिन्छ । प्राविधिक अनुवादमा वस्तुगत, भाषागत र शैलीका बढी मात्रामा प्रयोग गरिन्छ । प्राविधिक शब्दावली र कोषहरूको आधारमा यस्तो अनुवाद गरिने भएकाले पर्यायवाची शब्दभन्दा आगन्तुक शब्दहरूको

मिसावट रहनु यस अनुवादमा स्वभाविक मान्ने गरिन्छ र साहित्यिक अनुवादमा जस्तो प्राविधिक अनुवादमा वैयक्तिकता भल्किनु राम्रो मानिदैन । यस प्रकारको अनुवाद कार्यमा पनि पठनमा गम्भीरता र लेखन कार्यमा सिर्जनशील हुनु पर्दछ । प्राविधिक अनुवादमा भाषिक विषयवस्तुलाई भन्दा पनि अन्य विषयवस्तुको अनुवाद गरिन्छ । भाषिक एकरूपता, निर्वैयक्तिकता र वस्तुपरकता हुनु यस प्रकारको अनुवादमा आवश्यक मानिन्छ र भाषामा एकरूपता हुनु आवश्यक मानिन्छ ।

मानवीय संलग्नताका आधारमा अनुवाद

(क) मानवीय अनुवाद

मानिसहरूको मौखिक वा लिखित प्रयासबाट गरिने अनुवादलाई मानवीय अनुवाद भनिन्छ । यस प्रकारको अनुवाद परापूर्व कालदेखि निरन्तर रूपमा व्यापक ठाउँ ओगेट्दै आएको र आज पनि विभिन्न साहित्यिक र साहित्येतर कृतिहरूको अनुवाद मूलतः मानिसहरूबाट नै गरिएको पाइन्छ । यस्तै विभिन्न भाषण, सभा, सेमीनार, भेटघा आदिजस्ता कार्यहरूमा दुई भाषाबाट एक अर्का भाषामा रूपान्तरण गर्ने प्रचलन प्रर्याप्त रहेको पाइन्छ । साहित्यिक अनुवादलाई मानवीय अनुवाद नै मानिन्छ ।

(ख) यान्त्रिक अनुवाद

मानवद्वारा निर्मित विभिन्न यन्त्र उपकरणका माध्यमबाट गरिने अनुवादलाई नै यान्त्रिक अनुवाद भनिन्छ । यस प्रकारको अनुवाद कार्य वर्तमान समयमा निकै व्यापक रूपमा प्रयोग गरिदै आएको पाइन्छ । यस क्षेत्रको अनुवाद कार्यमा सुसाङ्ख्य (कम्प्युटर)को प्रयोगलाई अनिवार्य मानिन्छ । संरचनात्मक भाषाविज्ञानबाट आएको यस प्रकारको अनुवाद कार्यलाई कार्यक्रमबद्ध अनुवादका रूपमा लिइन्छ । यसमा स्रोत भाषाका वर्ण, रूप, वाक्य,

शब्दभण्डार, अर्थव्यवस्था भाषिक प्रयोग सन्दर्भजस्ता पक्षलाई भाषावैज्ञानिक अध्ययन गरेर कार्यक्रमबद्ध गरिएको हुन्छ ।

यन्त्रमा सेटिङ गरिएका सूचनाका आधारमा यन्त्रले सामग्री पठाउने बित्तिकै स्वतः रूपमा आफूले चाहेको भाषामा एकै छिनमा अनुवाद गर्दछ । यन्त्र अनुवाद विज्ञान र प्रविधिको एक नयाँ आविष्कार हो । त्यसैले यसको इतिहास धेरै लामो छैन । कम्प्युटरको प्रयोग गरी त्यसमा भएको विभिन्न प्रोग्रामको प्रयोगबाट एउटा भाषाको पाठलाई अर्को भाषामा उल्था गर्ने प्रक्रियालाई नै यान्त्रिक अनुवाद भनिन्छ । यसलाई सञ्चालन गर्नको लागि मानिसको आवश्यकता पर्दछ । यन्त्रानुवादका सम्बन्धमा पिङ्को भनाइ छ - सन् १९४० मा विद्युतीय कम्प्युटरको आविष्कार भएदेखि यता बितेको आधा शताब्दीमा यन्त्र अनुवाद अध्ययन-अनुसन्धानको महत्त्वपूर्ण विषय बनेको छ । उच्च गुणस्तरको र सर्वसाधारणको प्रयोजनका लागि सहजै उपलब्ध हुने यन्त्र अनुवाद भने अझै बन्न सकेको छैन । यस क्षेत्रमा सर्वप्रथम रूसी वैज्ञानिक 'पेत्रपोत्राभिच स्मिरनोभ त्रोयाँस्की' नामक एक जना इन्जिनियरले सन् १९३३ मा अनुवाद गर्ने यन्त्र पपेन्ट (विशिष्ट अधिकार वा च्यायल्टी) गराएको पाइन्छ । तर त्यो यन्त्र कम्प्युटर जस्तो थिएन । त्यसपछि सन् १९४३ मा कम्प्युटरका आधारमा अनुवाद गर्ने कार्य आरम्भ भयो । यस क्षेत्रमा पहिलो नाम लन्डनका कम्प्युटेसन ल्याब्रोटरीमा रिडरका रूपमा कार्यरत डा. ए. डी. बुथलाई लिन सकिन्छ । यिनले यस विषयमा चिन्तन मनन् गरी कम्प्युटर यन्त्रका आधारमा अनुवाद गर्ने यन्त्र जनसमक्ष प्रस्तुत गरे । सन् १९५० को दशकपछि यन्त्रकोशको सम्बन्धमा अनुसन्धानको एउटा प्रवाह नै चलेको पाइन्छ ।

यान्त्रिक अनुवादमा स्रोत भाषा र लक्ष्य भाषाका सामग्रीहरूलाई कम्प्युटरमा मिलाउने कार्य गरिन्छ । आवश्यकता अनुसार अनुवाद भएको हेर्न, पढ्न र सुन्न सकिन्छ ।

विशेष गरी अन्तराष्ट्रिय सभा समारोह, सम्मेलनहरूमा इयरफोनका सहायताले एउटा भाषा व्यक्त विचारलाई अर्को भाषामा श्रोताको सुविधा अनुसारको भाषामा सुन्न सकिने व्यवस्था गरिएको हुन्छ । यस्तो अनुवाद स्वचालित प्रकृतिको र वैज्ञानिक छलफल तथा प्राविधिक विषय क्षेत्रहरूमा निकै व्यापक रूपमा प्रयोग गरिन्छ । यस प्रकारको अनुवादले दोभासेको महत्त्वपूर्ण काम गर्छ । यान्त्रिक अनुवादले व्यवस्थित ढङ्गले मान्छेको भन्दा छिटो अनुवाद गर्दछ (लामिछाने, २०७० : ७६) ।

यसरी यान्त्रिक अनुवाद यन्त्रका माध्यबाट गरिने अनुवाद हो । यसले वर्तमान समयमा निकै लोकप्रियता पाएको छ । कम्प्युटरका माध्यमबाट रूपान्तरण गरिने भएकाले थोरै समयमा नै यो अनुवाद गर्न सकिन्छ । मानिस एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा जाने र एक ठाउँमा बस्न नरूचाउने प्राणी भएकाले पनि विभिन्न ठाउँको भाषालाई बुझ्न र बुझाउन यस्तो अनुवादले महत्त्वपूर्ण सहयोग गर्ने देखिन्छ । यसमा स्रोत भाषा र लक्ष्य भाषाका वर्ण, रूप, वाक्य, शब्दभण्डार, अर्थव्यवस्था भाषिक प्रयोग सन्दर्भजस्ता पक्षलाई भाषावैज्ञानिक अध्ययन गरेर कार्यक्रमबद्ध गरिएको छ ।

भाषा प्रयोगका आधारमा अनुवाद

(क) एकोन्मुख अनुवाद

लक्ष्य भाषा र स्रोत भाषामध्ये कुनै एउटा मात्र भाषालाई बढी प्राथमिकता दिएर गरिने अनुवादलाई एकोन्मुख अनुवाद भनिन्छ (पौडेल, २०६९ : १५९) । उदाहरणका लागि रामायण, महाभारतलाई नेपाली भाषामा अनुवाद गर्नका साथै उक्त कृतिको नेपाली परिवेश र शैली अनुसार व्याख्या, विश्लेषण गर्नु नै एकोन्मुख अनुवाद हो । यसमा स्रोत भाषाका भाव, विचार र शैलीलाई लक्ष्य भाषामा रूपान्तरण गर्दा आफ्नै संरचना र स्वरूप अनुसार ढाल्नु पर्दछ । तसर्थ यस प्रकारको अनुवादलाई स्रोत भाषा उन्मुख अनुवाद भनिन्छ ।

(ख) द्वयोन्मुख अनुवाद

स्रोत भाषा र लक्ष्य भाषा दुवैलाई समान महत्त्व दिएर गरिने अनुवादलाई द्वयोन्मुख अनुवाद भनिन्छ । यस्तो अनुवादमा दुवै भाषालाई समान महत्त्व दिने गरिन्छ । स्रोत भाषा र लक्ष्य भाषाका भाव, विचार, शैली र संरचनामा तटस्थ तालमेल मिलाएर यस्तो अनुवाद गरिन्छ । दुवै भाषाको समान र सन्तुलित रूपमा प्रयोग गरिनु यस प्रकारको अनुवादको प्रमुख विशेषता हो । भाव र संरचना दुवैलाई दुवै भाषामा उत्तिकै सन्तुलित बनाउने उद्देश्य यस्तो अनुवादमा राखिन्छ । यस प्रकारको अनुवाद उत्कृष्ट रूप र एक आदर्श स्थिति पनि हो । यस प्रकार यसलाई उपर्युक्त खालको अनुवाद मान्ने गरिन्छ ।

(ग) अन्तरभाषिक अनुवाद

एउटा भाषामा अभिव्यक्त भएका विचार वा अनुभूतिलाई अर्को भाषामा उल्था गर्ने कामलाई अन्तरभाषिक अनुवाद भनिन्छ । यसमा भाषा १ विचार र विषयवस्तुलाई भाषा २ मा उल्था गरिन्छ । भाषाको अन्तर हुनु नै अन्तर भाषा हो । अन्तरभाषिक र भाषान्तर अनुवाद नै महत्त्वपूर्ण किसिमको अनुवाद हो । यसका विभिन्न प्रकार छन् । साहित्यिक अनुवाद, वैज्ञानिक-प्राविधिक अनुवाद, एकोन्मुख र द्वयोन्मुख अनुवाद, विषयन्मुख र संरचनान्मुख अनुवाद, अन्तरवैषयिक र विषयान्तरिक अनुवाद, शाब्दिक अनुवाद, मुक्त अनुवाद, यान्त्रिक अनुवाद आदि । सबैभन्दा बढी अन्तरभाषिक वा भाषान्तरमा हुने गर्दछ ।

(घ) भाषान्तरिक अनुवाद

कुनै एउटा भाषामा रहेका शब्द, शैली वा संरचनाको रूपान्तरण गरी गरिने अनुवादलाई नै भाषान्तरिक अनुवाद भनिन्छ । यस्तो अनुवादमा गद्यबाट पद्यमा र पद्यबाट गद्यमा, नाटकबाट कथामा र कथाबाट नाटकमा अनुवाद गरिन्छ । सामान्य शैलीबाट

विशिष्ट शैलीमा र विशिष्ट शैलीबाट सामान्य शैलीमा, औपचारिकबाट अनौपचारिकमा र अनौपचारिकबाट औपचारिक भाषामा पनि अनुवाद गर्न सकिन्छ । त्यस्तै एउटा भाषिकामा रहेको विषयवस्तुलाई अर्को भाषिकामा तथा उही भाषालाई एउटा लिपिबाट अर्को लिपिमा रूपान्तरण गर्नुलाई पनि भाषान्तरिक वा एक भाषिक अनुवाद भनिन्छ । गद्य कवितालाई उही भाषामा पद्यमा रूपान्तरण गर्नु पनि यसकै प्रकार हो । यसरी यसलाई एउटा मात्र भाषामा अनुवाद हुने भएकाले एक भाषिक अनुवाद पनि भनिन्छ ।

(ड) अन्तरविषयक अनुवाद

कुनै एउटा विषयवस्तुलाई अर्को विषय क्षेत्रमा गरिने अनुवादको कार्यलाई नै अन्तरविषयक अनुवाद भनिन्छ । यस्तो अनुवाद अन्तरभाषिक र भाषान्तरिक दुवै किसिमको हुने गर्दछ । उदाहरणको रूपमा सेक्सपियरका नाटकलाई कथाका रूपमा अनुवाद गर्नुलाई अन्तरविषयक अनुवाद भनिन्छ । कुनै पनि साहित्यिक कृतिहरूलाई एउटा विधाबाट अर्को विधामा रूपान्तर गर्नुलाई नै अन्तरविषयक अनुवाद भनिन्छ । यस अन्तरविषयक अनुवादमा एउटा विषयवस्तुलाई अर्को विषयमा त्यसका भाव वा विचारलाई रूपान्तरण गर्ने कार्य गरिन्छ ।

सिप र शैलीका आधारमा अनुवाद

भाषिक सिप र शैलीका आधारमा अनुवादलाई शाब्दिक अनुवाद र स्वतन्त्र वा मुक्त अनुवाद गरी दुई प्रकारमा विभाजन गरिएको छ ।

(क) शाब्दिक अनुवाद

स्रोत भाषामा भएका कृतिलाई लक्ष्य भाषामा पनि जस्ताको त्यस्तै उल्ट्या गर्नु नै शाब्दिक अनुवाद हो । स्रोत भाषाका रूप, शब्द, पदावली तथा वाक्यमध्ये कुनै एकलाई पनि

छोड्न पाइँदैन । लक्ष्य भाषामा कुनै नयाँ शब्द थप्न पनि पाइँदैन । यस प्रकारको अनुवादलाई सिकारू अनुवादकले गर्ने कृत्रिम र नियन्त्रित अनुवाद भनिन्छ । यसको पूर्ण रूपमा भुकाव स्रोत भाषा र लक्ष्य भाषाको संरचना र शैलीमा केन्द्रित रहेको हुन्छ र यस्तो अनुवादलाई विशेषतः कवितामा गर्न सकिँदैन । यसमा अनुवादकले आफ्नो सत्व र निजत्वको प्रवेश गराउन पाउँदैन । माधव पौडेलका अनुसार यस प्रकारको अनुवाद तिन कुरामा ध्यान दिनुपर्छ :

- (१) मूल सामग्रीका अभिव्यक्तिलाई लक्ष्य भाषाका सामग्रीमा उही क्रममा राखी अनुवाद गर्नु,
- (२) मूल सामग्रीका शब्दमा विशेष ध्यान दिई ती कुनै पनि नछुट्टुन् भन्नेमा सतर्क रहनु,
- (३) मूल सामग्रीका प्रत्येक पद, पदावली, उखान, टुक्का, लोकोक्ति, उपवाक्य, वाक्य, आदिलाई लक्ष्य भाषाका प्रर्यायका आधारमा अनुवाद गरेर मूल सामग्रीको भावलाई सम्प्रेषित गर्नु ।

(ख) स्वतन्त्र वा मुक्त अनुवाद

स्रोत भाषाको भावना र विचार नबिगारी लक्ष्य भाषामा कार्यपरक समानताको सहज प्रस्तुति दिइने अनुवादलाई स्वतन्त्र वा मुक्त अनुवाद भनिन्छ । यस्तो अनुवाद पाठकपरक अनुवादका रूपमा देखिन्छ । यो एक किसिमको सम्प्रेषयात्मक खालको अनुवाद हो । स्रोत भाषाको संरचना र शैलीलाई ख्याल नगरी भाव पक्षमा जोड दिई लक्ष्य भाषातिर सम्प्रेषण गराउन खोजिन्छ । यसमा अनुवादकको मौलिकता र लक्ष्यभाषा प्रतिको बफादारी भल्किन्छ ।

यसरी यस्तो अनुवाद पाठकपरक अनुवादका रूपमा देखिन्छ । स्रोत भाषाका भाव र विचारलाई नविगारी अनुवाद प्रस्तुत गरिन्छ । यस प्रकारको अनुवादमा दक्ष अनुवादकको आवश्यकता पर्दछ ।

माध्यमका आधारमा अनुवाद

अनुवादलाई माध्यमका आधारमा मौखिक, लिखित र भाषेतर गरी तिन प्रकारमा विभाजन गरिएको पाइन्छ ।

(क) मौखिक अनुवाद

कुनै पनि भाषामा भएको विषयवस्तुलाई अनुवादकले अर्को भाषामा मौखिक रूपमा प्रस्तुत गर्नुलाई मौखिक अनुवाद भनिन्छ । यस्तो प्रकारको अनुवादलाई कथ्य अनुवाद पनि भनिन्छ । अर्को शब्दमा यसलाई भाषान्तरण पनि भनिन्छ । यो प्राचिन पद्धतिमा आधारित छ । यस्तो अनुवाद आधुनिक यान्त्रिक प्रविधिको विकास भएपछि बढी प्रयोगमा आएको हो । मौखिक अनुवाद कठिन, अप्ठ्यारो र चुनौतिपूर्ण अनुवाद हो तापनि वर्तमानमा यसको अत्याधिक रूपमा प्रयोग गरिएको पाइन्छ ।

(ख) लिखित अनुवाद

लेख्य पाठको अनुवादलाई नै लिखित अनुवाद भनिन्छ । यो पुरानो प्रणाली भए पनि वर्तमान समयमा पनि यसको प्रयोग उल्लेख्य रूपमा पाइन्छ । यस प्रकारको अनुवादमा अनुवादकले एकलै बसेर शब्दकोश, व्याकरण र अन्य भाषासँग सम्बन्धित विविध सामग्रीको उपयोग गरी वा नजानेका कुरा अरूसँग सोधपुछ गरी सम्पन्न गरिन्छ । यस प्रकारको अनुवादमा दोहोर्‍याउने, सच्याउने र परिष्कार गर्ने प्रयाप्त अवसर मिल्छ । त्यस कारण यस प्रकारको अनुवाद मौखिक अनुवाद भन्दा बढी स्तरीय, परिष्कृत र शुद्ध किसिमको मानिन्छ ।

(ग) भाषेतर अनुवाद

भाषामा व्यक्त भएका विचार वा विषयवस्तुलाई अन्य किसिमका सङ्केतद्वारा प्रस्तुत गर्ने गराउने प्रयासलाई भाषेतर अनुवाद भनिन्छ । शब्दमा व्यक्त विषयवस्तुलाई तालिका, चित्र, रेखाचित्र, ग्राफ आदिद्वारा प्रस्तुत गर्नु नै भाषेतर हो ।

कृति प्रकृतिका आधारमा अनुवाद

यस आधारमा अनुवादलाई तिन प्रकारमा विभाजन गरिएको छ ।

(क) विषयोन्मुख अनुवाद

स्रोत भाषामा रहेका शब्द, वाक्य आदिमा ध्यान नदिएर त्यसमा रहेका धारणा, अर्थ वा भावलाई ध्यान दिई गरिने अनुवादलाई नै विषयोन्मुख अनुवाद भनिन्छ । स्रोत भाषामा रहेका सामग्रीका विचारलाई नबिगारी लक्ष्य भाषामा प्रस्तुत गर्ने कार्य यस प्रकारका अनुवादमा गरिन्छ । यसले विशेष गरी विभिन्न विधाहरूमा व्यक्त विषयवस्तुगत तथ्यमा मात्र जोड दिन्छ । भानुभक्तको 'रामायण' तथा लेखनाथको 'रामगीता' लाई विषयोन्मुख अनुवादको उदाहरण मान्न सकिन्छ । यस्तो अनुवाद भाषिक संरचना खोज्नु भन्दा पनि विषयवस्तुलाई बुझाउनुतिर बढी प्रेरित हुने गर्दछ ।

(ख) संरचनोन्मुख अनुवाद

यो एक भाषिक पक्षको अनुवाद हो । यसको सम्बन्ध शाब्दिक अनुवादको नजिक रहेको पाइन्छ । यसमा स्रोत भाषाका संरचनासँग मिल्ने गरी लक्ष्य भाषामा अनुवाद गर्नका लागि जोड दिइन्छ । यस प्रकारको अनुवाद भाषा सापेक्ष हुने भएकाले स्रोत भाषामा भाषिक सामग्री र भाषिक तत्त्वहरूलाई लक्ष्य भाषामा आयात गर्ने कार्य गरिन्छ । विधागत अतिक्रमण पनि यसमा कम हुने गर्दछ । यस्तो अनुवादमा अन्य भाषाका विधागत

संरचनालाई आफ्नो भाषामा ल्याउन पनि सकिन्छ । जस्तै: जापानी हाइकु, लघु कथा, गजल आदिलाई नेपाली साहित्यमा ल्याएको पाइन्छ ।

(ग) भावानुवाद

स्रोत भाषामा रहेका शब्द, वाक्य आदिमा ख्याल नगरी उक्त सामग्रीमा अन्तर्निहित भाव, अर्थ वा विचारमा ध्यान पुऱ्याएर गरिने अनुवादलाई भावानुवाद भनिन्छ । स्रोत भाषामा रहेका विचार वा भावलाई नबिगारी लक्ष्य भाषामा प्रस्तुत गर्ने कार्य यसमा गरिन्छ । यस्तो प्रकारको अनुवादलाई छया अनुवाद वा मुक्त अनुवादकै एक प्रकार मान्न सकिन्छ । स्रोत सामग्रीको कथ्य भन्दा पनि अझ विस्तृत, व्यापक वा संक्षिप्त कथ्य दिएर पनि यस प्रकारको अनुवाद गर्न सकिन्छ । भाषामा व्यक्त भएका विचार वा विषयवस्तुलाई अन्य किसिमका सङ्केतद्वारा प्रस्तुत गर्ने गराउने प्रयासलाई भाषेतर अनुवाद भनिन्छ । शब्दमा व्यक्त विषयवस्तुलाई तालिका, चित्र, रेखाचित्र, ग्राफ आदिद्वारा प्रस्तुत गर्नु नै भाषेतर हो ।

यसरी अनुवादका विभिन्न विद्वानहरूले गरेको वैज्ञानिक आधारमा वर्गीकरण गरिएकाले अनुवादका समग्र प्रकारलाई यस अन्तर्गत समावेश गरिएको पाइन्छ । कुनै एउटा भाषामा रहेको विषयवस्तुलाई अर्को भाषामा रूपान्तरण गर्नको लागि माथि उल्लेखित प्रकारहरूको आधारमा गर्न सकिन्छ । विभिन्न भाषाविद्हरूले अनुवादका प्रकारमध्ये अधिकांशले यसका प्रकारलाई साहित्यिक, प्राविधिक, यान्त्रिक, एकोन्मुख, द्वयोन्मुख, विषयोन्मुख, भाषान्तरिक, अन्तरभाषिक आदिजस्ता माथि उल्लेखित प्रकारहरूको चर्चा गरेको पाइन्छ ।

अनुवादसम्बन्धी विभिन्न विद्वान्हरूका मान्यता

अनुवादसम्बन्धी विभिन्न विद्वान्हरूका आ-आफ्ना मान्यता रहेका पाइन्छन् । विभिन्न विद्वान्हरूमध्ये केही प्रमुख विद्वान् क्याटफोर्ड, नाइडा र न्युमार्कका अनुवाद सिद्धान्तलाई यहाँ निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

(क) क्याटफोर्डको अनुवादसम्बन्धी मान्यता

क्याटफोर्डको अनुवादसम्बन्धी दृष्टिकोण पूर्णतः भाषिक तहमा सीमित रहेको छ । एउटा भाषाको पाठ्यसामग्रीलाई अर्को भाषाको समतुल्य पाठ्यसामग्रीद्वारा प्रतिस्थापन गर्ने कार्य नै अनुवाद हो (पौडेल, २०६९ : १६९) । जुन भाषाबाट अनुवाद गरिने हो त्यसलाई स्रोतभाषा र जुन भाषामा अनुवाद गरिने हो त्यसलाई लक्ष्यभाषा भनेका छन् । उक्त परिभाषामा पाठ शब्दले कुनै पनि मौखिक वा लिखित भाषिक एकाईलाई बुझाउँछ । उनी अनुवाद सिद्धान्तलाई भाषावैज्ञानिक सिद्धान्तका आधारमा विवेचना गर्ने प्रथम वैज्ञानिक हुन् । स्रोत भाषाका पाठ्यसामग्रीलाई लक्ष्य भाषाका समानक पाठ सामग्रीमा पुनः स्थापन गर्नु नै उनका विचारमा अनुवाद हो । अनुवाद प्रविधिलाई सामाजिक कार्य, वर्ग परिवर्तन, व्यवस्था परिवर्तन, एकाई परिवर्तन, संरचना परिवर्तन तथा श्रेणी वा तह परिवर्तनका रूपमा प्रस्तुत गरेका छन् । भाषावैज्ञानिक पृष्ठभूमि ल्याउनु नै उनको सिद्धान्तको प्रमुख उपलब्धी हो । व्यवस्थापरक व्याकरणका अनुयायी भएका कारण भाषिक कार्यमा समतुल्यताको खोजी गर्दा अनुवादसम्बन्धी धेरैजसो पारिभाषिक शब्दहरू व्यवस्थापरक व्याकरणबाट लिएका छन् ।

यसरी उनको अनुवादसम्बन्धी मान्यता मूलतः उनी भाषिक संरचना पक्षमा झुकेको देखिन्छन् । उनको अनुवाद सिद्धान्तले वाक्यभन्दा माथिको तह अर्थात् सङ्कथनलाई कुनै वास्ता गरेको देखिदैन तर भाषाभित्रको अन्य तहलाई भने विशेष जोड दिएको देखिन्छ । उनले लक्ष्य भाषामा देखा पर्ने अनुवादको प्रभाव पक्षमा भन्दा अनुवाद प्रविधिका पक्षमा बढी

केन्द्रित देखिन्छ । अनुवादका क्षेत्रमा विद्वान् क्याटफोर्डको योगदान अत्यन्त महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । उनले नै अनुवादलाई सर्वप्रथम प्राविधिक विषय अथवा प्रायोगिक कार्यका रूपमा स्थापित गरेका हुन् ।

(ख) नाइडाको अनुवादसम्बन्धी मान्यता

नाइडाका दृष्टिमा अनुवाद भनेको स्रोत पाठको अर्थ र शैलीलाई सम्भव भएसम्मको सन्निकट समतुल्यता कायम गरी लक्ष्यभाषामा पुनरूत्पादन गर्नु हो । उनी चमस्केली रूपान्तरणात्मक प्रजनक व्याकरणका अनुयायी हुन् त्यसैका पूर्वाधारमा आफ्नो अनुवाद सिद्धान्त प्रतिपादन गर्ने विद्वान् पनि हुन् । यसका साथै उनको अनुवादसम्बन्धी मान्यता र अर्थ विज्ञानजस्तो गतिशील मान्यतासँग पनि निबद्ध भएको छ । उनका विचारमा स्रोत, सन्देश र ग्रहीता सम्प्रेषणका अंग हुन् र यिनैले भाषिक र सांस्कृतिक सन्दर्भ लिएर सम्प्रेषणात्मक कार्य सम्पन्न गर्छन् । स्रोत भाषाको ग्रहीताले मूल सन्देश ग्रहण गरेजस्तै लक्ष्य भाषाको ग्रहीताले पनि सो सन्देशलाई ग्रहण गर्न सक्ने तुल्याउनु अनुवादको मूल अभीष्ट हो । सन् १९६० मा प्रचलित रूपान्तरण व्याकरण र घटकीय अर्थविज्ञानका सैद्धान्तिक खाकामा आधारित नाइडाको अनुवादसम्बन्धी परिभाषाले अर्थगत विश्लेषण, सन्निकट समतुल्य शब्दको निर्धारण र लक्ष्यभाषाको परिवेश तथा लक्ष्यपाठको महत्त्व दिएको छ ।

रूपान्तरणवादी भाषाविद्हरूमा भैं नाइडामा पनि सबै भाषा आन्तरिक दृष्टिले समान हुन्छन् भन्ने विश्वास रहेको देखिन्छ । त्यसैले उनी स्रोत भाषाको आन्तरिक वा बीज संरचनाबाट पहिले लक्ष्य भाषाको आन्तरिक वा बीज संरचनामा प्रवेश गरेर त्यसपछि मात्र बाह्य संरचनामा जाँदा अनुवाद प्रभावकारी र उपर्युक्त किसिमको हुने विश्वास गर्छन् । सबै भाषा आन्तरिक दृष्टिले समान वा सार्वभौम विशेषतायुक्त हुने र ती बाह्य संरचनामा भैं

फरक फरक नहुने भएकाले अनुवादमा समता वा सफलता कायम गर्न नाइडाको मान्यता निकै विश्वासिलो मान्न सकिन्छ । उनको अनुवादसम्बन्धी मान्यता, भावना र विचारलाई हेर्दा प्रत्येक कृति अनुवादको पनि अनुवाद हो र अनुवाद नहुने कृतिको तत्काल मृत्यु हुन्छ भन्ने अत्याधुनिक विनिर्माणवादी अनुवाद चिन्तकहरूको वैचारिकताको बीज पनि यिनकै चिन्तनमा भेटिन्छ (पौडेल, २०६९ : १७४) । त्यसैले अनुवादका सम्बन्धमा नाइडाको चिन्तन, औचित्य, व्यापकता र संगतिका दृष्टिले पनि अत्यन्त प्रभावकारी र समसामायिक खालको देखिन्छ ।

(ग) पिटर् न्युमार्कको अनुवादसम्बन्धी मान्यता

न्युमार्कले अनुवादलाई व्यवहारिक र सैद्धान्तिक दुवै पक्षबाट अर्थ्याएका छन् । उनका विचारमा अनुवाद मूलतः भाषिक कौशल या शिल्प हो जसमा अनुवादकले एक भाषाको लिखित सन्देश वा अवधारणालाई अर्को भाषामा उही सन्देश वा अवधारणद्वारा प्रतिस्थापन गर्दछ । यसमा भाषिक प्रतिस्थापनका क्रममा मूल पाठको कुनै न कुनै अंशको क्षय हुने गर्दछ । अर्थ क्षयका कारण अल्पानुवाद हुने गर्दछ । अल्पानुवादमा मूलपाठका शब्द, पदाङ्ग वा वाक्य लक्ष्यपाठमा छुट्ने गर्दछन् । अनुवादकले आफ्नो भाषिक कौशल र लेखन शिल्पद्वारा अनुवादका क्रममा हुने क्षयको न्युनीकरण गर्नुपर्दछ । न्युमार्कले प्रस्तुत गरेको अनुवाद सिद्धान्त नाइडाको भन्दा खासै भिन्न देखिन्न तर यी दुई विद्वान्मा के फरक छ भने नाइडाले अनुवादलाई आफ्नो अभीष्ट बनाएको हुनाले उनको अनुवादसम्बन्धी दृष्टिकोण प्राचीन पाठ वा सङ्कथन र विविधतापूर्ण भाषाभेदसम्बन्धी समस्यातर्फ बढी केन्द्रित रहेको छ । न्युमार्कले अनुवाद प्रयोजनका लागि भाषिक पाठहरूलाई तिन वर्गमा विभाजन गरेका छन् : (१) अभिव्यक्तिपरक (२) सूचनात्मक र (३) सम्प्रेषणात्मक (पौडेल, २०६९ : १७५) । उनका अनुसार अनुवाद एक निरन्तर प्रक्रिया हो । यस प्रक्रियामा आवृत्ति तत्त्वले अहम भूमिका खेलेको हुन्छ । पहिले स्रोत भाषाको पाठलाई लक्ष्य भाषाको सन्देशमा पुनर्गठन

गरेर र त्यसपछि पुनर्गठित सन्देशात्मक अभिव्यक्तिलाई लक्ष्यभाषाको पाठको आकार दिएर गर्न सकिन्छ । अनुभवी अनुवादकले यी दुवै अनुवाद प्रक्रियालाई अर्ध औपचारिक प्रक्रियाका रूपमा मात्र ग्रहण गरेका हुन्छन् । त्यसैले अनुवाद प्रक्रिया भन्ने कुरा अनुवादकको अनुभव, स्तर र ज्ञानको स्तरमा आत्मसात् गरिने कुरा हो भन्ने मान्यता उनले स्वीकारेका छन् ।

यसरी यी तिनजना विद्वानहरूका अनुसार अनुवाद कुनै एउटा भाषामा रहेका सामग्रीलाई अर्को सामग्रीमा उल्ट्या गर्नु हो । यस आधारमा क्याटफोर्डले स्रोतभाषाको बाह्य संरचना लक्ष्य भाषाको बाह्य संरचनामा सिधै बदलिने मान्यता राखेका छन् भने नाइडाले पहिले दुवै भाषाको आन्तरिक संरचनामा आन्तरण भएपछि मात्र बाह्य संरचनामा पुनर्गठित हुने मान्यता राख्दछ । त्यस्तै सम्प्रेषणात्मक आवश्यकताका अनुसार लक्ष्य भाषामा पुनर्गठित हुन सक्ने मान्यता राखेका छन् ।

भाषाशिक्षणमा अनुवाद अध्ययन

अनुवाद र भाषाशिक्षणबीचको सम्बन्ध ज्यादै महत्त्वपूर्ण रहेको छ । दोस्रो भाषा शिक्षणका क्रममा अनुवाद विधिको प्रयोग प्राचीन कालदेखि नै भइरहेको हो । यो विधि दोस्रो भाषा शिक्षणका लागि प्रभावकारी रहेको छ । प्राचीन क्लासिकल भाषाहरू सिकाउन अहिलेसम्म पनि अनुवाद विधि अत्यन्तै महत्त्वपूर्ण रहेको छ । संरचनात्मक भाषाविज्ञान र व्यवहारवादी मनोविज्ञानका पृष्ठभूमिका विकसित श्रुतिभाषिक पद्धतिको प्रयोगले दोस्रो भाषा शिक्षणमा अनुवाद विधिको प्रयोगलाई बौद्धिक दृष्टिले बोझिलो र पहिलो भाषालाई बढी महत्त्व दिने ठानी अनुप्रायोगिक मानियो तर अहिले आएर अनुवादको उपयोग भाषाशिक्षणमा कुनै न कुनै रूपमा उपयोगी मान्न थालिएको पाइन्छ (अधिकारी, २०६५ : १८३) । अनुवादका माध्यबाट तथा अनूदित कृति वा विषयका माध्यमबाट सम्बन्धित भाषाका विद्यार्थीमा भाषिक सिप विकास गर्नमा यसले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको पाइन्छ ।

शिक्षण विधिका कोणबाट हेर्दा अनुवाद एक किसिमले थिलथिलिएको स्थितिमा र शिक्षक समुदायले समेत यसलाई निषेध र बर्जित गरिएको पाइयो तर समयको गतिशिलतासँगै लामो समयको अन्तरालपछि दोस्रो भाषा शिक्षणको क्रममा अनुवादको प्रयोगप्रति भाषाशास्त्री र शिक्षाविद्हरूको चासो र चिन्ता बढ्दै गयो र पुनः भाषा शिक्षणा क्षेत्रमा प्रवेश पायो (भट्टराई, २०७२ : १४३) । यसरी परम्परागत रूपमा अनुवाद विधिलाई सबैले अस्वीकार गरेका भए पनि वर्तमान समयमा दोस्रो भाषाशिक्षणका क्रममा यसलाई उपयोग गरिएको पाइन्छ । स्रोत भाषाका सामग्रीलाई लक्ष्य भाषामा सम्प्रेषित गराउनु नै अनुवाद हो भने भाषिक सिप शिक्षण नै भाषा शिक्षण हो (लामिछाने, २०७० : ९१) । यसरी भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा अनुवादको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेकाले यो दुईबीच अन्योन्याश्रित सम्बन्ध रहेको छ ।

शिक्षण सिकाई कार्यकलापका सन्दर्भमा अनुवादको स्थान उच्च रहेको हुन्छ । भाषाको अध्ययन कार्य गर्दा मातृभाषाले प्रभाव पार्ने क्रममा भाषामा रहेका भाषिक पक्षका साथै व्याकरणिक भेदको पहिचान पश्चात् उक्त समस्याको निराकरण गर्न सहयोग मिल्छ । फरक भाषाभाषिका बीचमा पारस्परिक सम्बन्ध स्थापित गराउन, दोस्रो भाषामा प्रयुक्त शब्दलाई मातृभाषामा र मातृभाषामा भएका भाषिक कार्यकलापलाई अनुवादका माध्यमबाट दोस्रो भाषीलाई सहयोग पुग्ने हुनाले भाषाशिक्षणमा अनुवादको स्थान उच्च रहेको पाइन्छ ।

अनुवादको महत्त्व र आवश्यकता

अनुवादले ज्ञानार्जनका लागि सम्बन्धित क्षेत्रको भाषिक जानकारी गराउनका साथै त्यस क्षेत्रको भेषभूषा, रहनसहन, संस्कृति, सामाजिक विचार आदानप्रदान गर्नका लागि अनुवाद आवश्यक ठानिन्छ । एउटा भाषामा भएका उत्कृष्ट साहित्य र साहित्येतर विषयलाई अर्को भाषामा उल्था गर्नाले दुई पृथक भाषाभाषीहरूका बिच विचारको आदान-प्रदान सहज

र सशक्त बन्दछ । रेडियो टेलिभिजन, पत्र पत्रिकाहरूका माध्यमबाट ज्ञानको प्रसारण भइरहेको अहिलेको अवस्थामा अनुवाद महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । विश्वजगतमा भएका सूचनालाई साटासाट गरी मानिसहरूलाई सम्बन्धित क्षेत्रको बारेमा आवश्यक जानकारी दिन अनुवादको महत्त्व बन्न जान्छ । यसमा मानिसहरूले आर्जन गरेका ज्ञान अनुभव अध्ययन अनुसन्धान एवम् सूचनालाई परस्परमा आदान प्रदान गर्नमा सघाउँ पुऱ्याउँछ । विभिन्न भाषामा रचिएका कृतिलाई अनुवाद गर्ने क्षमताको विकास गराउनुका साथै समाजको भाषाभाषी बिचमा सम्प्रेषण गर्नमा सहयोग पुऱ्याएको हुन्छ । संस्कृति तथा सभ्यतालाई विश्वभर फैलाउनका लागि एक मात्र कडी अनुवाद अध्ययन हो (लामिछाने, २०६० पृ. ६२) । अनुवादले एक भाषामा भएका रहनसहन चालनचलन सांस्कृतिक पक्षहरूलाई बुझ्न तिनीहरूलाई जीवित राख्नमा सहयोग पुऱ्याएको हुन्छ । अनुवादको महत्त्वको सन्दर्भमा गेन्जलरको भनाईलाई उद्धृत गर्दै (भट्टराई २०६० पृ. १६) भन्छन् “जब संसार बाटोमा चाउरिएको सुन्तलाभै खुम्चिन्छ र भिन्न संस्कृतिका मानिसहरूको इच्छा र आकाङ्क्षाले छोप्ताछोप्टै पनि एक अर्कासँग नजिकिन बाध्य हुन्छन् तब आउँदा दिनमा अनुवाद गर या मर नै हाम्रा लागि आदर्शपूर्ण वाक्य भएको छ ।” माथिका भनाइबाट विश्वजगत्का मानिसहरूमा आपसी समझदारी तथा विश्वबन्दुको भावना विकास गर्ने हुनाले अनुवादको महत्त्व र आवश्यकता पर्दछ । समग्रमा भट्टराई (२०७१, पृ. १६), ढकाल (२०७० पृ. १०६) र अधिकारी (२०६५, पृ. १६६) का अनुवादको महत्त्व र आवश्यकतालाई निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ :

- क) विभिन्न जात जाति, भाषा भाषी र राष्ट्रहरूका बिचमा आपसी समझदारी बढाउन,
- ख) मानवीय मूल्य मान्यतालाई सरल र सहज बनाउन,

- ग) विश्वबन्धुत्वको भावनाको विकास र प्रवर्द्धन गर्न,
- घ) विश्वसञ्चारलाई आधिकारिक रूपमा सुगम र प्रभावकारी बनाउन,
- ङ) ज्ञान विज्ञान र प्रविधिका कुराहरू विश्व भर फैलाउन,
- च) सूचना तथा सञ्चार उद्योगको प्रवर्द्धन गर्न,
- छ) एक भाषाका माध्यमबाट अर्को भाषाको सांस्कृतिक, धार्मिक तथा भौगोलिक क्षेत्रको जानकारी दिन,
- ज) विश्वमा भएका अध्ययन अनुसन्धान तथा सिर्जनालाई आदर प्रदान गर्न ।

भाषा पाठ्यपुस्तकको परिचय

कुनै पनि पाठ्यपुस्तकहरू सम्बन्धित विषयका भाषिक उद्देश्य पुरा गर्नका लागि तयार पारिएको सामग्री नै पाठ्यपुस्तक हो । भाषा पाठ्यपुस्तकमा सम्बन्धित तह र कक्षाको भाषा पाठ्यक्रम अनुरूप तयार गरिन्छ । यसमा भाषा पाठ्यक्रम अनुरूपका भाषिक पाठयांशलाई विद्यार्थीको स्तर अनुभव र सिकाइ आवश्यकता ख्याल गरी पाठ्यपुस्तक सङ्गठित गरिएको हुन्छ । भाषा पाठ्यपुस्तकमा पाठ्यक्रमका उद्देश्य पुरा गर्न के र कति, पढ्ने कस्तो अभ्यास गरेर कुन अनुक्रमा पढ्ने भन्ने कुरालाई आत्मासाथ गरी भाषा पाठ्यपुस्तक तयार पारिएको हुन्छ । पाठ्यपुस्तकको सहयोगले शिक्षकले योजनाबद्ध रूपमा शिक्षण गर्न सक्छन् । यसका आधारमा विद्यार्थीले क्रमबद्ध रूपमा अभ्यास, कक्षा कार्यकलाप, गृहकार्य, स्वाध्ययन र उद्देश्य अनुरूपका सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्न सक्छन् । पाठ्यपुस्तकको सहयोगले परीक्षण मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ, उपयुक्त शिक्षण सिकाइ पक्रिया छनोट गर्न सकिन्छ, शिक्षण गतिविधिलाई गतिशील, नियमित र व्यवस्थित गर्न सकिन्छ । अतः पाठ्यपुस्तक भनेको विद्यालयको औपचारिक र अनौपचारिक शिक्षण सिकाइको भरपर्दो र व्यवस्थित र सर्वाधिक महत्त्वपूर्ण सामग्री हो ।

भाषा पाठ्यपुस्तक पाठ्यक्रमका सैद्धान्तिक कुराहरूलाई व्यवहारिक कार्यकलाप वा प्रक्रियामा ढालेर उद्देश्य पूर्ति गर्न सहयोग पुऱ्याउने भर पर्दो सामग्री हो । भाषा पाठ्यपुस्तक विद्यार्थीको मानसिक, सांवेगिक, बौद्धिक पक्षका साथै रूचि आवश्यकता र सिकाइ प्रवृत्ति समेतलाई ख्याल गरी मनोवैज्ञानिक सिकाइ अनुक्रममा तयार गरिएको हुन्छ ।

भाषा पाठ्यपुस्तक निर्माणका आधार

भाषा पाठ्यक्रमका अपेक्षा अनुरूप सम्बन्धित तह वा कक्षाका विद्यार्थी र शिक्षकका लागि भाषा शिक्षण सिकाइका लागि प्रभावकारी पाठ्यवस्तु प्रदान गर्नु पर्दछ । भाषा पाठ्यपुस्तकले नै भाषा शिक्षण सिकाइको आधारभूत सामग्री र प्रक्रियाहरूको सङ्गठित तथा स्तरयुक्त प्रस्तुति दिने भएकाले यसको निर्माणमा विभिन्न आधारहरू आवश्यक पर्दछन् । जुन निम्नानुसार छन् :

पाठ्यपुस्तकको प्राज्ञिक आधार

पाठ्यपुस्तकको स्तरगत उपयुक्तता र प्रस्तुतिगत उपयुक्तताको अध्ययन, विश्लेषण, छनोट र मूल्याङ्कन गरिन्छ । स्तरगत उपयुक्तता अन्तर्गत पाठ्यवस्तु, शब्दभण्डार, भाषा संरचना, अभ्यास, चित्र र अन्य कुराहरू पर्दछन् । प्रस्तुतिगत उपयुक्तता अन्तर्गत पाठ्यवस्तु छनोट र स्तरण उपयुक्तता अध्ययन, विश्लेषण र मूल्याङ्कन गरिन्छ । पाठ्यपुस्तक निर्माणका प्राज्ञिक आधार निम्नानुसार छन् :

(क) **पाठ्यवस्तु** : भाषा पाठ्यपुस्तक निर्माणको पहिलो आधार पाठ्यवस्तु हो । भाषा पाठ्यपुस्तकका पाठ्यवस्तुले पाठ्यक्रमका अपेक्षाहरूलाई ख्याल गरि पाठ्यपुस्तक निर्माण गर्नु पर्दछ । पुस्तकमा सिपमूलक अभ्यासमा टेवा पुऱ्याउने हुनु पर्दछ (पौडेल, २०६९ : २६९) । विद्यार्थीको पूर्व शैक्षणिक अनुभव र भाषिक अनुभवलाई आधार बनाइ पाठ्यपुस्तक निर्माण गर्नु पर्दछ । विद्यार्थीको उमेर, रूचि र

आवश्यकता अनुरूप हुनु पर्दछ । र उपयुक्त विधा र शैली र विषय वस्तुमा आधारित हुनु पर्दछ ।

- (ख) **शब्दभण्डार** : पुस्तकमा पाठ्यक्रमका उद्देश्य अनुसार शब्दभण्डार छनोट गर्नु पर्छ । शब्दभण्डार स्तरअनुसार छनोट गर्नु पर्दछ । शब्दभण्डारमा स्रोत,बनोट, कार्य, पारिभाषिक, प्राविधिक, उखान, टुक्का, सरल, जटिल आदि कुराहरूलाई ख्याल गरि भाषा पाठ्यपुस्तक निर्माण गर्नु पर्छ ।
- (ग) **भाषा संरचना** : भाषा पाठ्यपुस्तक निर्माणको तेस्रो आधार भाषा संरचना हो । भाषा पाठ्यपुस्तकको भाषा विद्यार्थीको स्तर र क्षमता अनुरूप सरल, व्यवहारिक तथा रूचिपूर्ण हुनु पर्दछ (पौडेल, २०६९ : २७२) । प्राथमिक तहका सुरूका कक्षाहरूमा बढीमा तिनचार वटा शब्दद्वारा संरचित शब्दहरूले बनेको वाक्य संरचना भएको भाषा प्रयोग गर्नु पर्दछ ।
- (घ) **अभ्यास** : भाषा पाठ्यपुस्तकले पाठ्यक्रमका भाषिक उद्देश्य पुरा गर्ने गरी अभ्यासको उपयुक्त र स्तरयुक्त व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ । अभ्यासको स्तर पनि कक्षा, विद्यार्थीको क्षमता, रूचि र सिकाइ प्रवृत्ति अनुरूप तय गर्नु पर्छ (पौडेल, २०६९ : २७२)। पहिचानात्मक किसिमका मात्र नभए प्रयोगात्मक र उत्पादनात्मक अभ्यासहरूको पनि समावेश गर्नु पर्छ ।
- (ङ) **चित्र** : प्राथमिक तहका भाषा पाठ्यपुस्तकमा अक्षर र शब्दको धारणा बसाल्न चित्रको अत्याधिक उपयोग गर्नु पर्छ । त्यस भन्दा माथि पनि सान्दर्भिक चित्र उपयोग गर्न सकेमा रोचकता र प्रभावकारीता हुन्छ । प्राथमिक तहमा उपयोग गरिने चित्रहरू रङ्गीन, स्पष्ट, ठुला र वस्तुगत किसिमका हुन आवश्यक हुन्छ ।

- (च) अन्य : पाठ्यपुस्तक निर्माणका विभिन्न आन्तरिक विशेषता र अन्य कतिपय महत्त्वपूर्ण प्राज्ञिक आधार पनि हुन्छन् । ती प्राज्ञिक कुराहरूमा तालिका, शब्दार्थ, टिप्पणी, शिक्षकलाई निर्देशन, सङ्केत आदि पर्दछन् ।

पाठ्यपुस्तकको परिधीय आधार

पाठ्यपुस्तकको बनोट, आकार, प्रकार, मोटाइ, छपाइ, बँधाइ, अक्षराकार, अन्तराल, ठाउँ छोडाइ, कागतको स्तर, मूल्य, सुलभता र अन्य विविध कुराहरू आधार बनाइ भाषापाठ्यपुस्तक निर्माण गर्नु पर्दछ । पाठ्यपुस्तक निर्माणका परिधीय आधार निम्नानुसार रहेका छन् ।

- (क) स्वरूप वा बनोट : स्वरूप वा बनोट आकर्षण आवरण र आकार प्रकारलाई मान्न सकिन्छ । भाषा पाठ्यपुस्तकको आवरण पृष्ठ बाक्लो, बलियो, रङ्गीन, आकर्षण कागतमा हुनु अति आवश्यक छ । आवरण पृष्ठमा पाठ्यपुस्तकको प्रकृति झल्काउने दृश्य वा चित्रावालीसहितको हुनुपर्दछ । असम्बन्धित चित्र र दृश्यावली तथा भद्दा र अनाकर्षण रङ्गको भाषा पाठ्यपुस्तकको विद्यार्थीको मनलाई आकर्षण गर्न सक्दैन । त्यस्तै बाह्य आवरणको कागत पातलो खालको भएमा भट्ट च्यातिने र खुम्चिने स्थिति हुन्छ । यसर्थ गाता जस्तै बलियो र दृढो आवरण कागत उपयुक्त हुन्छ । अभ्र प्लाष्टिक कोटेड गरेर आवरण पृष्ठमा मैलिने, भिजे कुराबाट बचाउन सकिन्छ ।
- (ख) अक्षराकार र ठाउँ छोडाइ : पाठ्यपुस्तकमा प्रयोग गरिने अक्षरहरूको आकार र अन्तराललाई महत्त्वपूर्ण प्राविधिक पक्षका रूपमा हेरिन्छ । प्राथमिक तहका सुरूका कक्षामा प्रयोग हुने भाषा पाठ्यपुस्तकमा अक्षरका आकार निकै ठूला हुन आवश्यक छ । अक्षर चिनाउने र लेख्ने अभ्यासका लागि १२० प्वाइन्टसम्मका अक्षराकार उपयुक्त मानिन्छ । त्यसै गरी कक्षा दुईका लागि २४ देखि ३६ प्वाइन्टसम्मका

अक्षराकार उपयुक्त मानिन्छ (पौडेल, २०५९ : २६६) । कक्षा २ मा अक्षर अक्षरका बिचमा ०.१६ इन्च उपयुक्त मानिन्छ । पङ्क्तिका दृष्टिले ०.२५ इन्चको अन्तरालमा स्थिरीकृत गर्नु उपयुक्त मानिन्छ । त्यसैगरी अनुच्छेद अनुच्छेदका बिचमा ०.१६ इन्च ठाउँ छोडाइ राम्रो मान्न सकिन्छ । यस बाहेक कागतको तल, माथि, दायाँ र बायाँतर्फ पनि आवश्यक किनारा छाड्नु पर्दछ । यसका लागि माथितिर १.५ इन्च, तलतिर १ इन्च र दायाँ बायाँतिर १ इन्चसम्म किनारा छाड्नु उपयुक्त मानिन्छ ।

(ग) **छपाइ र बँधाइ** : भाषा पाठ्यपुस्तकको बाह्य विशेषताका रूपमा छपाइ र बँधाइको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । छपाइका निम्ति प्रयोग हुने मसी नउड्ने र नफुल्ने खालको हुन आवश्यक पर्दछ (पौडेल, २०५९ : २६७) । प्राथमिक तहका पाठ्यपुस्तकहरू आकर्षण र प्रभावकारी बनाउन ठाउँ ठाउँमा कालो, रातो, निलो, हरियो, पहेंलो आदि रङ्गको मसी प्रयोग गरे पनि धेरैजसो कालो रङ्गको मसी प्रयोग गर्नु पर्दछ । शीर्षक उपशीर्षक तथा सङ्केतहरूलाई गाढा र अन्यमा सामान्य चहक दिए पुग्छ । भाषा पाठ्यपुस्तकको छपाइ स्पष्ट र सफा हुनु जरूरी छ भने बँधाइ बलियो प्रविधि युक्त र वैज्ञानिक हुनु पर्दछ । कागत उफ्किने पाना छुटिने खालको कमजोर बँधाइ गर्नुहुदैन । कागतलाई बलियो धागोले सिएर, बलियो स्टेपलरले क्लिप गरेर गम वा फेबिकोलले बलियो गरी बँधाइ गरेमा पाठ्यपुस्तक प्रभावकारी हुन्छ । बँधाइ गर्दा सबै पाना राम्रोसँग पल्टाउन मिल्ने, नछोपिने र जुन ठाउँमा पाना पल्टाएर राख्यो त्यसै ठाउँमा अडिइ रहने बनाउनु पर्दछ ।

(घ) **कागतको स्तर** : पाठ्यपुस्तकमा कागतको स्तर पनि महत्त्वपूर्ण हुन्छ । कागत जति मसिनो, चिल्लो, राम्रो, सेतो र बाक्लो कागत भयो त्यति पाठ्यपुस्तकको स्वरूप पनि आकर्षण र प्रभापकारी हुन्छ । राम्रो र बाक्लो कागत भएमा छपाइको स्तर

पनि राम्रो हुन्छ । खस्रो, पातलो र कमसल कागत भएमा त्यो अनाकर्षण र अप्रभावकारी मात्र नभई झट्टै च्यातिने, भाँचिने, दोब्रिने अवस्था हुन्छ । त्यसैले पाठ्यपुस्तकको कागतको स्तर उच्च कोटिको हुनु आवश्यक छ । त्यसमा पनि प्राथमिक तहका भाषा पाठ्यपुस्तक बाक्लो, राम्रा र उच्च स्तरीय कागतको प्रयोग गर्नु पर्दछ ।

- (ड) **मूल्य** : पाठ्यपुस्तकलाई प्रभावकारी बनाउने तत्त्व त्यसको मूल्य पनि हो । पाठ्यपुस्तकको मूल्य मुनाफा रहित र लगानी खर्च उठाउने उद्देश्यले मात्र न्यूनतम मात्रामा तय गरिनु पर्छ ।
- (च) **सुलभता** : पाठ्यपुस्तकको सुलभतामा खाजेको बेलामा जहाँ त्यहीं सजिलैसँग प्राप्त गर्नु नै सुलभता हो । पाठ्यपुस्तक देशव्यापी रूपमा सुलभ हुनु पर्छ । शैक्षिक सत्रको सुरु हुनु अगावै आवश्यक मात्रामा पाठ्यपुस्तक उत्पादन गरेर सम्बन्धित क्षेत्रमा पुऱ्याई सुलभता प्रदान गर्नु पर्दछ ।
- (छ) **अन्य** : पाठ्यपुस्तकका अन्य कतिपय विशेषताहरू हन्छन्: जस्तै कुन पाठ कुन पृष्ठमा छ भनी खोज्ने र अध्ययन र अध्यापन गर्न सजिलाका लागि विषय सूचीको समुचित व्यवस्था, आवरण पृष्ठमा लेखक र प्रकाशकको सूचना, आवरणभित्रको पृष्ठमा सस्करण, प्रकाशन वर्ष आदिको यथेष्ट सूचना, कक्षा वा तहको सूचना तथा अन्य पृष्ठमा पाठ्यपुस्तकका बारेमा नवीन, आकर्षण, सूचनामूलक तथा सहयोगी सामग्रीका रूपमा बाह्य दृष्टिले प्रस्तुत गर्नु पर्छ ।

अध्याय तिन

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

हरेक अध्ययनमा निश्चित विधि र प्रक्रियामा केन्द्रित भई अधि बढ्दा सरल र सहज हुन्छ । कुनै पनि विधि प्रयोग नगरी अध्ययनलाई सार्थक बनाउन सकिदैन । त्यसैले यस अध्ययनमा पुस्तकालयीय विधिको प्रयोग गरिएको छ । साथै यो अध्ययन गुणात्मक अध्ययन हो । यस अर्न्तगत सम्बन्धित कृति, पाठ्यपुस्तक अनुवाद सम्बन्धी कृतिहरू लेख रचना जर्नल व्याकरण शब्दकोश लगायत शोधप्रतिवेदनहरूको अध्ययनद्वारा यो शोधकार्य तयार गरिएको छ ।

जनसङ्ख्या र नमुना छनोट

(क) जनसङ्ख्या

जनसङ्ख्या भन्नाले एकै प्रकारका वस्तु वा विषयहरूको समग्र स्थितिलाई नै जनसङ्ख्या भनिन्छ । यस अध्ययनका लागि कक्षा दुईको लिम्बू भाषाको पाठ्यपुस्तक 'आनिपान' लाई जनसङ्ख्याका रूपमा लिइएको छ ।

(ख) नमुना छनोट

समान विशेषता भएको जनसङ्ख्याबाट केहीलाई छनोट गर्नु नै नमुना छनोट हो । यस अध्ययनमा सामग्री सङ्कलनका लागि लिम्बू भाषाको कक्षा दुईको पाठ्यपुस्तक 'आनिपान'लाई सोद्देश्यमूलक तरिकाले नमुनाका रूपमा छनोट गरिएको छ ।

सामग्री सङ्कलनका स्रोतहरू

प्रस्तुत शोधकार्यका लागि प्राथमिक र द्वितीय स्रोतलाई आधार बनाएर सामग्री सङ्कलन गरिएको छ ।

(क) प्राथमिक स्रोत

प्राथमिक स्रोत भन्नाले शोधकार्यका लागि आफैले सम्बन्धित क्षेत्रमा गई पहिलो पटक सङ्कलन गरिएको सामग्रीलाई प्राथमिक स्रोतबाट प्राप्त सामग्री भनिन्छ । यस अध्ययनमा लिम्बू भाषाको कक्षा दुईको पाठ्यपुस्तक 'आनिपान'लाई प्राथमिक स्रोतका रूपमा लिइएको छ ।

(ख) द्वितीयक स्रोत

प्रस्तुत अध्ययनमा तथ्याङ्क विश्लेषणका लागि द्वितीयक स्रोतको प्रयोग गरिएको छ । शोधकार्यसँग सम्बन्धित विभिन्न शोध प्रतिवेदनहरू, पुस्तकहरू, शब्दकोश, व्याकरण, लेखरचना आदिबाट प्राप्त सामग्रीलाई द्वितीयक स्रोतका रूपमा उपयोग गरी प्रस्तुत शोधकार्यलाई अगाडि बढाइएको छ ।

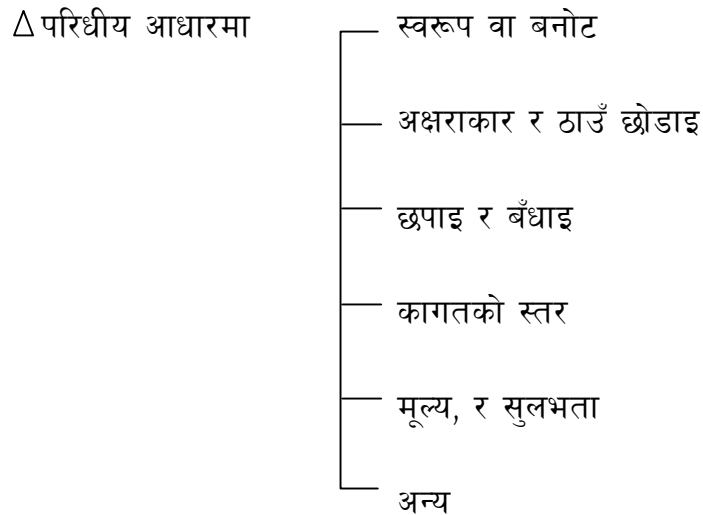
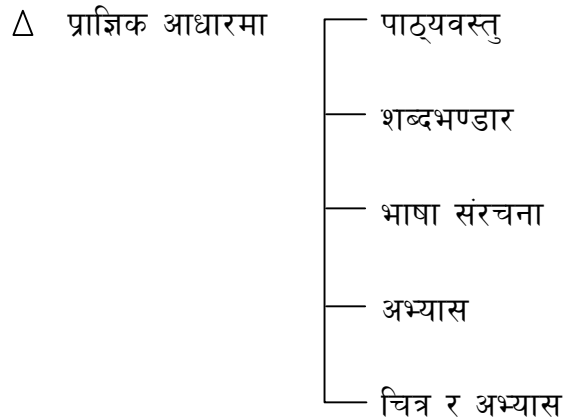
व्याख्या विश्लेषण

लिम्बू भाषामा रहेको पाठ्यपुस्तकलाई नेपालीमा अनुवाद गरी उक्त पाठ्यपुस्तकको अनुवाद सिद्धान्तको सैद्धान्तिक स्वरूप कस्तो छ र प्राज्ञिक र परिधीय दृष्टिले उक्त पुस्तकलाई वस्तुपरक ढङ्गले व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । सङ्कलित सामग्रीलाई वस्तुपरक विश्वसनीय र वैध बनाउनको लागि लिम्बू भाषाका विज्ञहरू सँग छलफल गरी यस पाठ्यपुस्तक अनुवाद गरिएको छ । साथै शोधकर्ता स्वयम् लिम्बू भाषी भएकाले आफैलाई सुचक मानेर सङ्कलित सामग्रीका आधारमा अनुवाद कार्य गरिएको छ । र कक्षा दुईको लिम्बू भाषाको पाठ्यपुस्तकको मूलभाव अनुरूप नेपालीमा अनुवाद गरिएको छ ।

अनुवाद सिद्धान्तको सैद्धान्तिक स्वरूप के कस्तो छ र लिम्बू भाषाको पाठ्यपुस्तक नेपालीमा अनुवाद गर्दा प्राज्ञिक र परिधीय दृष्टिले के कस्तो रहेको छ भनी व्याख्या

विश्लेषण पुस्तकालयीय विधिद्वारा गरिएको छ । साथसाथै अनुवादसम्बन्धी सैद्धान्तिक र प्रायोगिक कुराहरूको बारेमा जानकारी दिन र पुस्तकलाई सामाजिक परिवेशमा चिनाउन र जीवन्त तुल्याउन सहयोग गर्दछ । अनुवाद सिद्धान्त आधारमा आनिपान पाठ्यपुस्तक अनुवाद गरिएको छ । आन्तरिक र बाह्य आधारका लागि व्याख्यात्मक र विश्लेषणत्मक विधिको प्रयोग गरिएको छ । व्याख्या विश्लेषणका आधारमा निम्नानुसारका प्रतिमान तय गरिएको छ ।

- आनिपान पाठ्यपुस्तकको अनुवाद
 - संरचनागत आधारमा
 - भावगत आधारमा
- आनिपान पाठ्यपुस्तकको अभ्ययन

उल्लिखित प्रतिमानका आधारमा लिम्बू भाषाको कक्षा दुईको आनिपान पाठ्यपुस्तकको अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । प्रस्तुत पुस्तकको अनुनादका क्रममा क्याटफोर्ड, नाइडा, न्युमार्कका दृष्टिकोणलाई आधार बनाइएको छ भने आसनपान पुस्तकको प्रज्ञिक र परिधीय आधारका लागि नेपाली भाषाशिक्षणका विभिन्न पुस्तकहरूमा उल्लिखित सैद्धान्तिक कुराहरूलाई आधारका रूपमा ग्रहण गरिएको छ ।

अध्याय चार

लिम्बू भाषाको पाठ्यपुस्तकको नेपाली अनुवाद

प्रस्तुत अध्ययनमा लिम्बू भाषाको आनिपान पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएका विषय वस्तुलाई अनुवाद सिद्धान्तका आधारमा नेपाली अनुवाद र अध्ययन गरिएको छ । अनुवाद कार्य संरचनागत र भावगत दुई तरिकाले अनुवाद गरिएको छ । अध्ययनका लागि छनोट गरिएको आनिपान पाठ्यपुस्तकमा २० वटा पाठ समावेश गरिएको छ । उक्त पुस्तकमा विधा छुट्याएको छैन । यस अध्ययनमा समाविष्ट कथा र कविताको अनुवाद गरिएको छ । त्यसैगरी आनिपान पुस्तकका पाठान्तमा समावेश गरिएका अभ्यासहरूको पनि अनुवाद गरिएको छ ।

अनुवाद सिद्धान्तको सैद्धान्तिक स्वरूप निर्धारण गर्न क्याटफोर्ड, नाइडा, न्युमार्क आदिका अनुवाद सम्बन्धी मान्यताका आधारमा सैद्धान्तिक स्वरूप निर्धारण गरिएको छ । त्यस अनुवादका क्षेत्रमा क्याटफोर्ड, नाइडा, न्युमार्कका मान्यता छन् । यस अध्यायमा यिनैका मान्यताको उपयोग गरिएको छ । जसमध्ये क्याटफोर्ड, नाइडा, न्युमार्कको आदिको मान्यतालाई मुख्य रूपमा उपयोग गरिएको छ । यी मध्ये क्याटफोर्डको मान्यतामा भाषिक तहमा सीमित र संरचना पक्षमा बढी जोड दिने मान्यता रहेको छ । त्यसैगरी भावना र विचारलाई हेर्दा प्रत्येक कृति अनुवादको अनुवाद हो र अनुवाद नहुने कृतिको तत्काल मृत्यु हुन्छ भन्ने मान्यता नाइडाको रहेको छ । र न्युमार्कको मान्यतामा सम्प्रेषणात्मक आवश्यकताका अनुसार लक्ष्य भाषामा पुनर्गठित हुन सक्ने मान्यता रहेको छ । र विषय क्षेत्र, मानवीय संलग्नता, भाषा प्रयोग, सिप र शैली, माध्यम, कृति प्रकृति आदिका आधारमा अनुवादको वर्गीकरण गरिएको छ । अनुवाद कार्यलाई आदर्श अनुवादका रूपमा स्थापित गर्न संरचना र भाव दुवै कोणबाट अनुवाद गर्नुपर्ने हुन्छ । यस अध्ययनमा दुवै कोणबाट अनुवाद

गरिएको छ । आनिपान पुस्तकलाई संरचना र भावगत आधारमा निम्नानुसार अनुवाद गरिएको छ ।

पाठ १

डल्ले जुन

- भवानी तावा

डल्ले जुन

बाजे नमस्ते । बोजु नमस्ते

जुन उदाउँदा धर्तीमा उज्यालो देखिन्छ,

वन जंगल केराको पात र हावासँगै

नाच्दै गरेको देखिन्छ है

आकासमा सबै ताराहरू चम्किरहेका छन् ।

डल्ले जुन

बाजे नमस्ते । बोजु नमस्ते ।

चन्द्रमा भन्दा माथी तारा चम्किरहेका छन्

बाजे, बोजु हामीसँग नाच्छन् उफिन्छन् खिरिरि

हावा माथी बादल उड्दैछ फुरुरू

बाजे, बोजु नाच्ने हामी कुद्छौं हुरुरू ।

डल्ले जुन

बाजे नमस्ते । बोजु नमस्ते ।

चाँदि जस्तै सेतो जुन चम्किदा

मन पर्ने गरी तालि पड्काउँछु

कदम मिलाउँदै नाच्दा उज्यालो आउँछ हामीमा

उज्यालो चम्काउन राम्ररी लेखपढ गरेर ठुलो मान्छे बनाउँन ।

अभ्यास -१ तल भएका शब्दहरू पढेर चिन-

चम्किदा = चम्किदा

नमस्कार = आफूभन्दा ठुलो व्यक्तिलाई आदर सत्कार गर्नु

तारा = तारा

मास्तिर = माथि, माथि, मास्तिर, मास्तिर

सेतो = सेतो, शुक्रवार

अभ्यास - २ चित्र हेरेर शब्दहरू पढ-

घाम

जुन

तारा

पाठ- २

भाले बास्यो

ठुलो भाले बास्यो ॥

अब उज्यालो भयो ॥

तन्दुरुस्त (याम सेसे) बनौं

अनि पुस्तक पढौं

किताब कपी लिएर

विद्यालय जाउँ है ॥

काकाकुल चरो बोल्यो है

अब दिउँसो (लेन्जो) भयो है ॥

साथीभाइ सबै मिलौ है

एकछिन खेलौ डुलौ है ॥

(क) ध्वनि चिन्ह पहिचान गर -

(छोटो उच्चारण हुने चिन्ह) (केम्प्रेड्)

या = धान, (या) सा प् पो = डोको - (साप्पो)

- आधा अक्षर

ला ब - = लाब् जुन का ठ - मा ऱ डु = काठमान्डु

... लामो (दिर्घ उच्चारण) मुक्फेड्

तो ... ड् = धनु (तोड) यो .. ड = जाल (योड)

शिक्षक मार्गदर्शक :

- छोटो उच्चारण, आधा बनाउने चिन्ह र दीर्घ (लामो) उच्चारण हुने शब्दहरू भनी दिएर भन्नु लगाउने ।
- छोटो उच्चारण, आधा बनाउने चिन्ह र दीर्घ (लामो) उच्चारण हुने शब्दहरू भनेर लेख्न लगाउने ।
- छोटो उच्चारण, आधा अक्षर बनाउने चिन्ह र दीर्घ (लामो) उच्चारण राम्ररी पहिचान गर्न सक्ने गरी भनी दिने ।

अभ्यास- १

तल भएका चित्रहरू हेरेर तिनीहरूको नाम पढ -

जुन, तारा, बोजु (युमा), विरालो, चिल, बिनायो,

अभ्यास - २

तल भएका शब्दहरू तिम्रो कापिमा सार-

विद्यालय, हिमाल, पोथी, पुस्तक, कलम, भोला, जुत्ता, लट्ठी, पाङ्ग्रा,

(ख) संयुक्त अक्षर चिन

य = य् खा +य्+ या= कुकुर (ख्याबा) ख प् पा य् = भाडा (खप्या)

क व् आ= मामा (क्वा) च वा= पानी (च्वा)

र = र् फु त्रा = कुविन्दो (फुत्रा) था ङ् ग्रा= थाङ्ग्रा

शिक्षक मार्गदर्शक

- आधा अक्षर आउने शब्दहरू भनेर लेख्न लगाउने ।
- संयुक्त अक्षर आउने शब्दहरू भनेर लेख्न लगाउने ।

अभ्यास -१

तल भएका चित्रलाई राम्ररी हेरेर के के छन् भन-

अभ्यास - २

तल भएका वाक्यहरू राम्रो अक्षरमा कापिमा सारेर पढ

१. विद्यालय जानुपछे ।
२. पुस्तकहरू राम्ररी पढ्नु पछे ।
३. कापिमा राम्रो अक्षर लेख्नु पछे ।
४. पुस्तकहरू राम्रोसँग थाक लगाउनु (मिलाउनु) पछे ।
५. पुस्तकहरू भोलामा लुकाउनु पछे ।
६. हातखुट्टा राम्ररी धुनुपछे ।
७. कुहिएको बासी खाने कुराहरू नखानु ।
८. सुर्ति पनि नखानु ।
९. साथीसङ्गी सँग भगडा नगर्नु ।

पाठ -३

काग र पाहा

एकदिन एकदमै चर्को घाम लागेको थियो । एउटा पाहा ढुङ्गामाथि घाम तापन निस्केर बेरको थियो । त्यही समयमा काग वरपर उड्दै थियो । कागले पाहालाई देख्यो । कागले वरपर उड्ने बाहाना गर्दै पाहालाई हेन्यो । र जोडले पाहालाई समात्यो । त्यसपछि चुच्चाले च्यापेर माथिमाथि उडाएर लग्यो । ठुलो पहाडमा पुऱ्याएर ढुङ्गा माथि राख्यो । त्यसपछि भन्यो -“ अब तलाई मारेर खान्छु” पाहाले सोचेर भन्यो - “अब मलाइ त्यसैपनि मारेर खान्छस । अहिले मलाइ साँढै तिर्खा लागेको छ । मलाइ पहिले कुवामा लैजान त्यहा म पानी खाएर ठुलो हुन्छु अनिमात्र खाइसभने त अघाउँछस ।” यो कुरा सुनेर कागले सोच्यो- “ साँच्चै पानी खायो भने ठुलो हुन्छ ॥ ठुलो भएपछि आए भने म अघाउँछु । ” पाहाले ठिक भन्यो भनेर कागले पाहालाई कुवामा लगेर पानी खुवायो । पानी खाइसक्ने बितिकै कागले अब खान्छु भन्यो ॥ पाहाले फेरी कागलाई भन्यो -“ हजुर ! फेरी एउटा कुरा भन्छु । तिमीलाई त निड्वा (भगवान) फुड्माड्ले दुतको नाम दिएर पठाएको होइन ? आज किन हजुरले भगवानलाई नसम्झी मलाइ खान मात्र खोज्दै छौ नि ? एकपल्ट तिमी आँखा चिम गरेर भगवानलाई मनमा सम्झन ।” “ मनले चाहेको पुऱ्याइदिस्” भनेर काग फेरी वीर भनेर उसको आँखा चिम पान्यो । अनि “ काक् काक् , काक्, काक्” गर्दै कराउन थाल्यो । त्यो पाहा फेरी कुवामा उफ्रेर पस्यो ।

अभ्यास- १ शब्द, शब्दसङ्ग्रह

निड्वाफूमा = लिम्बूहरूको ठुलो देवता

येइडसा = समचार पुऱ्याउने

कुवा = पानी भएको ठाउँ, पानीको स्रोत

चिहाउनु = थाहा नपाइ हेर्नु

माथि माथि = उच्च स्थान

अभ्यास - २ उत्तर लेख

(क) ढुङ्गा माथि पाहा किन निस्कियो ?

(ख) कागले पाहालाई ढुङ्गामाथि राखेर के भन्यो ?

अभ्यास- ३ वरपर भएका दुवै वाक्यहरू पढ । चिनेर खाली ठाउँ भर -

काग उड्यो

काग उडेन

पाहा,.....

पाहा घाम तापेन ।

पाहा उफ्रियो

पाहा ।

तिमी,

तिमी गएनौ ।

हामी,.....

हामी,..... गएनौ ।

उनीहरू, गए

उनीहरू, ।

ऊ गयो

ऊ, ।

अभ्यास- ४ सिङ भएका र नभएका जनावरहरू छुट्टयाएर लेख ।

पाठ- ४**साथीहरू हो****-रनबहादुर मेनयाडबो**

पान्थर छथर तिरको हो

दायाँ र बायाँ मेरो साथीहरू हो ।

खानेकुरा राम्रो सफा है

बालबालिका हुनु होशियार है।

खानलाई मिठो त ओखर

जोगाउन है राम्ररी किताब र कलम

लगाउने राम्रो लुगा लगाउँदै

वस्तुभाउ चराउन जाउँ है खेल्दै

वर्णहरू जोड्दाखेरी

शब्दहरू लहरै राख्दाखेरी ।

एउटा वाक्य चुडिन्छ है के होला

विद्यालय पढ्न लेख्न जान्छु ।

अभ्यास - १ शब्द सङ्ग्रह

दायाँ = दायाँ पट्टि

बाँया = बाँया पट्टि

खाद्य पदार्थ = खाने कुरा

थाक लगाउनु = राम्ररी मिलाउनु

कपडा = लुगा कपडा

लुगा कपडा = लगाएको कपडा

अभ्यास - २ उत्तर देउ

- (क) साथीसङ्गीहरू कहाँ छन् ?
- (ख) कस्तो खाना खानु राम्रो हुन्छ ?
- (ग) ओखर (लङ्घाक्चा) के को बनाउँछ ?
- (घ) अक्षर अक्षर जोड्दा के हुन्छ ?
- (ङ) शब्द शब्द मिलाउँदा के हुन्छ ?

अभ्यास - ३ चित्रहरू हेरेर वर्णन गर -

अभ्यास - ४ तल दिएका वाक्यहरू पहिचान गरेर त्यसो गर -

जस्तै = म भात खान्छु = मैलै भात खाइन ।

मुक्कुमहाड् जान्छ = मुक्कुमहाड् जादैन ।

१. म टोलमा घुम्छु ।
२. मुक्साम उसको साथीहरू सँग भगडा गर्छ ।
३. निसामले धुलो खेलाउँछ ।
४. लुप्लिहाडले कुकुरको बच्चालाई पिट्यो ।

५. मुजत्ता रून्धे ।
६. म अटेर गछ्छु ।
७. भाइले आमालाई ।
८. बासीभात खानु ।

अभ्यास- ५ तल दिएका शब्दहरू चिन र दिएको अनुसार खाली ठाउँ भर -

म दगुछ्छु = म दगुरे ।

हामी दगुछ्छौं = हामी दगुच्यौं (दुई जना)

हामी दगुछ्छौं = हामी दगुछ्छौं । (दुई जना भन्दा बढी)

१. हामी, दगुछ्छौं ।
२. तिमीहरू दगुछ्छौं ।
३. तिमीहरू दगुछ्छौं ।
४. ऊ दगुछ्छु ।
५. ऊनीहरू दगुदैछ्छन् ।
६. ऊनीहरू दगुछ्छन् ।

पाठ- ५

चलाख बच्चा

म भाले बाँसेपछि ओछ्यानबाट उठ्छु ।

ओछ्यानबाट उठेपछि अनुहार हातखुट्टा धुन्छु ।

त्यसपछि पढ्न बस्छु ।

पुस्तक पढिसकेपछि खाना खान्छु ।

खाना खाइसकेपछि कपि र किताब कलम लिएर स्कूल (विद्यालय) जान्छु ।

म विहान बेलुका घरमा पनि पुस्तक पढ्छु ।

म भन्दा माथिका मानिस र गुरुसँग भेट हुँदा नमस्कार गर्छु ।

आफूभन्दा साना साना भाइबहिनी लाई माया गर्छु ।

मेरो घरमा आउने पाहुनालाई सम्मान गर्छु ।

अभ्यास -१ शब्दसङ्ग्रह

ओछ्यान = सुत्ने ठाउँ

शिक्षक/ गुरु = विद्यालयमा पढाउने मानिस

बेलुका = साँझ, राति, रातमा

विहान = घाम भुल्किनु भन्दा अगाडि

म भन्दा माथिका = उमेरले जेठा, जेठी मान्छे

(आफूभन्दा माथिको ठूलो मान्छे)

अभ्यास - २ उत्तर लेख

१. भाले बाँसेपछि के गर्नु पर्छ ?
२. पुस्तक पढ्नु अगाडि के गर्नु पर्छ ?
३. पुस्तक कपि कलम लिएर कहाँ जान्छौं ?
४. विहान बेलुका घरमा के गर्छौं ?
५. शिक्षकसँग भेट्दा के गर्छौं ?
६. सानो सानो भाइबहिनीलाई के भन्छौं ?

अभ्यास- ३ चिन र त्यसै गर-

१. भाले	१. धुनु
२. हातखुट्टा	२. बाँस्नु
भाषा	गर्नु
पुस्तक	लगाउनु
नमस्कार	लेख्नु
लुगा	पढ्नु

अभ्यास - ४ दिएको जस्तै लेख-

गर्मी = जाडो	उज्यालो = अध्यारो		
सानो	विहान	उड्नु	अगाडी
पर	देब्रे	तल	त्यता
बटुल्नु	जानु	लागि	रूनु

अभ्यास - ५ दिएको जस्तै कोठामा भएका शब्दहरू मिलाउँदै वाक्य बनाऊ -

म	भात	खान्छु
हामी		खाऊँ (धेरै जना)
हामीहरू		खाऊँ
म भात खान्छु । हामी भात खाऊँ । हामीहरू भात खाऊँ ।		

तिमी	भात	खान्छौ (दुई जना)
तिमीहरू		खायौ (धेरै जना)
तिमी		खायौ
उ		खाऊँ
ऊनीहरू		खायो
उनी		खायो

अभ्यास -६ तल भएका वाक्यहरू राम्ररी पढ -

१. यो टोपि कस्को होला ?
२. यो त कस्को हो कस्को हो ?
३. यो ? यो त नाम्साङको नि ?
४. होनी यो त मुक्सामको ?
५. कसले भन्दा ?
६. मैले भन्दा ?

अभ्यास -७ तल भएका वाक्यहरूमा कुन चिन्ह मिल्छ छानेर खाली ठाउँ भर -

?	।

१. तिम्रो घर कता हो.....
२. मेरो घर फूडलिड हो.....
३. तिम्रो नाम के हो
४. मेरो नाम फूडओल्लि हो
५. तिम्रो घरमा फूल छ.....

पाठ- ६**को के गर्छ**

चिलले चल्ला बोकेर माथिमाथि उडाएर लग्यो है ।

गिद्धले बाखाको पाठोलाई जङ्गल तिर लग्यो है ।

हवाइजहाज उडायो पाइलटले

आकाश माथि फिलिलि ।

मोटर कुदायो ड्राइभरले

डाँडा पहाड भञ्ज्याङ् माथि किदिदि ।

शिक्षकले विद्यार्थीलाई अक्षर पढ्न सिकायो ।

डाक्टरले बिरामीहरूलाई औषधि दियो ।

अभ्यास - १ शब्दसङ्ग्रह

चिल = मासुमात्र खाने चरा

ड्राइभर = मोटर कुदाउने मान्छे

बाखाको पाठा = बाखाको बच्चा

हवाइजहाज = आकाशबाट वरपर मान्छे ओसारने साधन

मोटर = मान्छे भारि बोकेर कुद्ने साधन

अभ्यास - २ उत्तर लेख-

१. चिलले चल्लालाई कता लग्यो ?

२. जङ्गलमा बाखाको पाठालाई के ले लग्यो ?
३. कसले हवाईजहाज उडाउँछ ?
४. मोटर कसले कुदाउँछ ?
५. शिक्षकको काम के हो ?

अभ्यास -३ जोडा मिलाऊ -

(क) चिल	() डाक्टर
(ख) पाइलट	() मोटर
(ग) औषधी	() बाखाको पाठा
(घ) स्याल	() हवाईजहाज
(ङ) ड्राइभर	() चल्ला

अभ्यास- ४ वाक्य बनाऊ

फूडओत्ति		
नामओत्ति	कापि	
कुन्ध्योत्ति	कलम	
लाओत्ति	पुस्तक	किन्छ ।
फूडओत्ति	औषधी	

अभ्यास - ५ चित्र हेरेर खाली ठाउँ भर -

(क) उड्दैछ ।

(ख) दगुर्दैछ ।

(ग) सिकाउँदैछु ।

(घ) उफ्रिन्दैछ ।

(ङ) बास्दैछ ।

अभ्यास - ६ उदाहरण दिइएको जस्तै वाक्य बनाऊ-

फनफन - हवाइजहाजको पखेट्टा फनफन घुम्यो

किदिदि कक् कक् खिदिक्तिक् फरो

आमुन्ने सामुन्ने बाटो थेम ल्याम्म

ठ्याक्क ठड्ठड् किङ् किङ् हड्हड्

अभ्यास - ७ तल भएका शब्दहरू पढ -

म = म , हामी, हामी (धेरै जना)

त्यो = त्यो तिमीहरू, = तिमीहरू, तिमीहरू, = तिमीहरू,

ऊ, = ऊ , उनीहरू, = उनीहरू ऊ, = ऊ,

अभ्यास - ८ तल भएका शब्दहरू पढेर कापिमा सार -

१. पाहुना = पाहुना २. गिद्ध = गिद्ध (पोथि)

३. पुरोहित = स्त्री पुरोहित ४. युवा = कन्या युवती

५. शिक्षक = शिक्षिका

६. छात्र = छात्रा

७. साथी = स्त्री साथी

८. पुरुष = महिला

९. बाघा = बाघी

१०. तन्नेरी = तरूणी

११. पिता = माता

पाठ - ७

सेसेना विद्यालय जान्छ

मिराक र सेसेना विद्यालय जाँदै छन् । उनीहरू कक्षा २ मा छन् । उनीहरूको घर पनि तल माथि छ । विद्यालय सँगै जान्छन् र फर्किन्छन् । आज सेसेना अबेला मात्र हिड्यो । बाटोमा मिराकले उसलाइ भेटेर सोध्यो -

मिराक :- सेसेना अघि किन ढिलो गरेको ?

सेसेना :- मेरो आमा गाउँ बाट अहिले मात्र आउनु भयो अनि ढिलो भयो ।

मिराक :- ए ! अनि पो ढिलो गरेको हो ।

सेसेना :- गृहकार्य गय्यौ ?

मिराक :- गरे है ।

सेसेना :- सबै गय्यौ ?

मिराक :- सबै गरे । एउटा चाहि बुबाले सिकाउनु भयो ।

सेसेना :- मलाई पनि एउटा त आएन ।

मिराक :- अनि लेखेनौ ?

सेसेना :- नलेखे । सोध्नु पर्ने मान्छे नै हुदैन ।

मिराक :- साँच्चै तिम्रो बुबा कहिले आउने रे ?

सेसेना :- “अर्को वर्ष मात्र आउछु ” भन्ने चिठी पठाएको छ ।

मिराक :- कसरी पो पोर तिम्रो आमाले नाम लेख्नु भयो ?

- सेसेना :- “सेसेनाको नाम लेखिदिनु ” भनेर मेरो बुवाले चिठी पठाएको होइन र ?
- मिराक :- अगाडि अगाडि विद्यालय जाँदा कस्तो भयो नि ?
- सेसेना :- अलिअलि डराए अलि अलि लजाए । तिमी त ?
- मिराक :- म पनि त शिक्षकहरूले गाली गर्छन् भनेर डराएँ ।
- सेसेना :- म पनि त । तर होइन रहेछ ।
- मिराक :- विस्तारै पुस्तक पढ्दा माया गर्ने रहेछन् ।
- सेसेना :- होत । मनाहाड चलाख भएर शिक्षकहरूले कापि र कलम दियो ।
- मिराक :- म पनि मनाहाड जस्तै विद्यालयलाई थाम्छु भन्छु ।
- सेसेना :- पर ! शिक्षिका अघि नै आउनु भएछ ।
- मिराक :- भेट्न जाऊँ ।
- सेसेना :- ल जाऊँ जाऊँ ।
- मिराक :- नमस्कार !
- सेसेना :- नमस्कार !

अभ्यास - १ शब्दसङ्ग्रह

गृहकार्य = शिक्षकले घरमा गर भनेर दिएको कार्य

चिठीपत्र = समाचर लेखिएको कागज

होत = होनी

इमान्दार = नक्कल नगर्ने

विद्याना = विद्यालयको इज्जत

अभ्यास - २ चिन र लेख-

दाजु = दिदि	बुवा = आमा		
भेना	काका	ठुलोबुवा	भतिज
बाजे	शिक्षक युवा	तन्देरी	पाहुना
बुढो	तिम्रो बुवा	तिम्रो दाजु	ठुलो

अभ्यास - ३ तल भएका प्रश्नहरूको उत्तर लेख -

१. तिमीसँग कतिओटा पुस्तक छन् ?
२. तिम्रो विद्यालयमा कति जना शिक्षिका छन् ?
३. तिम्रो कक्षामा कति जनाले टोपि ओढ्छन् ?
४. तिम्रो कक्षामा केटी कतिजना छन् ?
५. मनाहाडले कसरी कापि र कलम पायो ?

अभ्यास - ४ तल भएका वाक्यहरू पढ र कापिमा सार -

१. यो मेरो किताब ।
२. त्यो तिम्रो कलम ।
३. यिनीहरू मेरो ।
४. तिनीहरू तिम्रोहरू ।

अभ्यास - ५ तल भएका शब्दहरूमा 'हरू' जोड -

जस्तै = कलम - कलमहरू

काग - काग	मुसा - मुसा
चिल - चिल	मान्छे - मान्छे

अभ्यास - ६ तल भएका शब्दहरू राम्ररी पढ -

१. तल र माथि = तल माथि
२. पर र वर = परवर
३. बुवा र आमा = बुवाआमा
४. तल तल र माथि माथि = तल माथि
५. दायाँ र बायाँ = दायाँबायाँ
६. किताब र कलम = किताब कलम
७. ज्ञान भएको व्यक्ति = शिक्षक

अभ्यास - ७ तल दिएका शब्दहरूको विपरित अर्थ लेख -

माथि तल	आउनु जानु

रूनु -

जडो -

दिन -

रोप्नु -

देवता -

यहाँ -

मार्नु -

यता -

अभ्यास - ८ खाली ठाउँ भर -

मेरो नाम हो । मेरोगाउँमा बस्छु । म वर्ष पुगे । म कक्षमा पढ्छु ।

मेरो बुवाको नाम हो । आमाको हो ।

अभ्यास - ९ चित्रहरूको नाम पढेर चिन-

डाँडा

कैची

माछा

मयुर

पाठ - ८**हेर र चिन**

आउ साथी आउ । बारीमा आउ ।

किराहरू पनि गन । उनीहरूको नाम पनि भन ।

एउटा एउटा किरा हाम्रो साथी । सबै किरा मिल्दैन

अन्न सबै खान्छन् । किरा किरा मिल्दैनन ।

अभ्यास - १ उत्तर लेख

- क) तिम्रो बारीमा देखेका किराहरूको नाम लेख ।
- ख) कुन कुन किराहरू हाम्रो साथी हुन ?
- ग) कुन कुन किराहरू हाम्रो शत्रु हुन ?

अभ्यास- २ हाम्रो साथी किरा र शत्रु किराको छुट्टाछुट्टै नाम छुट्टयाएर लेख-

साथी किरा	शत्रु किरा

अभ्यास - ३ चिन र कापिमा चित्र बनाऊ -

(क) (ख) (ग)

(घ) (ङ) (च)

अभ्यास - ४ तल दिएका शब्दहरू चिन र त्यस्तै लेख -

(क) बाख्रा (ख) किरा (ग) जवान

(घ) घोडा (ङ) ढुकुर (च) साथी (छ) फल

पाठ - ९

मकै र कोदो

भदौ महिना थियो । नामओत्तिले मकै र कोदो धेरै छरेको थियो । एकदिन मकै आफै दुःख दाइ कुरा गदै रिसाउँदै बसेको थियो । त्यो कुरा सुनेर कोदोले मकैलाई भन्यो,“ तिमी किन एकलै रिसाउँदै बसेको नि ”

मकै : तिमी के देख्छौ ? मलाइ मानिसहरूले दुःख दिन्छन् ।

कोदो : तिमीलाई के दुःख दिन्छन् ? मलाइ त मान्छेहरूले माग्छन्, पिट्छन्, पकाउँछन्, कुट्छन्, सुकाउँछन् अनि पिच्छन् ।

मकै : आम्मा हो ! मलाइ त खास्टा तास्छन्, नाङ्गै बनाउँछन् अनि सुकाउँछन् ।

कोदो : तिमीलाई त त्यति मात्र गर्छन् । मलाइ त ओखलमा हालेर कुट्छन् , पानीमा डुबाउँछन्, आगो माथि राखेर पकाउँछन् । त्यसपछि मर्चासँग मुसेर घ्याम्पामा लगाएर बन्द गर्छन् र जाँड बनाउँछन् ।

मकै : तिमीलाई भन्दा मलाइ साह्रै दुःख दिन्छन् । आगो माथि कालो हाँडीमा हालेर गिदि सेतै निस्कने गरी भुट्छन् । जाँतोमा हालेर पिच्छन् । अनि मलाइ पनि त जाँड बनाउँछन् ।

कोदो : मलाइ त घ्याम्पो बाट निकालेर ठुलो भाँडामा पानीसँग मुसेर आगो माथि राख्छन् । यागाडमा ले छोप्छन् । यागाडमा भित्र सानो भाँडा राखेर पसिना थाप्न राख्छन् र बन्द गरी राख्छन् ।

मकै : मलाइ पनि त त्यसै गर्छन् । राम्रो गरेर सफा गरेर भात, रोटी बनाएर खाए
मानिसहरूको स्वास्थ्यलाई राम्रो बनाउँथे । तर जाँड रक्स बनाएको बेठिक छ ।

कोदो : हो त नि ! यो मानिसहरूले खान जानेको भए उनिहरू पनि दुःख नपाउने हामी
दुःखनपाउने थियौ ।

मकै : स्वास्थ्य मात्र किन नि ? मर्चा नहाली भात मात्र बनाएर खाएमा मानिसहरू राम्रो
भएर आउँथे ।

अभ्यास - १ उतर लेख -

१. मकै किन रिसायो ?
२. मानिसहरूले कोदोलाई के के गरे ?
३. मकै र कोदोलाई मर्चाले के बनाउँछ ?
४. मकै र कोदोमा कुन चाँहि बढी दुःख पायो ?

अभ्यास - २ शब्दहरू छानेर खाली ठाउँ भर -

१. म किताब थिए । (पढ्दै, पढोस)
२. ऊ थियो । (आउदै, आओस)
३. चिलले चल्लालाई थियो । (उडाउँदै, उडायो)
४. येबा थियो । (नाच्यो, नाच्यै)
५. हामी पुस्तक थियौं । (पढिरहेका, पढिरहेको)

अभ्यास- ३ तल भएका शब्दहरू शुद्ध उच्चारण गरेर लेख -

एकदिन, रिसायो, मानिसहरू, तास्छन्, नाङ्गो, मर्चा, सुने, लगाउँनु (खादनु), हाल्छन्

अभ्यास - ४ तल भएको जस्तै तिमीहरूले खाने खाना र सब्जीका नाम लेख -

भात खाएको	सब्जी खाएको
क) कोदो	क) मासको दाल
ख)	ख)
ग)	ग)

तल भएका शब्दहरू शब्द उच्चारण गर

अभ्यास - ५ मकै र कोदोबाट के के खाने कुरा बन्छ लेख -

मकैबाट	कोदोबाट	(क) खाले
क) लुङ्घाक्चा		(ख)
ख)		(ग)
ग)		

अभ्यास - ६ तल दिएका शब्दहरू चिन र खाली ठाउँ भर -

जस्तै :

म घर जान्छु ।	उ घर जान्छ ।
उनीहरू घर जान्छन् ।	हामी घर जान्छौ ।

क) रोटी खान्छु । ख).... रोटी खान्छ ।

ग).... रोटी खाऊँ । घ) रोटी खान्छौ ।

पाठ - १०**दिन र बार**

- डिल्लि लिडदम

आइतबारको दिन ल्याएर

सोमबारको दिन पट्याउँछु

मंगलबारको दिन लुकाएर

बुधबारको दिन ओढ्छु

बिहिबारको दिन डल्लो बनाएर

शुक्रबारको दिन फुकाउँछु

शनिबारको दिन सुकाउँछु

राति ओड्छु

अभ्यास - १ तल भएका वाक्यहरू राम्ररी पढ -

आइतबार पहिलो दिन ।

सोमबार दोस्रो दिन ।

मंगलबार तेस्रो दिन ।

बुधबार चौथो दिन ।

बिहिबार पाँचौं दिन ।

शुक्रबार छैटौं दिन ।

शनिबार सातौं दिन ।

अभ्यास -२ उत्तर लेख-

आइतबार पछि के आउँछ ? मंगलबार पछि के आउँछ ?

विहबार पछि के आउँछ ? शनिबार पछि के आउँछ ?

सोमबार पछि के आउँछ ?

अभ्यास - ३ खाली ठाउँमा मिलने बारको नाम लेख -

१. हिजो आइतबार , आज हो ।

२. भोलि मंगलबार, पर्सि हो ।

३. अस्ति विहबार , आज हो ।

४. हामी मा विद्यालय जाँदैने ।

अभ्यास - ४ मिलने शब्दहरू छानेर खाली ठाउँ भर -

(क) दिन आइतबार हो । (दोस्रो)

(ख) दिन सोमबार हो । (पहिलो)

(ग) दिन मंगलबार हो । (तेस्रो)

(घ) दिन बुधबार हो । (पाँचौं)

(ङ) दिन विहबार हो । (छैटौं)

(च) दिन शुक्रबार हो । (चौथो)

(छ) दिन शनिबार हो । (सातौं)

अभ्यास -५ चित्रहरू हेरेर उनीहरूको नाम पढ

भाले	मौरी	घर
हलो	भैंसी	गोरू
चल्ला	नदी	बाजा

पाठ-११

फूल मुसुक्क हास्यो

- भिमा खजुम 'कुसुम'

सेतै-रातै फूलहरू फुल्दा अतिनै मन पर्ने दृष्य एउटा फूल फक्रिदा

फूल मुसुकै हाँस्छ

हामी रमाएको बेला चराका बच्चाहरू पनि नाच्छन् ।

फूलहरू फुल्दा बास्ना मिठो भएको फूल बोकी राख्न मन भएपनि

देउताहरू त्यहाँ बास बस्छन् अरे फूलहरू टिप्नु हुँदैन है ।

सेतो फूल त एकान्तको प्रतीक हो

सबै रङ्गका फूलहरूको मुल्य त छ है,

हामी पनि फूलहरू जस्तै राम्रो हुनुपर्छ ।

अनि यो देशमा इज्जत फैलाउनु पर्छ ।

अभ्यास - १ शब्दसङ्ग्रह

सेताम्य = सेतो

राताम्य = रातो

फूलबारी = फूल भएको ठाउँ

प्रशन्न = मन हलुका हुनु, मन प्रफुल्ल हुनु

त्यहाँ = त्यता

शून्यता = थोरै हुल, टिड टिड आवाज नभएको

इज्जत = राम्रो नाम, प्रतिष्ठा

अभ्यास - २ तल भएका शब्दहरूको उत्तर लेखे-

१. हामी रमाउँदा के हुन्छ ?
२. चराका बच्चाहरू कहिले रमाउँछन् ?
३. फूलहरू कहाँ फुल्छन् ?
४. कुन फूल एकान्तको प्रतीक हो ?
५. मान्छेले बाँदरलाई किन बोलाएको ?
६. हामी के जस्तो राम्रो हुनुपर्छ ?

अभ्यास - ३ कुन वस्तुहरू कस्तो रङ्गको हुन्छन् लेख

कालो	रगत
सेतो	दुध
रातो	कुकुर
हरियो	केरा
बेसारे रङ्ग	आकाश
पहेलो	जङ्गल

अभ्यास - ४ तल भएका शब्दहरू समूहमा लेख

सिल्लरी फूल	बाबरी	सल्ला	चिलाउने
चिउरी	मौवा	अमला	सिमल
लेकाली कमल	एक प्रकारको सुनाखरी फूल		सुनाखरी

अभ्यास - ५ रूख र फूलहरूको नामहरू लेख-

फूल	रूख

अभ्यास - ६ तलका शब्द लगाएर वाक्य बनाउ-

पहिरो	माथि आउनु	रूख ढाल्नु	काटनु
फूलवारी	वरिपरि	हरियाली	शीतल

पाठ - १२**महिनाको नाम**

चापको फूल फूलछ है माघ लागदा ।

आरू फूलछ है फागुन लागदा ।

चैत्र लागेपछि खडेरी लाग्न थालछ ।

वैशाख लागेपछि रूखको पात भुन्डिन्छ (पलाउँछ) ।

जेठ लागदा त आकाश गर्जिन्छ है ।

असार लागदा त गर्मि छिपिन्छ है ।

गर्मि हुन्छ है साउन लागदा ।

जाँडो याम सुरु हुन्छ भदौ लागदा ।

असोज लागदा ।

दिपावली पर्व कार्तिक लागदा ।

मंसिर लागदा अन्न पाक्यो ।

पुस लागदा जाँडो याम छिपियो ।

अभ्यास -१ तल भएका प्रश्नहरूको उत्तर लेख-

१. कुन महिनामा नयाँ बर्षको सुरुवात हुन्छ ?
२. चौथो महिनाको नाम के हो ?
३. भाद्र महिना कति औ महिना हो ?

४. पहिलो महिनाको नाम के हो ?

५. फागुन महिनाको पछाडि कुन महिना आउँछ ?

अभ्यास -२ तल भएका खालि ठाउँमा मिले शब्दहरू लगाएर वाक्य पुरा गर-

वर्षा/ पानी	महिना	घाम	एकवर्ष
गर्मी हुनु	जाँडो	आरू	

फागुन लाग्दा ... फुल्यो ।

असार लाग्दा ... आउँछ ।

भाद्र लाग्दा ... आउँछ ।

बाह्रौं लाग्दा ... हुन्छ ।

चार हप्ताले ... हुन्छ ।

आज साँढै नै ... लाग्दैछ ।

हिजो ... पच्यो ।

पाठ - १३**विद्यालयमा जाऊँ**

- फुडसा पन्धाक

भाले बाँस्यो निद्राले छोड्यो ।

मिरमिरे आउँदा उज्यालो भयो ।

जवान साथी हो उठौँ ।

हातमुख धुन जाऊँ ।

चराचुरूङ्गी, प्राणी छरिए ।

विहानी सूर्यको किरण आई पुग्यो ।

भिरमौरी खेदौ है ।

देवीथान जाऊँ है ।

मुक्तिको पाइलाहरू चालौँ है ।

ज्ञानको पखेटाहरू फिजाऊ है ।

पुस्तक कलम बोकेर विद्यालयमा जाउँ है ।

अभ्यास १ शब्दसङ्ग्रह

मिरमिरे ल्याउनु = उज्यालो हुनु

किरण = सूर्यको प्रकाश

मुक्ति = शक्तिको आत्मा

देविथान = देवता बस्ने पवित्र स्थान

ज्ञान = शिक्षा, पवित्र आत्मा

अभ्यास-२ उत्तर लेख-

- (क) भाले बाँसेर के भएको ?
- (ख) हामीले के पछ्याउनु लखेटनुपर्छ ?
- (ग) पुस्तक र कलम बोकेर कहाँ जानुपर्छ ?

अभ्यास -३ तल भएका गाउँखाने कथाहरूको उत्तर लेख-

- (क) राति उठ्छ दिउँसो सुत्छ के हो ?
- (ख) डाँडा पारी हिउँ पहिरो, डाँडा वारी सेतो पहिरो, के हो ?
- (ग) टप्प टिपी खाएँ, मानी राखी आएँ, के हो ?
- (घ) आमाले छाड्यो छोरीले खायो के हो ?

पाठ-१४

शुक्र तारा

आमा म पनि तिमीसँग
जङ्गल जान्छु ।

छोरा! त सानो छस ।
जङ्गलमा जानु हुँदैन ।

खिसुमिदङ्ग देशमा हेम्बालुड र मेरिङ्गलिड श्रीमान श्रीमती थिए । तर हेम्बालुड मर्त्यो ।
मेरिङ्गलिड विधवा भयो । उनीहरूको छोराको नाम चडजडलुड थियो । आमा मेरिङ्गलिडले
उसलाई पालन पोषण गर्‍यो ।

एकदिन उसको आमा मेरिङ्गलिड दाउरा खोज्न जानु अगाडि भन्यो

छोरा अण्डा एउटा राखिदिन्छु । म नफर्कनुजेल
सम्म घरमा बस है ।

जसरी भएपनि चडजडलुड आमासँगै जान खोज्यो । उसको आमाले फेरी भन्यो ।

जङ्गलबाट फर्केपछि पकाइदिन्छु ।

मेरिङ्गलिडले यति भनेर गयो । जङ्गलमा दाउरा काट्दा टाउकोमा बन्चरोले लागेर
मेरिङ्गलिड मर्त्यो । आमा आएर अण्डालाई पकाइदिन्छ भनेर ऊ आस गर्दै बसेको थियो ।
साँझ भयो रात पर्‍यो । तर उसको आमा आएन । चडजडलुड तर्सिएर बसेर रोयो ।

आमा ! आमा तिमी किन
आउँदैनौ ?

त्यहि समयमा चडजडलुडले बोकेको अण्डाबाट एउटा चल्ला निस्कियो । सास मारेर/रोकेर चल्लालाई हेर्न थाल्यो । त्यसले चडजडलुडलाई भन्यो :

दाजु मेरो आमा मेरिडलुडको
टाउकोमा बन्चरोले लागेर जङ्गलमा
मन्यो । हामी आफै गरी खाउँ ।

अब उनीहरू आफै गरीखान थाले । चडजडलुड जङ्गलमा खोजी खायो । चल्लाले कसिडगर-ससिडगर खोजी खायो । दिन वित्दै गयो । चडजडलुड जवान भयो । चल्ला पनि भाले भयो ।

एक दिन भालेले भन्यो :

दाजु ! तिमी विहे गर ।

भाइ ! हामी गरीब भयौ टुहुरा पनि
भयौ हामीसँग कसले विहे गर्ला र ?

दाजु ! त्यस्तो केही पनि नसोच ।
म भाउजु खोजेर ल्याउँछु ।

त्यसपछि भाले केटी खोज्न हिंड्यो । उड्दै केसिदिड राजाको देशमा पुग्यो । उसको मेरीहाडमा नाम गरेको राम्री राजकुमारी थियो । भाले श्रृङ्गार पटार गरेर घर घरमा पस्यो । अति नै सुन्दर भाले पुग्दा सम्मान गरे । भाले धेरै समय बस्दै जाँदा राजकुमारी मेरीडलुडमाले उसलाई मनपराउन थाल्यो ।

एकदिन त भालेले राजकुमारीलाई भन्यो :

अब म घर जान्छु ।

म पनि तिमीसँग
जान्छु ।

भालेले राजकुमारीलाई भगाएर चडजडलुडको घरमा पुऱ्यायो । चडजडलुड र मेरीडहाडमालाई विवाह गरिदियो ।

एक दिन पछि भालेले चडजडलुडलाई भन्यो :

मेरो जाने बेला भयो ।
अब म आकाश माथि
गएर बस्नु पर्छ ।

हामी बस्नुपर्छ । मलाई
छोडेर जान पाउँदैनस ।

एक दिन भाले कौसीमाथि निस्किएर बाँस्यो :

बस है । बस है ।

भोलीपल्ट विहानै माथि घरदेखि माथि तिर बाँस्यो :

बस है । बस है ।

त्यसपछि माथि त्यो भाले आकाश माथि गएर विहानै बाँस्यो :

बस है । बस है ।

त्यसपछि आकाशमाथि शुक्र ग्रहमा गएर बस्यो । त्यहाँदेखि अहिलेसम्म घरका भालेहरू शुक्रग्रह देखापर्ने वित्तिकै बाँस्छन् ।

अभ्यास - १ शब्द सङ्ग्रह

जन्माउनु = जन्म दिनु

मृत्यु = मर्नु

विधुवा = श्रीमान मर्नु

अभ्यास - २ उत्तर देउ

१. चडजडलुड कसको छोरा थियो ?
२. मेरीडलुडले छोरालाई कसरी फकाई राखेर जङ्गलमा गयो ?
३. मेरीडलुड जङ्गलमा मरेको खबर चडजडलुडले कहाँबाट सुन्यो ?
४. चडजडलुडलेको सँग विवाह गयो ?
५. बस है । बस है । भनेर कसले भनेको ?

अभ्यास -३ वाक्य बनाउ-

- (क) देश/राष्ट्र (ख) अण्डा (ग) देविथान (घ) विवाह (ङ) गरिब
(च) कौसी

अभ्यास -४ मिल्ने शब्दहरू छानेर वाक्य मिल्ने गरी कापिमा सार-

- (क) तिमी नाच्यौ । म, ... नाँचे । (पनि, फेरी)
(ख) म अक्षर पढ्छु । तिमी, ... पढ । (त्यसरी, फेरी)
(ग) फुडवामो विद्यालय जान्छ ... पढ्छ । (त्यसरी, अनि)
(घ) भात ... तिहुन मिठो हुन्छ । (फेरी, र)
(ङ) तिमी अघि नै आयौँ ... आउ । (फेरी, सँग)

डोरी । दाम्लो । ऐसेलु । घ्याम्पा र करूवा ।

पाठ - १५**उज्यालो गाउँ**

-लिला सिङ्गाक

मेच्छयायेमले थामेको मेरो एउटा गाउँ छ है
 आशिर्वाद पुग्ने सफा स्वच्छ देविथान है ।
 कुम्भकर्ण र कञ्चनजङ्गा सेताम्मे चम्किएर बसेको छ
 सुनाखरी र लालिगुराँस सल्लरी फूल पनि फुल्दै छ ।
 रातो माटो र कमेरोले घर गाउँ चम्किरहेछ
 उज्यालो गाउँ डुल्छु है इज्जत थाम्ने मन छ है ।

अभ्यास -१ शब्द सङ्ग्रह

मेच्छयायेम = डाँडाको नाम, पहाडको नाम
 नुबासा = अति सुहाएको ।
 सेताम्मे (फुत्त्रिडयारिक) = सेतो गरी
 सफा स्वच्छ (से. से. साडसाड) = सफा निर्मल

अभ्यास -२ उत्तर देउ-

१. गाउँलाई केले थामेको छ ?
२. गाउँ के को बासस्थान हो ?
३. कुम्भकर्ण र कञ्चनजङ्गा कसरी बसेका छन्?

४. घर गाउँ के ले उज्ज्वल भई रहेको छ ?

५. के थाम्ने मन छ ?

अभ्यास -३ खालि ठाउँ भर-

जस्तै :- म जाँदै छु ।

म पढ्दै ... ।	बसेका छौ ।
तिमी लेख्दै ... ।	छौ ।
तिमीहरू बोल्दै ... ।	बसेका छौ ।
तिमीहरू मुस्कुराउँदै ... ।	बसेको छु ।

पाठ -१६**हाम्रो देश****-रणबहादुर मेन्याडबो**

माथि है माथि लेकाली देश/राष्ट्र ।

तल है तल औलाली देश/राष्ट्र ।

पूर्व र पश्चिम मेची र काली ।

बीचमा छु नेपाल ख्याली गाउँदै ।

लेकमाथि त बाटोमा राताम्मे

लालिगुराँस फूल कति राम्रो ।

बेसी तल त अन्नबाली फल्ने ठाउँ है

लेकमाथि त फूल फल्ने ठाउँ है ।

माथि माथि हिमशिखर छु अरे ।

शिखर माथि डाँफे चरो ।

तल तल बेसिमा सखुवा हात्ति आउँछु मयुर नाचे जस्तो

अभ्यास -१ वरपर भएका शब्द समूहहरू जोडा मिलाउ-

(अ)	(आ)
पूर्व	दिल्ली

पश्चिम	हिउँ
नेपाल	पेजीड (वेइजिड)
चिन	काली
भारत	काठमाडौँ
शिखर	मेची

अभ्यास - २ खालि ठाउँ भर-

जस्तै : गाउँमा बस्नेलाई गाउँले भन्नु-

१. पान्थर बस्नेलाई ... भन्नुपर्छ ।
२. डाँडा माथि बस्नेलाई ... भन्नुपर्छ ।
३. थाडवरक बस्नेलाई ... भन्नुपर्छ ।
४. नेपाल बस्नेलाई ... भन्नुपर्छ ।
५. तेह्रथुम बस्नेलाई ... भन्नुपर्छ ।
६. चारखल बस्नेलाई ... भन्नुपर्छ ।

अभ्यास -३ तल भएका शब्दहरू मिलाएर वाक्य बनाऊ-

जस्तै : तिमी आज पान्थर जानै पर्छ ।

तिमी	आज	पान्थर	
हामी	भोली	लेकमाथि	
ऊ		विद्यालयमा	जानै पर्छ
		काठमाडौँ	
		साथीसँग	

अभ्यास - ४ दिएको जस्तो वाक्यहरुको अर्थ खुल्ने गरी लेख-

जस्तै :

म लेख्छु

म लेख्दिन

चित्त दुखेन

चित्त दुख्यो

(क) तिमी पढ्छौ । (ड) उसले लेख्दैन ।

(ख) म बोल्दिन । (च) तिमीले भन्यौ ।

(ग) तिमीले देख्यौ ।

(घ) तिनीहरू नाच्दैनन् ।

पाठ -१७

समाचार

नयाँ घटना भएको देख्छौं या सुनेर एक अर्कालाई भन्छौं । त्यही नै समाचार हुन्छ ।
समाचार राम्रो नराम्रो जस्तो पनि हुन सक्छ ।

पहिले पहिले टाढा टाढा पनि हिडेरै समाचार पुऱ्याउँछ । त्यतिबेला समाचार
पुऱ्याउन गाह्रो थियो ।

आजभोलि त गाउँहरूमा हुलाक/पत्रमञ्जुसा बनाइएको छ । त्यो हुलाक पत्र
मञ्जुसाबाट आउने चिठीपत्रलाई भेट्छौं/पाउँछौं । पठाएको चिठीपत्र पनि त्यही पुऱ्याएर
छोड्छौं । समाचार प्रचार गर्न शहर बजारबाट समाचार पत्रहरू पनि निकाल्छन् । त्यहाँ पनि
धेरै समाचारहरू त्यहाँ पनि धेरै लेखिएको हुन्छ । मान्छेहरूले किनेर पढ्छन् । पत्रिका पनि
निकाल्छन् । पत्रिकामा पनि विभिन्न प्रकारका समाचार नै लेख्छन् ।

समय समयमा एफ. एम. ले समाचार भन्छ । एफ. एम. रेडियो घर घरमा राखेका
हुन्छौं । एफ. एम. रेडियो सानो सानो बनाएको हुनाले बोकि हिड्नु पनि सजिलो छ ।
रेडियोले त समाचारमात्र भन्दैन गीत पनि गाउँछ । सहरमा त टेलिफोन पनि हुन्छ ।
टेलिफोनबाट समाचार आदान प्रदान गर्न सकिन्छ । टाढा टाढाको मानिससँग पनि वरपर
बसेर बोलेको जस्तो टेलिफोनबाट बोल्न सकिन्छ ।

सहर बजारमा टेलिभिजन राखेका हुन्छन् । टेलिभिजनले पनि समाचार भन्छ ।
टेलिभिजनमा समाचार पनि देखिन्छ । टेलिभिजनमा मानिसले बनाएको ठुलो सुन्दर सबै
कामहरू देखाउँछन् ।

अभ्यास -१ तल भएका शब्दहरू पढ-

नयाँ = पहिलेको होइन अहिलेको

घटना = लड्नु, चिप्लनु, नराम्रो

हुलाक = चिठीपत्र प्रचार गर्ने घर

समाचार पत्र = समाचार निकालेको कागज

शहर = बजार भन्दा ठुलो ठाउँ,

अभ्यास -२ तल भएका प्रश्नहरूको उत्तर लेख-

१. पहिलेका मानिसले कसरी समाचार पुऱ्याउँथे ?

२. हुलाकमा के के पाइन्छ/भेटिन्छ ?

३. एफ. एम./रिडियोले के के भन्छ ?

४. टेलिफोन देखेका छौ कि छैन ?

५. टेलिभिजन हेरेका छौ कि छैन ?

अभ्यास -३ दिएको जस्तो तल भएका शब्दहरू लेख-

जस्तै : लामो : छोटो, टाढा : नजिक

नजिक =	उकालो =	घोप्टो =	पर =
बन्द =	सानो =	अध्यारो =	धेरै =

अभ्यास -४ मिले वाक्यमा () नमिले वाक्यमा चिन्ह देऊ-

१. रेडियोले समाचार भन्छ । ४. गाउँगाउँमा हुलाक/पत्र मञ्जुसा छ ।
२. टेलिभिजनले चिठिपत्र पठाउँछ । ५. लिम्बू भाषामा पनि रेडियोले गीत गाउँछ ।
३. शहरमा टेलिफोन छैन ।

पाठ - १८

कोइली चरा

कुक्कु कुक्कु काहाँ बसेको छ मलाई देख है ।

कुक्कु भन्छु कुक्कुना हुँ मेरो राम्रो नाम है ।

कुक्कु कुक्कु गर तिमी किन लुक्छौ नी ?

माथि पनि छैनौँ तल पनि छैनौँ कहाँ लुक्यौ नि ।

कुक्कु कुक्कु गर्छु म त्यही बसेको छु ।

ढुङ्गाले कतै हान्छौ की भनेर कुक्कु कुक्कु गर्छौ तिमी

देखा पर न । तिमीलाई बोझ लाग्दैन पखेटा फिजाउन ।

कुक्कु कुक्कु भन्दै अब पखेटा फिजाउँछु ।

मेरा छोरा छोरी रून्छन् होला अब उडी गए ।

कुक्कु कुक्कु भन्दै तिमी गएको !

अभ्यास -१ उत्तर देउ-

१. कोइली चरा काहाँ बसेर देख है भनेर बोल्छ ?
२. कोइली चरा काहाँ लुक्छ ?
३. कोइली चरा किन लुकेर बोल्छ ?

अभ्यास -२ दिएको जस्तो मिल्ने शब्दहरूले खालि ठाउँ भर-

जस्तै : दगुर्छस् / कुदुर्छस् । (हामी, /तँ) = तँ दगुर्छस् ।

- (क) ... लेख्छु । (म, हामी)
- (ख) ... छोड्छस । (तिमीहरू, तँ)
- (ग) ... भनौ है । (तिमीहरू, हामी)
- (घ) ... पखेटा फिजाउँछु । (यिनीहरू, म)
- (ङ) ... आउँछौ । (उनीहरू, तिमीहरू)
- (च) ... बौल्यौ । (उनिहरू, तिमीहरू)
- (छ) ... बोल्छौ । (तिमीहरू, हामीहरू)

अभ्यास -३ तल भएका शब्दहरू पढ र उच्चारण गरेर शब्द छुट्याऊ-

लामो	ठुली	उभिनु	लेख्नु	निल्नु	रूनु
तेरो बुवा	भत्काउनु	भक्किनु	जिस्क्याउनु	निस्कनु	बाड्नु
किन्नु	देखिनु	देखा पन्यो	नाघ्यो	तन्काउनु	छुटिनु
मस्काउनु	पछार्नु	पछारियो	चुस्यो	घिसार्नु	थाक
					लगाउनु

पाठ -१९

फुडवामाको गाउँ

फुडवामाको घर खेजेक्नाम गाउँमा छ । त्यो गाउँ याम्घाड्वा खोलाको नजिकै छ । त्यो गाउँमा एउटा विद्यालय छ । त्यो विद्यालयको नाम खेजेक्नाम विद्यालय भन्छन् ।

त्यो विद्यालयमा फुडवामा पढ्छ । उ कक्षा दुईमा पढ्दै छ । उसले आठौँ वर्ष टेकेको छ । फुडवामा उज्जल र चलाख छ । उसको साथी कुन्छोत्ती हो । उ पनि कक्षा दुईमा पढ्दै छ । उनीहरू एउटै गाउँका हुन् । फुडवामाको घरमा बाजे, बुवा, आमा दाजु र भाई दुईजना छन् । बुवा शिक्षक काम गर्छ । आमा घरको काम गर्छ । दाजु र भाईहरू पढ्न जान्छन् ।

कुन्छोत्तीको पनि बाजे, बज्यै, बुवा, आमा र दिदीहरू छन् । उसको बुवा घरबार र गाउँको हेरचाह रक्षा गर्छ । उसको आमाले राम्रो खाना पनि बनाउँछ । दिदीहरू पढ्न जान्छन् । कुन्छोत्ती र फुडवामा विद्यालयबाट फर्केपछि घरको काम पनि गर्छन् ।

कुन्छोत्तीको घर वरिपरी स्वच्छ, सफा छ । उसको घर पछाडि चर्पि छ । कुन्छोत्ती त्यही नै पानी लागेर दीसा गर्न जान्छ । घरमा पनि हात खुट्टा राम्ररी धुन्छ, पखाल्छ ।

अभ्यास -१ तल भएका चित्र हेरेर शब्दहरूलाई पढ-

बाजे	बज्यै
फूपु	दिदी
केटाकेटी	छोरी

अभ्यास -२ तल दिएको अनुसार हेरेर त्यसरी नै लेख

पाठ- २०

हाटबजार

एकदिन मनाहाड र उसको आमा हाटबजार गए । हाटबजारमा मनाहाडले धेरै चिवविज वस्तुहरू देख्यो । मनाहाड र उसको आमा मिठाइ किनीखान पसल घरमा पसे । त्यहाँ त भिंंगाहरूले गुलियोमा च्याप्प च्याप्प बसेको देख्यो ।

मनाहाड - आमा भिंंगाहरूले समातेको खान हुँदैन ।

आमा - किन र के हुन्छ र खाँदा ?

मनाहाड - विद्यालयमा । शिक्षकले भनेको त्यस्ता खाने कुरा खानाले पेट दुख्छ भन्नाले लाग्छ ।

आमा - ए ! त्यसो भए भइगो । राम्रो सफा भएकोमा गएर खाउँ ।

उनीहरू सफा भएको पसल घरमा गएर खाने कुरा खाए । घरमा फर्कने समयमा चाहिने सामानहरू किने । मनाहाडले एउटा कलम पाँचओटा कलम र दुई केरा किन्यो । आमाले त्यस्तै पाँचमाना नुन र एक बोतल तोरीको तेल किन्यो ।

अभ्यास- १ उत्तर देउ

- (क) हाटबजारमा के के देख्यौ ?
- (ख) हाटबजारमा के के भेटिन्छ/पाइन्छ ?
- (ग) हाटबजारमा गएको छौ कि छैन ?
- (घ) चित्रमा अरू के के छन् ?
- (ङ) मनाहाडले के के किन्यो ?

२. हाटबजार र गाउँघरमा के मिल्दैन लेख-
३. हाटबजारमा किन्न पाइने पाँचओटा सामानहरूको नाम लेख-
४. तिमीहरूको घर छेउको बजारमा कुन कुन जातिहरू छन् ? लेख ।
५. तल भएका सङ्ख्याहरू चिन-

११ एघार २१ एक्काइस

१२ बाह्र २२ बाइस

१३ तेह्र २३ तेइस

१४ चौध २४ चौबिस

१५ पन्ध्र २५ पच्चिस

१६ सोह्र २६ छब्विस

१७ सत्र २७ सत्ताइस

१८ अठार २८ अठाइस

१९ उन्नाइस २९ उन्तिस

२० बिस ३० तिस

अध्याय पाँच

प्राज्ञिक र परिधीय दृष्टिले 'आनिपान' पाठ्यपुस्तकको अध्ययन

कुनै पनि भाषा पाठ्यपुस्तकको अध्ययन, विश्लेषण र मूल्याङ्कन त्यसमा हुनु पर्ने आन्तरिक र बाह्य विशेषताहरूका आधारमा गर्न सकिन्छ । उक्त पुस्तकलाई प्राज्ञिक र परिधीय दृष्टिले व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । आपनिपान पुस्तकलाई विश्लेषण गर्दा पाठ्यपुस्तक निर्माणका आधार प्राज्ञिक आधारमा विषयवस्तु, शब्दभण्डार, भाषासंरचना, अभ्यास, चित्र, अन्य आदि र परिधीय आधारमा स्वरूप वा बनोट, अक्षराकार र ठाउँ छोडाइ, छपाइ र बाँधाइ, कागतको स्तर, मूल्य, सुलभता, अन्य आदिका आधारमा लिम्बू भाषाको कक्षा दुईको आनिपान पाठ्यपुस्तकलाई व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । अध्ययन र विश्लेषणको आधारमा कुनै पनि तह वा कक्षाका लागि पाठ्यपुस्तक छनोट गर्न सकिन्छ ।

प्राज्ञिक आधारमा अध्ययन

प्राज्ञिक आधार भन्नाले पाठ्यपुस्तकको स्तरगत उपयुक्तता र प्रस्तुतिगत उपयुक्तताको अध्ययन विश्लेषण गरिन्छ, त्यसलाई प्राज्ञिक आधार भनिन्छ । यस अन्तर्गत विषयवस्तु, शब्दभण्डार, भाषासंरचना, नमुना अभ्यास, चित्र, विविध आदि कुराहरू पर्दछन् । यस दृष्टिले आनिपान पुस्तकको अध्ययन निम्नानुसार गरिएको छ ।

(क) विषयवस्तु

लिम्बू भाषाको पाठ्यक्रमको अपेक्षा अनुरूप विषयवस्तुको क्षेत्र क्रम तालिका अनुसार विषयवस्तु पाठ्यवस्तु चयन गरेर कक्षा दुईको आनिपान पाठ्यपुस्तक तयार पारिएको देखिन्छ । यस पाठ्यपुस्तकमा स्तरअनुसार विषयवस्तुको छनोटमा सचेतता अपनाईएको देखिन्छ । कक्षा दुईको आनिपान पाठ्यपुस्तकमा २० वटा पाठ समावेश गरिएको

देखिन्छ । लिम्बू भाषाको कक्षा दुईको आनिपान पाठ्यपुस्तकमा विधा छुट्याएको छैन । पाठकै आधारमा भाषातत्त्व र शब्दभण्डारसँग सम्बन्धित विषयवस्तु वा पाठ्यवस्तु पनि सङ्गठित गरेर पाठ्यपुस्तकमा प्रस्तुत गरिएको देखिन्छ ।

(ख) शब्दभण्डार

लिम्बू भाषाको पाठ्यक्रममा शब्दभण्डारको राम्रो व्यवस्था नगरिएकोले आनिपान पाठ्यपुस्तकमा स्तर अनुसारको शब्द छनोट नभएको पाइन्छ । त्यसैले विद्यार्थीले सिक्नु पर्ने शब्दको सीमा अनिश्चित देखिन्छ । विशेष गरी विभिन्न इतर नेपाली भाषिक पृष्ठभूमिका विद्यार्थीका लागि पाठ्यपुस्तकको शब्दभण्डार बढी जटिल जस्तो देखिन्छ । जस्तै- 'उज्यालो गाँउ' भन्ने पाठमा (हाड्वा माड्वा) यो शब्द उक्त कक्षाका लागि जटिल देखिन्छ । नविन शब्दहरूको प्रवेश र तिनको पुनरावृत्तिगत सङ्गठनमा कमै ख्याल राखिएको देखिन्छ । कुनै कुनै पाठमा अत्यन्त धेरै नविन शब्द प्रवेश गराएको पाइन्छ । त्यसैले शब्दभण्डार क्षमता विकासका दृष्टिले व्यावहारिकता निर्माण हुन सकेको पाइँदैन । यस्तो भए पनि विविध विषय क्षेत्रमा प्रयोग हुने शब्द संयोजन अर्थ संयोजन र शब्द विविधतागत व्यवस्थाका दृष्टिले आनिपान पाठ्यपुस्तकमा पर्याप्त व्यवस्था गरिएको छ । जस्तै : छोटो उत्तर, खाली ठाउँ भर्ने आदि अभ्यासात्मक व्यवस्था पनि पर्याप्त मात्रामा राखिएको देखिन्छ ।

(ग) भाषा संरचना

भाषा संरचना दृष्टिले सरल संयुक्त दुई प्रकारको वाक्य प्रयोग गरी आनिपान पाठ्यपुस्तकको पाठहरूमा प्रयोग भएको पाइन्छ । स्तरअनुसार अलिक जटिल प्रकारका वाक्यहरूको प्रयोग भएको पाइन्छ । जस्तै- 'डल्ले जुन' पाठ अन्तर्गत (ताड्भुङ तेल्ता सुरित्तु) भन्ने शब्द कक्षा दुईका लागि जटिल देखियो माथिल्लो स्तरका लागि मात्र उपयुक्त देखिन्छ । पाठ्यपुस्तक निर्माण गर्दा स्तर अनुसारको शब्द छनोटमा ध्यान दिनु पर्दछ ।

विशेष गरेर 'साथी हो' भन्ने पाठमा पठनशीलताका दृष्टिले स्तरयुक्त भाषा संरचना देखिदैन । जस्तै- (कुजचा नुमा सेसेबारो) भन्ने शब्द यो कक्षाको लागि जटिल देखियो । शैलीका दृष्टिले वर्णात्यक शैलीको प्रयोग पाइन्छ ।

(घ) नमुना अभ्यास

लिम्बू भाषाको कक्षा दुईको आनिपान पाठ्यपुस्तकमा नमुना अभ्यासको पर्याप्त व्यवस्था गरिएको छ । हरेक पाठमा शिक्षणीय अभिप्राय वा विधागत प्रयोजन र पाठ्यवस्तु अनुरूप हुने गरी अभ्यास राखिएका छन् । नमुना अभ्यासमा स्तर अनुरूप र आवश्यकता अनुरूप प्रशस्त विविधता दिने प्रयास गरिएको छ । मौखिक लिखित र प्रयोगात्मक सबै प्रकारका अभ्यास राखिएको छ । जस्तै- खाली ठाउँ भर्ने, छोटो उत्तर, लामो उत्तर लेख्ने आदि राखिएको छ, सिर्जनात्मक अभ्यास भाषातात्विक अभ्यास शब्दभण्डारगत अभ्यास आदि पनि मिलाएर राखिएको छ । तिनलाई सरलबाट जटिलताको क्रममा स्तरीकृत गर्ने प्रयास गरिएको देखिन्छ ।

(ङ) चित्र

कक्षा दुईको आनिपान पाठ्यपुस्तकमा प्रशस्त चित्र प्रयोग गरिएको छ । आवरण पृष्ठमा केटाकेटी पढिरहेको चित्र राखिएको देखिन्छ, भने विभिन्न पाठहरूमा चित्र बाट नै विद्यार्थीलाई बुझाउने प्रयास गरिएको छ । आवश्यकता अनुसार दृश्यचित्र, वस्तुचित्र भाव चित्र आदि चित्रहरू प्रयोग गरिएको छ । तालिका र घेरा चित्र शब्दभण्डारका परिचयात्मक संज्ञान र अभ्यासका लागि प्रयोग गरिएको देखिन्छ भने अन्य तस्विर एवम् चित्रहरू पाठगत सन्दर्भ अनुसार विभिन्न ठाउँमा विभिन्न किसिमले प्रयोग गरिएको देखिन्छ । आवरण पृष्ठबाट नै सबै चित्रहरू हातले बनाइएको देखिन्छ । तर आवरण पृष्ठको चित्र आकर्षण देखिदैन किनभने कागतको स्तर राम्रो छैन, चित्र हातले बनाएको, रङ्गीन डिजिटल सफा

छैन । यी सबै कमजोर पक्षलाई सुधार गरेमा बाह्य आकर्षण र आन्तरिक उद्देश्य पनि सकारात्मक हुने देखिन्छ ।

(च) विविध

आनिपान पाठ्यपुस्तकमा आन्तरिक दृष्टिले उपयोगी हुने विविध पक्षहरू समावेश गरिएको पाइन्छ । हरेक पाठका प्रत्येक पाठ्यपृष्ठको अभ्यासका रूपमा शब्दार्थ दिइएको पाइन्छ । कतिपय शब्दको अर्थ प्रविष्ट भन्दा पनि कठिन शब्दमा दिइएको देखिन्छ । जस्तै- सेक्मुरी, चाबोक्कमा यो शब्दमा मूल भाव भन्दा फरक तरिकाले अर्थ दिइएको छ त्यसमा सुधारको खाँचो देखिन्छ । हाम्रो भनाइ नेपालीमा लेखी पुस्तकको प्रयोगका सम्बन्धमा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू उल्लेख गरेर आन्तरिक दृष्टिले प्रभावकारी अथवा उपयोगी बनाउने सचेतता दिन खाजिएको छ ।

परिधीय आधारमा अध्ययन

भाषा पाठ्यपुस्तकका परिधीय विशेषतालाई भौतिक विशेषता पनि भनिन्छ । यस भित्र पाठ्यपुस्तकका बाह्य स्वरूप अर्थात् बनोट, अक्षराकार, ठाउँ छोडाइ, छपाइ, बँधाइ कागतको स्तर, मूल्य, सुलभता र अन्य कुराहरू पर्दछन् । यस दृष्टिले आनिपान पुस्तकको अध्ययन निम्नानुसार गरिएको छ ।

(क) स्वरूप वा बनोट

लिम्बू भाषाको कक्षा दुईको आनिपान पाठ्यपुस्तक १७ से. मि. र १७० मि.मि चौडाइ र २४ से. मि. वा २४० मि.मि.लम्बाइ तथा १ से.मि अर्थात् १० मि.मि बक्लाइ भएको बाह्य आकार स्वरूप वा बनोट देखिन्छ । कवच पृष्ठ तथा भित्रका शीर्षपृष्ठ, प्रकाशन विवरण पृष्ठ प्राक्कथन पृष्ठ र विषय सूची पृष्ठ बाहेक जम्मा ४८ पृष्ठमा

आनिपान पाठ्यपुस्तक रहेको देखिन्छ । कक्षा दुईको आनिपान पाठ्यपुस्तकले डिमाइ आकार लिएर आफ्नो बाह्य बनोट वा भौतिक स्वरूप निर्धारण गरेको देखिन्छ । प्रस्तुत स्वरूप वा बनोट स्तरयुक्त एवम् सुहाउँदो किसिमकै देखिन्छ ।

(ख) आवरण

आवरण गाताको साइज ४५ ग्रामको मध्यम स्तरीय कागजबाट पाठ्यपुस्तकको आवरण पृष्ठ तयार गरिएको देखिन्छ । पुस्तकको कवच पृष्ठ वा सुरक्षा पृष्ठका रूपमा चिनिने अग्र र पश्च दुवै पृष्ठमा हरियो रङ्गको प्रायोग गरिएको देखिन्छ । अग्र आवरणको शिरमा गाढा कालो रङ्गले लिम्बू भाषाको लिपि 'सिरिजङ्गा' मा आनिपान वा हाम्रो भाषा लेखिएको छ । र देवनारी लिपिमा लिम्बू भाषा कक्षा दुई लेखिएको पाइन्छ । अग्र पृष्ठको बिच भागमा सेतो रङ्गमा पहाडको चित्र र घर बुवा आमा र केटाकेटी पढिरहेको चित्र राखिएको छ जसमा चित्र हातले कोरेर बनाइएको जस्तो देखिन्छ । पश्च भागमा चारैतिर हरियो रङ्गको प्रयोग गरिएको छ । पुछारमा मूल्य, मुद्रक, प्रमुख वितरक आदि लेखिएको छ । आवरण वा कवच पृष्ठको कागज पृष्ठको कागत त्यति बलियो र स्तरीय देखिँदैन र पानीपत्रले मोडेको पनि देखिँदैन र लिम्बू भाषाको पाठ्यपुस्तक भनेर जनाउने लिम्बू भाषाकै लिपि प्रयोग गरिएको छ ।

(ग) अग्र कथन

शीर्षपृष्ठ पनि आवरण जस्तै सेतो कागतमा लिम्बू भाषाको लिपिमा 'आनिपान' हाम्रो भाषा र लिम्बू भाषा कक्षा दुई पुरै पृष्ठ छोडिएको देखिन्छ । र अर्को पृष्ठमा नेपाल सरकार शिक्षा मन्त्रालय पाठ्यक्रम विकास केन्द्र सानोठिमी भक्तपुर भनेर चार पङ्तिमा साना ठुला अक्षर आकारमा सूचित गरिएको देखिन्छ । त्यस पछि सर्वाधिकार प्रकाशकमा निहित प्रथम संस्करण पुनः मुद्रक र परिमार्जन सम्बन्धी सुचना दिइएको पाइन्छ । प्रकाशक विवरण

पृष्ठपछि हाम्रो भनाइ शीर्षक राखेर पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले प्राक्कथन दिएको पाइन्छ । सन्दर्भ सामग्री र अन्य सङ्केत सन्दर्भहरूको किन र कसरी उपयोग गर्ने भन्ने बारेमा शिक्षकलाई उपयुक्त निर्देशन हुने गरी प्रक्रिया र प्रविधिबारे महत्त्वपूर्ण सूचना दिएको देखिन्छ । त्यस पछि व्यवस्थित तरिकाले विषय सूची प्रस्तुत गरी पाठ खोज्न र उपयोग गर्न सजिलो तुल्याएको देखिन्छ ।

घ) अक्षराकार ठाउँ छोडाइ

कक्षा दुईको आनिपान पाठ्यपुस्तकमा १८ प्वाइन्टदेखि ८० प्वाइन्टसम्मका अक्षरहरू देखिन्छ । पाठगत पृष्ठमा २४/ ३६ प्वाइन्टसम्म देखिन्छ र पाठगत अन्तमा दिइएका शब्दार्थहरू १८/२२ प्वाइन्टमा र शीर्षकहरूमा २०/२८ सम्मका प्वाइन्टमा देखिन्छन् । अग्र पृष्ठ वा आवरणका कक्षागत सुचना २८ प्वाइन्टसम्म दिइएको पाइन्छ । सौन्दर्य वृद्धि गर्नमा मदत गर्दछ । कक्षा दुईको आनिपान पाठ्यपुस्तकलाई नियालेर हेर्दा दायाँ र बायाँतर्फको शिर पुछारको ठाउँ छोडाइ राम्रो मान्न सकिन्छ । अन्तरालका दृष्टिले वर्ण वा अक्षर अक्षरका बिचमा ०.१६ राखिएको छ । पङ्क्तिका दृष्टिले ०.२५ राखिएको छ । अनुच्छेद, अनुच्छेदको बिचको ठाउँ छोडाइ ०.१६ राखिएको छ । यस बाहेक कागतको तल, माथि, दायाँ र बायाँतर्फ पनि आवश्यक किनारा छाड्नु उपयुक्त हुन्छ । त्यसका लागि माथितिर १.५ इन्च, तलतिर १ इन्च र दायाँ र बायाँतर्फ १ इन्चसम्म किनारा छाडिएको देखिन्छ ।

ड) छपाइ र बँधाइ

वर्तमान कक्षा दुईको आनिपान पाठ्यपुस्तक छपाइका दृष्टिले राम्रो मान्न सकिन्छ । कालो रङ्गको मसी प्रयोग गरिएको पाइन्छ । म कहीं कतै पनि मसि लतपतिएको देखिँदैन । अक्षर चिन्न नसकिने अवस्था पनि देखिँदैन । बँधाइका दृष्टिले स्टिलको स्टेपलले च्यापेर

फेब्रिकोलले आवरण पृष्ठ जमाएको देखिन्छ । बँधाइ गर्दा अक्षर छोपिने अवस्था देखिँदैन र जहाँ पृष्ठ पल्टायो त्यहीं अडिन सक्ने अवस्था पनि देखिन्छ । बलियो नाइलनको धागोले सिएको भए बँधाइ अझ उपयुक्त हुन्थ्यो ।

(च) कागतको स्तर

पाठ्यपुस्तकमा कागत उच्च स्तरको हुन आवश्यक मानिन्छ । बलियो चिल्लो बाक्लो र सेतो कागत नै पाठ्यपुस्तकका लागि उपयुक्त मान्न सकिन्छ । कक्षा दुईको आनिपान पाठ्यपुस्तकमा कमसल खालको कागतको प्रयोग भएको देखिन्छ । आवरण पृष्ठको कागत ४५ ग्रामको सेतो खस्रोको प्रयोग गरी अनुपयुक्त र असुहाउँदो रहेको देखिन्छ । छपाइ नराम्रो देखिने र च्यातिने जस्ता कमजोरी कागतको स्तरमा देखिन्छ ।

(छ) मूल्य एवम् सुलभता

२०६१ सालमा पुनः मुद्रण गरिएकाले पछिल्लो पाठ्यपुस्तकको मूल्य रू २९ रूपैयाँ कायम गरिएको देखिन्छ । सुलभताका दृष्टिले भने विद्यार्थीले समयमा पुस्तक नपाएको र भनेको ठाउँमा सरल तरिकाले किन्न नपाएको जस्ता कमजोरी देखिन्छ ।

(ज) विविध

आनिपान पाठ्यपुस्तकमा विभिन्न आवश्यक सूचना सन्दर्भ सामग्री, स्वाध्ययन सामग्री, शब्दार्थ आदि उपयोगी कुराहरू समावेश गरिएको छ । उपयुक्त सामग्री बाह्य दृष्टिले मात्र नभएर आन्तरिक दृष्टिले पनि उपयोगी देखिन्छन् ।

अध्याय छ

सारांश, निष्कर्ष र उपादेयता

सारांश

प्रस्तुत शोधकार्य कक्षा दुईको 'आनिपान' पाठ्यपुस्तकको नेपाली अनुवाद र अध्ययन शीर्षकमा गरिएको छ । यस शोधकार्यलाई सम्पन्न गर्नको लागि पुस्तकालयीय विधिद्वारा प्रस्तुत शोधकार्य सम्पन्न गरिएको छ । अनुवाद सिद्धान्तको सैद्धान्तिक स्वरूप निर्धारण गरिएको छ र आनिपान पाठ्यपुस्तकलाई अनुवाद सिद्धान्तका आधारका अनुवाद गरिएको छ । साथै प्राज्ञिक र परिधीय दृष्टिले आनिपान पाठ्यपुस्तकको व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

यस शाधकार्यको अध्याय एकमा शोधपरिचयमा अध्ययनको पृष्ठभूमि, समस्याकथन, अध्ययनको उद्देश्य, अध्ययनको औचित्य, अध्ययनको औचित्य, अध्ययनको रूपरेखालाई राखिएको छ ।

अध्याय दुईमा पूर्वकार्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक अवधारणा अन्तर्गत पूर्वकार्यको पुनरावलोकन, पुनरावलोकनको उपादेयता, लिम्बू भाषाको परिचय, विशेषता, अनुवादको परिचय, अनुवादको वर्गीकरण, अनुवादका प्रकार, अनुवादसम्बन्धी विभिन्न विद्वान्हरूका मान्यता, भाषाशिक्षणमा अनुवाद अध्ययन, अनुवादको महत्त्व र आवश्यकता, भाषा पाठ्यपुस्तकको परिचय, भाषा पाठ्यपुस्तक निर्माणका आधार आदि उल्लेख गरिएको छ । अध्याय तिनमा अध्ययन विधि र प्रक्रिया राखिएको छ । जसअन्तर्गत जनसङ्ख्या र नमुना छनोट, सामग्री सङ्कलनका लागि प्राथमिक स्रोत, द्वितीयक स्रोत सामग्रीको व्याख्या विश्लेषणलाई समेटिएको छ ।

अध्याय चार अन्तर्गत लिम्बू भाषाको पाठ्यपुस्तकको नेपाली अनुवाद गरिएको छ । यसमा २० वटा पाठ समावेश गरिएको छ । उक्त पाठ्यपुस्तकको मर्म अनुसार अनुवाद गरिएको छ । पाठहरूका साथ साथै अभ्यासको पनि अनुवाद गरिएको छ । यसमा हु बहु रूपमा अनुवाद गर्ने प्रयास गरिएको छ । अध्याय पाँचमा प्राज्ञिक र परिधीय दृष्टिले आनिपान पाठ्यपुस्तकको अध्ययन गरिएको छ । प्राज्ञिक आधारमा विषयवस्तु, शब्दभण्डार, भाषासंरचना, नमुना अभ्यास, चित्र र विविध पक्षको अध्ययन गरिएको छ । भने परिधीय आधारमा स्वरूप वा बनोट, आवरण, अग्रकथन, अक्षराकार ठाउँ छोडाइ, छपाइ र बँधाइ, कागतको स्तर, मूल्य एवम् सुलभता र विविध आदि पक्षको अध्ययन गरिएको छ । अध्याय छ अन्तर्गत सारांश, निष्कर्ष र उपादेयता राखिएको छ । सारांशमा १ देखि ६ अध्यायसम्म समेटिएका कुराहरू राखिएका छन् । त्यसैगरी निष्कर्षमा अध्ययन बाट प्राप्त कुराहरूलाई समेटिएको छ । उपादेयतामा यो अध्ययनको उपादेयता दर्शाइएको छ ।

निष्कर्ष

प्रस्तुत शोधकार्यमा कक्षा दुईको 'आनिपान' पाठ्यपुस्तक नेपाली अनुवाद शीर्षकमा सम्पन्न गरिएको छ । यस कार्यलाई सम्पन्न गर्नको लागि पुस्तकालयीय कार्यद्वारा सम्पन्न गरिएको छ । त्यसैगरी अनुवाद सिद्धान्तका आधारमा आनिपान पाठ्यपुस्तकलाई नेपाली अनुवाद गरी उक्त पाठ्यपुस्तकलाई प्राज्ञिक र परिधीय रूपमा अध्ययन गरिएको छ । आनिपान पाठ्यपुस्तकमा व्यक्त भएका भाव र विचारलाई नेपाली भाषामा बुझ्न अनुवाद अध्ययनले सहयोग पुग्दछ । स्थानीय स्तरमा निर्माण हुने शैक्षिक सामग्री वा पाठ्यपुस्तक लिम्बू भाषामा शब्दकोश निर्माण गर्ने कोश निर्मातालाई समेत यस अध्ययनले सहयोग गर्दछ । यसरी नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाबिच समानता नरहेको र लिम्बू भाषामा भएका शब्द नेपालीमा नभएकाले भाव जनाउने तरिकाले अनुवाद गरिएको छ र निष्कर्षलाई निम्नानुसार बुँदागत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

- एउटा भाषामा भएका विचार वा भावनालाई अर्को भाषामा रूपान्तरण गर्नु अनुवाद हो ।
- विषय क्षेत्रका आधारमा, मानवीय संलग्नताका आधारमा, भाषा प्रयोगका आधारमा, सिप र शैलीका आधारमा, माध्यमका आधारमा, आदिमा अनुदिलाई वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।
- अनुवादका सम्बन्धमा क्याटफोर्ड, नाइडा, पिटर र न्युमार्कको दृष्टिकोण रहेका छन् ।
- आनिपान पाठ्यपुस्तकमा साहित्यका कथा र कविता विधा राखिए पनि तिनलाई विधा भनी उल्लेख गरिएको छैन ।
- आनिपान पुस्तकमा विषय सूची र पाठमा समेत विधा उल्लेख गरिएको छैन ।
- आनिपान पाठ्यपुस्तकको अनुवाद गर्ने क्रममा अन्य विधाको तुलनामा कविताको अनुवाद कार्य जटिल देखियो ।
- आनिपान पाठ्यपुस्तकको अनुवाद गर्ने क्रममा अन्य विधाको तुलनामा कथामा भएका पाठको अनुवाद कार्य सजिलो देखियो ।
- अनुवादका क्रममा लिम्बू भाषाका कतिपय शब्दहरू (माड्वा, हाड्वा) नेपालीमा पाउन सकिएन ।
- प्राज्ञिक दृष्टिमा आनिपान पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएका विषयवस्तुको चयन राम्रो रहेको पाइयो ।

- आनिपान पुस्तकमा शब्दभण्डारका दृष्टिले कविता विधामा जटिल रहेको पाइयो ।
- उक्त पुस्तकमा भाषासंरचना जटिल प्रकारको पाइयो ।
- आनिपान पुस्तकमा नमुना अभ्यास स्तर अनरूप राखिएको पाइयो ।
- आनिपान पुस्तकमा चित्र स्तर अनरूप रहेको पाइए पनि हातले बनाइएको, रङ्गीन, डिजिटल र सफा नभएको पाइयो ।
- परिधीय दृष्टिमा आनिपान पाठ्यपुस्तकमा राखिएका स्वरूप वा बनोट राम्रो रहेको पाइयो ।
- आनिपान पुस्तकमा आवरण पृष्ठमा लिम्बू भाषाको सिरिजङ्गा लिपिमा हाम्रो भाषा र चित्र समावेश गरि पुस्तकलाई स्तरयुक्त बनाउने प्रयास गरिएको पाइयो ।
- उक्त पुस्तकमा अक्षराकार ठाउँ छोडाइ आनिपान पाठ्यपुस्तकमा पनि पाठ्यक्रमका सिद्धान्त अनुसार राखिएको पाइयो ।
- आनिपान पुस्तकमा छपाइ र बँधाइका दृष्टिले पुस्तक राम्रो रहेको पाइयो ।
- आनिपान पाठ्यपुस्तकमा कागतको स्तर कमजोर रहेको पाइयो ।
- समग्रमा प्राज्ञिक पक्ष अन्तर्गत विषयवस्तु, नमुना अभ्यास, चित्र आदिमा राम्रो पाइयो, शब्दभण्डार, भाषासंरचनामा कमजोरी रहेको पाइयो ।
- परिधीय पक्ष अन्तर्गत स्वरूप वा बनोट, आवरण, अक्षराकार ठाउँ छोडाइ, छपाइ र बँधाइ आदिमा पुस्तक राम्रो पक्ष रहेको पाइयो । भने कागतको स्तर मूल्य एवम् सुलभतामा कमजोरी रहेको पाइयो ।

सुभाब

अनुनाद कार्य तथा प्राज्ञिक र परिधीय दृष्टिले आनिपान पुस्तकमा केही कमीकमजोरी रहेको पाइयो जसको सुधारका लागि निम्नानुसार सुभाब प्रस्तुत गरिएको छ ।

- (क) स्तरयुक्त भाषा संरचना देखिएन स्तरअनुसार भाषा संरचना छनोट गर्नु पर्ने देखिन्छ ।
- (ख) अनुवाद कार्य गर्दा शब्दानुवाद, भावानुवाद, आदर्शानुवाद अवलम्बन गर्नु पर्ने हुन्छ ।
- (ग) कथा विधा भन्दा कविता विधा अनुवाद गर्न जटिल देखिएकाले सावधानी अपनाएर अनुवाद गर्नु पर्ने देखिन्छ ।
- (घ) कागतको स्तर कमजोर भएकाले गुणस्तरीय कागतको प्रयोग गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

उपादेयता

प्रस्तुत शोधकार्य लिम्बू भाषाको पाठ्यपुस्तक आनिपानको नेपाली अनुवाद र अध्ययन शीर्षकमा केन्द्रित रहेको छ । यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य अनुवाद सिद्धान्तको सैद्धान्तिक स्वरूप निर्धारण गरी लिम्बू भाषाको पाठ्यपुस्तक 'आनिपान' लाई नेपाली अनुवाद गर्नु र प्राज्ञिक र परिधीय दृष्टिले 'आनिपान' पाठ्यपुस्तकको व्याख्या विश्लेषण गर्नु रहेको छ । हरेक अध्ययनमा अनुसन्धानले आफ्नो क्षेत्रमा अन्य विषयलाई स्पष्ट पार्न त्यस विषयवस्तुमा भएका समस्या पहिचान गरेर समाधान गर्न प्रेरित गर्ने भएकाले यो अध्ययनको उपयोगिता रहेको छ । यस अध्ययनका उपयोगिता बुँदागत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ :

- (क) प्रस्तुत आनिपान पुस्तक अनुवाद अध्ययन गर्न चाहाने जो कोहीलाई यो उपयोगी रहेको छ ।
- (ख) यस अध्ययनमा आनिपान पुस्तकलाई नेपालीमा पढ्न चाहानेलाई उपयोगी रहेको छ ।
- (ग) यो अध्ययनले अनुवाद क्षेत्रमा शोधकार्य गर्न चाहनेलाई उपयोगी रहेको छ ।
- (घ) यस अध्ययनले आनिपान पुस्तकका लेखलाई आवश्यक सुझाव दिने भएकाले यो उपयोगी रहेको छ ।
- (ङ) समग्रमा यो अध्ययन शिक्षक विद्यार्थी र सरोकारवाला सबैका लागि उपयोगी रहेको छ ।

सन्दर्भ सामग्री

- अधिकारी, बलराम (२०७१), *अनुवाद सिद्धान्त र प्रयोग*, काठमाडौं: त्रिपिटक प्रकाशन ।
- अधिकारी, हेमाङ्ग राज (२०६५), *नेपाली भाषा शिक्षण*, काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- आचार्य, देविका (२०६९), *कल्याणी धर्ती उपन्यासको अनुवाद सिद्धान्तका आधारमा वाक्यगठन प्रक्रियाको अध्ययन*, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र) नेपाली भाषा शिक्षा विभाग त्रि. वि. कीर्तिपुर ।
- ओझा, लक्ष्मीराज (२०७३) *कक्षा नौको नयाँ (२०७३) र पुरानो (२०६४) नेपाली पाठ्यपुस्तकको तुलनात्मक अध्ययन*, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र) नेपाली भाषा शिक्षा विभाग त्रि. वि. कीर्तिपुर ।
- ऐक्तेन, देविमाया (२०७३), *लिम्बू भाषाका आधारभूत शब्दभण्डारको अध्ययन*, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र) नेपाली भाषा शिक्षा विभाग त्रि. वि. कीर्तिपुर ।
- गौतम, देवीप्रसाद र चौलागाई, प्रेमप्रसाद (२०७०), *भाषाविज्ञान*, काठमाडौं: कञ्चन प्रिन्टिङ प्रेस
- चेम्जोङ्ग, निर्मला (२०६८), *पान्थरे लिम्बू भाषिका एक अध्ययन*, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र) नेपाली भाषा शिक्षा विभाग त्रि. वि. कीर्तिपुर ।
- जप्रेल, नेत्रबहादुर (२०७४), *परालको आगो कथाको बभ्रुडी भाषामा अनुवाद*, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र) नेपाली भाषा शिक्षा विभाग त्रि. वि. कीर्तिपुर ।
- जोशी, चेताराज (२०७३), *समरल लभ उपन्यासमा व्यक्त सांस्कृतिक शब्दशरूको पहिचान र अनुवादमा देखिएको दुरी*, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र) नेपाली भाषा शिक्षा विभाग त्रि. वि. कीर्तिपुर ।

ढकाल, शान्तिप्रसाद (२०७०), *प्रायोगिक भाषा विज्ञानका प्रमुख आयाम*, काठमाडौं: शुभकामना प्रकाशन ताहाचल ।

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग (२०६९), *सम्प्रेषण पत्रिका*, काठमाडौं: त्रिभुवन विश्वविद्यालय पौडेल गेहनाथ, (२०६९), *ताप्लेजुङ जिल्लामा अध्ययनरत लिम्बू भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषामा गर्ने उच्चारणगत त्रुटिको अध्ययन*, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र) नेपाली भाषा शिक्षा विभाग त्रि. वि. कीर्तिपुर ।

पौडेल, माधव प्रसाद (२०५९) *प्रायोगिक भाषा विज्ञानका प्रमुख आयामहरू*, हेरिटेज पब्लिसर्स एन्ड डिस्ट्रिब्युटर्स प्रा.लि. भोटाहिटी, काठमाडौं

भण्डारी र अन्य (२०६८), *प्रायोगिक भाषा विज्ञानका प्रमुख आयाम*, काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

भट्टराई, गोविन्दराज (२०७२), *अनुवाद अध्ययन परिचय*, काठमाडौं: रत्नपुस्तक भण्डार ।

भट्ट, भीमप्रसाद (२०७४), *कक्षा दशको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त नमुना अभ्यासको अध्ययन*, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र) नेपाली भाषा शिक्षा विभाग त्रि. वि. कीर्तिपुर ।

याक्सो, हेमकुमार (२०७३), *तमरखोले लिम्बू भाषिकाको अध्ययन*, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र) नेपाली भाषा शिक्षा विभाग त्रि. वि. कीर्तिपुर ।

विरही, काइँला (२०४९) *लिम्बू भाषा र साहित्यको सङ्क्षिप्त परिचय*, काठमाडौं ।

शर्मा, केदार प्रसाद र पौडेल, माधव प्रसाद (२०६८), *नेपाली भाषा शिक्षण*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

सुतार, देवसिंह (२०७४), *कर्तव्य कथाको बैतडेली भाषामा अनुवाद*, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र) नेपाली भाषा शिक्षा विभाग त्रि. वि. कीर्तिपुर ।

व्यक्तिवृत्त

नम : रञ्जना चेम्जोड
स्थायी ठेगाना : फाक्तेप-१, पाँचथर
नगरिकता : नेपाली
भाषा : नेपाली
बाबुको नाम : भीम बहादुर चेम्जोड
आमाको नाम : हरी कुमारी कुरूम्बाङ्ग
धर्म : किराँत
शैक्षिक योग्यता : एम. एड.
सम्पर्क नं. : ९८१७९६७६१२
शैक्षिक योग्यता

तह	शिक्षण संस्था	उत्तीर्ण वर्ष
एस.एल.सी	श्री जनकल्याण उच्च मा. वि. फाक्तेप ३, कोल्बुङ	२०६४
पी.सी. एल.	म. र. ब. क्याम्पस ईलाम	२०६७
स्नातक	म. र. ब. क्याम्पस ईलाम	२०७१
स्नातकोत्तर	त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर, काठमाडौँ	अध्ययनरत